

ADİL BABAYEV

filologiya elmləri doktoru, professor

**SİYASİ DÜŞÜNCƏMDƏ
HEYDƏR ƏLİYEV
FENOMENİ**

BAKİ – 2016

Müəllif və tərtibçi: Adil Babayev
professor

Elmi redaktor: Qulu Novruzov
hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

ADİL BABAYEV

filologiya elmləri doktoru, professor

Siyasi düşüncəmdə Heydər Əliyev fenomeni.

“UniCild” MMC, Bakı 2016, 160 səh.

Kitaba filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan yazıçıları birliyinin və jurnalistlər birliyinin üzvü, “Qızıl qələm” və Krim mədəniyyət fondunun “B.Çobanzadə” mükafatı laureatı Adil Babayevin Ümummilli lider Heydər Əliyev haqqında etdiyi məruzə, çıxış və yazdığı məqalələr daxildir.

Bundan əlavə, A.Babayevin Ulu öndər haqqında yazdığı “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı mənzum pyes haqqında müxtəlif siyasi xadimlərin və alimlərin müsbət rəyləri də kitaba daxil edilmişdir.

Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

MÜƏLLİFDƏN

Ulu öndəri, mən 1969-cu ilin payızında Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) 50 illik yubileyində ana dilində danışdığına görə sevmişdim. O vaxt I katibin ana dilində danışması böyük hadisə hesab olunurdu. Sonradan mən ulu rəhbərin hər bir hərəkətində dərin mənə aradım və tapdım. Ona sevgim daha da artdı. Onun haqqında çoxlu məqalə və şeirlər yazdım. 1993-cü ildə “Koroğlunu Çənlibelə qoymurlar” hekayəsi yazdım. 1997-ci ildə “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” pyesini yazıb, kitab halında çap etdirdim. Rejissor Cənnət Səlim o vaxt əsəri bəyəndi, tamaşaya qoymağa hazırlaşdı... Qoymadılar!

Hətta kitabın bir nüsxəsini avtoqrafla Prezident Aparatına apardım... Nəhayət, Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri, şəxsiyyətinə böyük hörmət bəslədiyim, cənab Vəlif Talibovun yurdsevərliyi və Heydərsevərliyi dadımıza çatdı. Əsər Ulu öndərin 85 illiyi münasibətilə C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında tamaşaya qoyuldu. Tamaşa çox uğurlu alındı.

Məqalələrimdə dediyim və sənədlərdə təklif olunduğu kimi, mən institutumuzda kiçik bir dövətlə 1992-ci ilin sentyabrında “Azərbaycanı yalnız Heydər Əliyev xilas edə bilər” əqidəli bir qrup yaratmışdıq. Bunu ucadan demək mümkün olmurdu. Elə bu səbəbdən də 91-lər hərəkəti (təşkilatı) gizli qalmış biz ondan xəbər tutmamışdıq. Bu vaxt biz çoxlu hədə və təhdidlərlə üzləşirdik. Mənə çatdırdılar ki, əgər 1992-ci ildə mənim ali məktəblər üçün “Dilçiliyə giriş” dərsləyimi çıxmasa, mənə o vaxtkı rəhbərlik işdən qovacağımı. Bunu da qeyd edirəm ki, mən YAP-ın birinci təntənəli iclasında biletimi göstərərək bizi nə üçün may 1993-cü ildən YAP üzvü yazmışsınız deyər

etiraz etmişəm (şəklim də çəkilməmişdir). Bundan sonra mən H.Əliyevin bütün əlamətdar anlarında məruzə ilə çıxış etmişəm. Təkcə Xətai rayonunda hər il ən azı iki dəfə məruzə etmişəm. Lənkəranda. Naxçıvanda keçirilən konfranslarda çıxış etmişəm. Bundan əlavə çoxlu məqalə və məruzələr etmişəm ki, çap olduqdan sonra indi əldə edə bilməmişəm.

Məsələn, aşağıdakı mətbu orqanlarda çıxan məqalələri əldə edə bilmədimi:

- 1) "Poliqnot" qəzeti, №4, 2005; №10, 2005; №2, 2012.
- 2) "Cəmiyyət və lider" dərgisi. №1, 2004, səh.510-517.
- 3) "Azad Azərbaycan" qəzeti, №52, 2002.
- 4) "Respublika" qəzeti, №38, 2009.

Atalar demişkən, olana min şükür, axtarıb tapdıqlarımızı çap edirəm ki, vətənim və millətim xilas edən bir şəxs üçün böyük borcun kiçik bir hissəsini ödəmiş olum. Onu da deyim ki, Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunda (BDU-dan sonra) ilk dəfə olaraq Heydər Əliyev muzey-lektoriyası mənim təşəbbüsümlə açılmışdır. İl yarımlıq çalışmadan sonra Nazirlik belə bir müəssəsinin açılmasına icazə verdi. Mən rektorun 8.07.1998-ci il tarixli 1/185 sayılı əmri ilə ictimai əsaslarla könüllü olaraq məvacibdən imtina etdim ki, deyirlər: "Çalışması məvacib üçünmüş". Bir necə il yaxşı işlədik. Sonra biz yalan olduq, gələnlər doğru. Muzey-lektoriya əvvəlki fəaliyyətini zəiflətdi. Muzey-lektoriyanın əvvəlki şəkildə eksponatları və s. yoxa çıxdı.

Amma mən və başqa Heydərsevənlər heç vaxt fəaliyyətimizi dayandırmamışıq. H.Əliyev ideyaları yaşadır bizi.

Mən bu kitabı 2 şeir, ulu öndər haqqında tapa bildiyim çıxış və məqalələrimi və bir neçə rəyi daxil etmişəm. Ümid edirəm ki, bu kitabı Heydər sevənlər sevacək.

ULU ÖNDƏRƏ BÖYÜK MƏHƏBBƏTLƏ

(Redaktorun ön sözü)

Filologiya elmləri doktoru professor, Azərbaycan yazıçılar birliyinin və jurnalistlər birliyinin üzvü Adil Babayevin imzası həm elmi-ictimaiyyətə, həm sənət dünyasına çoxdan tanışdır. Çünki o, filologiya sahəsində çoxlu dərslisi, dərş vəsaiti 20-dən çox fənn proqramının 250-dən artıq elmi və publisistik məqalənin müəllifidir. Onun rəhbərliyi ilə 20 nəfər elmlər namizədi və məsləhətçiliyi ilə 4 nəfər elmlər doktoru elmi dərəcəsi almışdır. 30-dan çox adamın namizədlik və doktorluq dissertasiyasının opponenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamına əsasən respublikamızın bütün ali məktəblərində tədris edilən "Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti" fənni üzrə dərslisin alternativsiz müəllifidir. Filoloji fakültələrdə tədris edilən "Dilçiliyə giriş" fənni üzrə də yeganə dərslük müəllifidir. Ali məktəbimizdə tədris olunan "Azərbaycan dilçiliyinin tarixi" fənni üzrə iki cildlik dərslisin müəllifi də prof. Adil Babayevdir.

Onu fərqləndirən cəhətlərdən birincisi yüksək vətəndaşlıq və vətənpərvərlik hissləridir. Həmişə vətənin və millətin tarixini düşünən vətənpərvər alim aydın idrak duyğusu ilə dərk edirdi ki, Sovetlər birliyi dağıldıqdan sonra Azərbaycan parçalanmaqdan xilas edə biləcək şəxs məhz ümumilli lider Heydər Əliyev ola bilər. Ona görə də bu dahi şəxsiyyətə olan məhəbbəti Əliyev duhasına müxtəlif aspektdən yanaşmağı sövq etdi. Hələ 1997-ci ildə ulu öndərin xalqın təkidli tələbi və xahişi ilə hakimiyyətə qayıtmasını "Koroğlunun Çənlibələ qayıdışı" adlı mənzum pyesi ilə qarşıladı. Bu əsər 2008-ci ildə

C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Musiqili Dram Teatrında uğurla tamaşaya qoyuldu. Bu barədə istər Naxçıvan rəhbərliyi, istərsə də mətbuat yüksək fikirlər söylədi. Əsər bu gün də teatrın repertuarından düşməyib. Maraqlıdır ki, hələ ulu öndərin sağlığında yazılmış bu əsərdə dramaturq deyirdi:

Bu gün ata kimi fəxr eylə ki, sən,

Xalqına qeyrətli ilham vermisən!

Vətən üçün sən yetirdin ilhamı,

O hamını sevir, onu da hamı!

Vətən gəmisinin sükanını sən,

İstədiyən anda ilhama versən,

Yararaq dalğalı coşğun dənizi,

Qələbə qütbünə çatdırar bizi!

Məqsədımız bu uğurlu tamaşa haqqında danışmaq deyil. Adil Babayev ulu öndərin siyasi fəaliyyəti, vətənsəvərliyi, Azərbaycançılıq ideyasının banisi olmasını onlarla məqalə və məruzələrinə dəfələrlə vurğulamışdır. İndi müəllif ulu öndər haqqındakı məqalə və məruzələrini ayrıca kitab halında buraxmağa qərarına gəlmişdir. Bu məqalə nə məruzələrin hamısında ulu öndər H.Əliyev alovlu vətənpərvər millətini və xalqını sevən böyük rəhbər, dil və məənəviyyat sahəsində böyük filosof, hərbi işinin mahir bilicisi böyük sərkərdə, sovet təhlükəsizlik sisteminin məkirli siyasətinin mahiyyətini dərk edən müdrik insan, gənclərin hamisi, millət dahisi kimi təqdim edilir. Müəllifin məqalə və məruzələrini mövzular üzrə şərti olaraq aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar.

a) H.Əliyev Azərbaycançılıq ideyasının müəllifidir.

b) H.Əliyev Azərbaycan dilinin mahir bilici və hamisidir.

c) H.Əliyev Azərbaycan dilinin qoruyucusudur.

ç) H.Əliyev öz həyatını xalqın yolunda qurban verən qəhrəmandır.

Ulu öndər, doğrudan da Azərbaycanlıq ideyasının müəllifi və ən böyük təbliğatçısıdır. Ulu öndər ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdana qədər dünya azərbaycanlıları arasında heç bir əlaqə yox idi. Ulu öndər bugün dünyanı dolanıb azərbaycanlıları vahid bir ideya-vətən və millət ideyası altında birləşdirdi. İndi Azərbaycan diaspor təşkilatı olmayan bir ölkə yoxdur. Bunu A.Babayevin məqalə və məruzəsindən əlavə "Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı" adlı mənzum pyesində də görə bilərik. Orada ulu öndər ucadan dünyaya car çəkir:

Eşitsin dünyada nə qədər ki, var,

Azərbaytk soyundan olan qardaşlar,

Bilin, azad oldu sizin vətəniniz,

Vətənlə bir vursun ürəklərimiz!

Vətən sizinkidir siz də vətənin,

İstədiyiniz anda vətənə gəlin!

Tarix xoşbəxtliyə çağırır bizi,

Haydı, birləşdirək iradəimizi...

Kiçik bir ölkəni yaşatmaq üçün,

O, yer kürəsini dolandı bütün,

Hamıya bildirdi: "İşimiz haqdır",

Dedi: "Azərbaycan yaşayacaqdır!"

A.Babayevin əsərləri içərisində H.Əliyev və Azərbaycan dili problemi xüsusi yer tutur. Dərslərdə Ulu öndərin Azərbaycan dili haqqında çoxlu fikri, dövlət dili haqqında prezident sərəncamları çox geniş yer alır. Ulu öndərin: - "Hər bir azərbaycanlı öz ana dilini, dövlət dilini mükəmməl bilməlidir," "Azərbaycan dili çox mükəmməl dildir, çox zəngin dildir.

çox inkişaf etmiş dildir, böyük söz ehtiyatına malik olan dildir". "Dil, dil, bir də dil", "Hər bir xalq öz ana dili ilə yaranır" və s. bu kimi onlarla tezisi Adil Babayevin məqalə və məruzələrində, ali məktəblər üçün yazdığı dərslərlərdə tez-tez xatırladılır və şərh edilir.

Adil Babayevin çoxsaylı məqalə və məruzələri içərisində, fikrimizcə, ən təsirli "Tufanlarda yanan çıraq" məqəsidir. "Yeni əsr – yeni nəsil" dərgisinin 2003-cü il birinci sayında dərs edilmiş iri həcmli məqalədə A.Babayev H.Əliyevin Sovet təhlükəsizlik orqanlarındakı fəaliyyətindən bəhs edir. Əslində məqalənin adı məzmunu haqqında çox şey deyir. Sovet dövründə ÇK, MQB, NKVD, KQB kimi adlar daşıyan bu təşkilat xalqımız üçün sanki ölüm dəyirmanı olmuşdur. Təkcə 1936/38-ci illərdə bu təşkilat xalqımızın 27854 nəfər alimini, şairini, yazıçısını, dövlət xadimin – bir qədər düşüncə sahibi olan insanını məhv etmişdi. 1950-ci ildə bu orqanda işə qəbul edilən H.Əliyev hər şeyi görür, amma heç nə edə bilmirdi. Təsəvvür edin, xalqa işıq lazımdır, güclü tufan bu işıq mənbəyini söndürə bilər, lampa necə yansın ki, həm işıq salsın, həm də güclü tufandan qoruna bilsin. Məsələni bir qədər açıqlayaq. Həmin məqalədə oxuyuruq: "1950-ci ildə Heydər Əliyev gənc mütəxəssis kimi Dövlət təhlükəsizliyi sistemində iş gələndə KQB (Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi) 1035 zabit olmuşdur. Onlardan 404 nəfəri (39%) rus, 303 nəfəri (28,9%) erməni və başqa millət, 328 nəfəri (31,6%) azərbaycanlı idi. Amma azərbaycanlıların heç biri nəinki şöbə, hətta bölmə rəisi də deyildi. H.Əliyev bu orqanın rəhbəri olduğdan sonra 1965-ci ildə 300 zabitdən 169 nəfəri (51%) azərbaycanlı, 80 nəfər (26,6%) rus, 33 nəfəri (9,7%) erməni oldu. 1970-ci ildə 345

zabitdən 211 nəfəri (61,1%) azərbaycanlı, 80 nəfəri (25,7%) rus, 32 nəfəri (9,2%) erməni idi. H.Əliyev 1969-cu ildə Azərbaycan KP MK-nın I katibi olduğda da bu işə diqqəti azaltmadı. Belə ki, 1975-ci ildə bu orqandakı 409 zabitdən 258 nəfəri (63,3%) azərbaycanlı, 98 nəfəri (23,9%) rus, 35 nəfəri (8,5%) erməni idi (səh.15). Bu məsələnin bir tərəfi idi.

H.Əliyevin bir müsəlman olaraq "Məhəmməd Peyğəmbərin qəbrini öpmək, Məkkədəki məscidində namaz qılmaq, onun qəlbində neçə illər öncə həbs olunmuş arzular imiş. Allaha min şükürlər ki, Heydər Əliyev qəlbən də azad oldu. Allat-Təala bütün dualarınızı qəbul etsin cənab prezident! Rəbbimiz mərhəmət işığını heç zaman üzərimizdən əskik etməsin" (səh.15). Qeyd edək ki, məqalə H.Əliyevin sağlığında yazılmışdır. A.Babayev fəxr edir ki, Məkkə ziyarətinə gedən ilk prezident bizimki oldu. S.Dəmirəl (Türkiyə) və Rəfəncani (İran) ondan sonra Həcc ziyarətinə getdi. H.Əliyev nə qədər məscid tikdirdi.

Adil Babayev hansı mövzuda yazırsa-yazsız H.Əliyev xudanın xalqımıza bir iltifatı kimi təqdim edir.

Vaxtilə Atatürk deyirdi: "Nə mutlu türkün dəyəna!"

H.Əliyev dedi: "Mən fəxr edirəm ki, mən Azərbaycanlıyam!"

İnsallah Azərbaycan o dərəcədə yüksələcək ki, hər bir gənc bu ifadəni qürurla təkrar edəcək. Mən fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam. Ön söz yazdığımız kitabda A.Babayevin pyesi haqqındakı rəylərdə yer almışdır. Bu da yaxşıdır.

Kitabı oxuyub qurtardıqda müəllifin öz qəlbində ulu öndərə necə böyük məhəbbət daşdığının şahidi olursan. İnanıram ki, kitabı oxuyanlar da bunu təsdiq edəcək.

Qulu Novruzov

Hüquq elmləri namizədi

AZƏRBAYCANI YALNIZ HEYDƏR ƏLİYEV YAŞADA BİLƏR

(23 oktyabr 1992-ci il APXDİ-dəki mitinqdə Adil Babayevin çıxışı)

Azərbaycan dili kafedrasının dosenti Adil Babayev: "Müxalifət"dən müxbir gəldiyinə görə çıxış etmək qərarına gəldim. İnanıram ki, vicdanlı jurnalist olacaqsınız (Sonra o şairənə surətdə "Qələmi sınısın, düzü-düz, ayrını-ayrı yazmayan kəsin" deyərək, söhbətini mövzusunu Naxçıvan hadisələrinə yönəltdi). Əvvəllər Naxçıvanda kim H.Əliyevin şəklini maşınında gəzdirmirdisə, ona benzin vermirdilər. İndi həmin benzin mafiyası və bəzi dönlüklər H.Əliyevə "sənin başına güllə çaxaram", deyir, onu topa tuturlar. Bu haradan gəlir, yaz mənim adımdan. Bir vaxtlar T.Qasımov deyirdi: "Heydər Əliyev Azərbaycan xalqı üçün indi erməni təcavüzündən və rus müdaxiləsindən daha təhlükəlidir. Məncə deyirəm, yox, Əliyev AXC tərkibində olan bir qrup pis adamlar üçün təhlükəlidir. Niyə? Çünki Əliyev hakimiyyət başına gəlsə, nə Pənah Hüseynov, nə Tofiq Qasımov, nə Arif Hacıyev onun qarşısında dayana bilməzlər".

Müstəqil Azərbaycanı yalnız H.Əliyev yaşada bilər. Bunu hamı bilir. Ona görə də qarşıdurma yaradırlar. Bu gün söhbət rektorun çıxmasından deyil, ondan gedir ki, Ali məktəblərdə tətıl mexanizmi işə düşsün. Noyabrın 17-dəki mitinq üçün "generalını repitesiya" başlansın.

BİZƏ SƏN ÖYRƏTDİN, EY BÖYÜK USTAD!

Ey ulu xalqımın ulu öndəri,
Sənə üz tutubdur Vətən ərli.
Arzunla bağlıdır diləklərimiz,
Şöhrətli adınla fəxr edirik biz.

Xalqımızın qəddi bükülən zaman,
Vətənimdə qanlar tökülən zaman,
Vətən səmasında günəş kimi sən
Parladın, nurunla nurlandı Vətən.

Yurdumuzu tikə-tikə bölənlər,
Vəzifə kürsüsündən ötrü ölənlər,
Duruş gətirməyib qaçdı ölkədən.
Bu vaxt car çəkərək söylədin ki, sən.

"Önümdə haqq yolu, Qurani-Kərim.
Arxamca xalq gəlir, öndə gedirəm.
Eşitsin dostlarım və düşmənlərim.
Ömrümü xalqıma qurban edirəm!"

Məşələ çevirib ürəyini sən,
Dedin yad əllərə düşməsin Vətən.
Sənin gəlişinlə, ey böyük insan,
Dayandı Vətəndə tökülən al qan.

Qara bağlamadı gəlinlər daha
Oğullar qayıtdı şükür allaha.
Xalqını çıxardın "İpək yoluna".
Allah qüvvət versin, sənin qoluna!...

Bakı-Ceyhan ilə birləşən zaman
Sənə ulu öndər deyəcək Turan!
Sən gəncliyi sevdin, gənclik də səni.

Gündüzə qataraq sən hər gecəni.

Sabit bir həyata çıxardın bizi

Odurki, sevirik hər kəlmənizi!

Vətəni, milləti, dili sevməyi,

Bizə sən öyrətdin ey böyük ustad!

Həç zaman itməmiş ustad əməyi

Hər zaman verəcək bizə qol qanad.

Bu gün ata kimi fəxr eylə ki, sən,

Xalqına qeyrətli İlham vermişən.

Vətən üçün yetirdin sən İlhamı,

O hamını sevir, onu da hamı!

Vətən gəmisinin sükanını sən,

İstədiyin anda İlhamı versən.

Yararaq dalğalı coşqun dənizi,

Qələbə gütbünə çatdırar bizi.

Böyük Sərdar, önündə and içirik.

Azadlıq yolunda candan keçərik.

Qarabağ uğrunda Vuruşa getsən,

Ardınca gələcək bu böyük Vətən.

Arzumuz budur ki, gələnlə sən,

Uca səslə dünyaya cəzə çəkəsən:

“Eşitsin dünyada nə qədər ki, var

Azərbaycan soyundan olan qardaşlar!

Bilin. Azad oldu sizin vətəniniz.

Vətənlə bir vursun ürəkləriniz!

Vətən Sizinkidir, siz də vətənin.

İstədiyimiz anda Vətənə gəlin,

Tanrı Xoşbəxtliyə çağırır bizi.

Haydı, birləşdirək iradəmizi!”

YURDUMUZA DOĞAN GÜNƏŞ

Qələbə ümidini itirən millət,

Sabahı görürdü qaranlıq zülmət.

Tanrının hökmüylə bir günəş doğdu,

Güclü ziyasılə zülməti qovdu.

İnsanlar yuxudan oyanan zaman,

Bakı radiosu dedi ucadan:

Əziz eşidənlər, danışır Bakı,

Siyasi mövzudur dalğamızdakı.

Başını uca tut, Vətən övladı.

Daha bədnam deyil millətin adı.

Erməni böhtanı bütün dünyada

Bizi vəhşi kimi tanıtmışsa da,

Əliyev dühası Nuh tufanıtək.

Böhtanı dağıtdı çaxaraq şimşək.

Vəhşi türk, adamxor milləttək bizi,

Çəkib göstərmişdi şəklimizi.

Başsız millət kimi başısağa.

Yaşadıq məğlub bir tayfa sayığı.

Səsimiz dünyada eşidilmədi.

Nə edək, başçılar özü bilmədi.

Düşmən haray salır, bizsə susurduq.

Onlar qan içirdi, biz qan qusurduq!

İgidlər məhv olur, Vətənsə talan.

Böhtan doğru idi, həqiqət yalan!

İmkani olanlar qaçdı ölkədən.

Xalqa rəhbər oldu hər gəlib-gedən.

Rəhbərlər dəyişir, vətən yanırdı.

Millət içəridən alovlanırdı.
"Azadlıq" söyləyəcək bir an içində,
Bakını boğdular qan dənizində.
Xalqının qırğının eşidən zaman.
Koroğlu nərəsi gəldi uzaqdan:
"Başsızımı gördün sən Azərbaycanı,
Əlini kəsəmə yerini tanı!"

Xalqının dadına o yetən gündən,
Dəyişdi vəziyyət burda kökündən.
Düşməni atəşini susdurdu qoçaq,
Çıxdı vahimədən hər ev, hər ocaq.
Kiçik bir ölkəni yaşatmaq üçün
O. Yer kürəsini dolandı bütün.
Hamıya bildirdi işimiz haqdır,
Dedi: "Azərbaycan yaşayacaqdır!"

AZƏRBAYCAN DİLİNİN DÖVLƏT STATUSU

Azərbaycan dili dünyanın qədim və zəngin dillərindən biridir. Bu dil müasir dünyada yaşayan 49.857.491 nəfər Azərbaycan türkünün ana dilidir. Azərbaycan türkcəsində Dədə Qorqud oğuz ellərinə öyüd vermiş, Nəsimi Ərəb Xəlifələrini xəlvətə gətirmiş, Füzuli ülvə məhəbbət duyğularını bəyan etmiş, Şah İsmayıl fərman vermiş, Koroğlu dəlilərini səfərbər etmiş, Vaqif qəlbləri rıqqətə gətirmişdir. Əsrlər boyu ərəb dilinin güclü-dini təsiri, farsların "türki hünərəst" sözləri, rus təssübi altındakı sıxıntılar xalqın ən böyük sərvəti olmaqdən - xalqımızın milli mənəvi dəyərinin ən əsası olmaqdən uzaqlaşdırma bilməmişdir. V.Humboldt yaxşı demişdir: Dünyada iki eynilik yoxdur ki, xalqın ruhu ilə dili arasındakı eynilik qədər eyni olsun: Humboldt heç oxumamış olan, türk dünyasının ulu öndəri M.Kamal Atatürk isə 2 sentyabr 1930-çu ildə belə demişdi: *"Milli hiss ilə dil arasında bağ çox qüvvətlidir. Dilin milli və zəngin olması milli hiss inkişafında balıca amildir. Lazımdır ki, dil şüurla işlənsin. Ölkəsini, yüksək istiqlalını istəyən türk milləti, dilini də yabanc dillər boyunduruğundan qurtarmalıdır"*.

Azərbaycanın görkəmli alimi və maarif xadimi F.Köçərli K.D.Uşinskinin fikrinə əsaslanaraq 1903-cü ildə yazırdı: *"Əgər millətin bütün maddi və mənəvi dövlətini əlindən alasan, vəli ana dilinə toxunmayasan, o millət ölməz və əz müddətin ərzində yenə özünə mal və dövlət cəmi edir. Və bil'əks heç bir mal-dövlət ilə bir milləti əhya etmək (oyatmaq, ayağa qaldırmaq, yaşatmaq - A.B.) olmaz, çünki ki, ana dilisi və milli dili olmaya"*. Köçərli sonra deyirdi: *"Tərəqqi və səadət fikrində olan və əbədi həyat arzusuna düşən qövmlər və"*

millət gərəkdir. Ən əvvəl öz ana dilinin vüsət və qüvvət tapmasına səy və himmət eləsin".

Xalqızın ulu öndəri H.Əliyev də deyirdi: *"Hər bir xalq öz dili ilə yaranır... Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir"*.

Gözlə və böyük fikirlərdir. Amma biz belə hərəkət etmişikmi? Bütün türk xalqları kimi (İbn Sina, Əl Fərabi, Xətib və Qətran Təbrizilər və s.) Azərbaycan alim və mütəfəkkiri çox vaxt əsərlərini ərəb, fars dillərində yazmışlar. Hətta Konstitusiyamızda "Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili Azərbaycan dilidir" maddəsi yazılmasına baxmayaraq 70 il dissertasiyaların 100 faizi (02.02 istisna olmaqla) fundamental elmi əsərlərin 90 faizi, idarələrarası yazışmalarını təxminən 90 faizi rus dilində olmuşdur.

Azərbaycan xalqının görkəmli ziyalıları nə qədər çalışsa da, ana dilimizin xeyrinə danışanlar millətçi elan olunmuş, bir qismi 1937-ci ildə məhv edilmiş, bir qismi də susdurulmuşdur. Azərbaycan xalqı 1991-ci ildə öz dövlət müstəqilliyini elan etdikdən sonra məsələ başqa xarakter almışdır.

Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1995-ci ildə referendum yolu ilə qəbul olunmuş Konstitusiyasının 21-ci maddəsində deyilir: Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir. Azərbaycanda Dövlət Azərbaycan dilinin inkişafını təmin edir.

Bildiyimiz kimi, 1921, 1937-ci illərdə qəbul edilmiş Azərbaycan SSR Konstitusiyasında dövlət dili haqqında bir kəlmə də yoxdur. Yalnız 1956-cı ildə Azərbaycan SSR Ali Soveti 1937-ci ildə qəbul olunmuş konstitusiyaya belə bir əlavə etdi: Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir. Bu, o vaxtlar böyük sensasiya doğurdu. Nəticədə

respublika rəhbərləri işdən götürüldü. Ondan sonra Sov. İKP MK 1959-cu ildə Azərbaycanda millətçilik haqqında məsələ müzakirə etdi. Yaxşı yadımdadır, 1977-ci ildə SSRİ Konstitusiyası qəbul edildi. 1978-ci ilin əvvəlində Azərbaycan SSR Konstitusiyasında dövlət dili haqqında maddə olmadığını institut rəhbərliyinin nəzərinə çatdırdım. Arqumentim belə idi: Əgər Azərbaycan həqiqətən müstəqil Sovet respublikasıdırsa, onda müstəqil dövlətin himni, paytaxtı, gerbi və dövlət dili olmalıdır. Əvvəlki üç atribut var. Bəs nə üçün dövlət dilimiz orada təsbit olunmasın. Təklif edirəm: Konstitusiyaya Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir maddəsi əlavə edilsin. 1978-ci il aprel ayında Konstitusiya Komissiyasının sədri Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi H.Ə.Əliyev qəbul edilmiş təkliflər sırasında Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili haqqında maddəsinin də adını çəkdi. Bu böyük qələbə idi. Amma yenə də dövlət idarələrində, qurultaylarında, partiya konfranslarında Azərbaycan dili işlədilmirdi. Müstəqil Respublikamızda isə onun prezidenti H.Ə.Əliyevin tələbi ilə Azərbaycan dili bütün sferalarda, bütün səviyyələrdə işlədilir. Azərbaycan dilini bilməyən məmurları məzəmmət etməsi hamının ürəyincədir. Prezident tələb edir ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir azərbaycanlı öz ana dilini, Azərbaycan dilini, dövlət dilini mükəmməl bilməlidir.

Keçən il iyun ayının 6-da Milli Məclis "Azərbaycan dilinin qorunması və işlədilməsi haqqında" məsələ müzakirə etmiş və Konstitusiyanın tələbləri səviyyəsində Azərbaycan dilinin hər yerdə işlədilməsini qanuniləşdirmək qərarına gəlmişdir. Qanun bu yaxınlarda qəbul ediləcək! Amma yenə hər şey özümüzdən dilimizə – ən böyük milli sərvətimiz olan dilimizə münasibətimizdən asılı olacaq. Gəlin dilimizi sevak və onu qoruyaq!

“DÖVLƏT DİLİNİN TƏTBİQİ İŞİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ HAQQINDA” AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN FƏRMANI MİLLİ DİLİMİZİN VƏ DİLÇİLİYİMİZİN TARİXİNDƏ YENİ MƏRHƏLƏDİR

Nə bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir.

Heydər ƏLİYEV

Genealoji əsasını türk dilləri qrupundan götürən Azərbaycan dili dünyanın ən qədim və zəngin dillərindən biridir. Ösrlərlə, minilliklərlə inkişaf, səlisləşmə və rəvanlaşma prosesi keçərək bu gün dünyanın ən zəngin dillərindən birinə çevrilən dilimiz öz şirinliyi və axıcılığı ilə seçilir. Bu dilin taleyi doğma xalqımızın taleyinə bağlı olmuşdur. Azərbaycan xalqının böyük oğlu, dünyanın ən görkəmli siyasi xadimləri sırasında özünə şəərəfli və önəmli yer tutan Heydər Əliyevin sözləri ilə desək, “hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir”. Bu elə bir danılmaz həqiqətdir ki, dil və xalq haqqında obyektiv şəkildə düşünə bilən hər bir adam belə bir nəticəyə gəlməlidir. Dil xalqın varlığının ən əsas, bəlkə də yeganə amilidir. Hələ XX əsrin əvvəllərində F.Köçərli yazırdı: “*Əgər xalqın cəmi maddi və mənəvi dövlətini əlindən alarsan, vəli ana dilinə toxunmayasan, o millət fəvri olmaz və az müddətin zərfində yenə özünə mal və dövlət cəm edər. Heç bir mal və dövlət ilə bir milləti əhya etmək (diriltmək - A.B.) olmaz. Zəmani ki, onun ana dilisi və milli lisam olmaya*” (F.Köçərli. *Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1978, 1 cild, səh. 382*). Bu fikri vaxtı ilə Böyük Atatürk də

təsdiq etmiş, V.Humboldt, K.D.Uşinskini, F.Köçərliyə belə oxumadan türk dünyasının böyük öndəri 1930-cu ilin 2 sentyabrında demişdi: “Milli hiss ilə dil arasında bağlılıq çox qüvvətlidir. Dilin milli və zəngin olması milli hissənin inkişafında başlıca müəssirdir (təsir edici amildir - A.B.). Yetər ki, bu dil şüurla işləsin, ölkəsini, yüksək istiqlalını qorumağı bilən türk milləti dilini də yabancı dillər boyunduruğundan qurtarmalıdır”.

Xalqın-millətin varlığı üçün dilin əsas amil olduğuna diqqət cəlb etməkdə məqsədimiz budur ki, XX əsrdə meydana gələn, həmin əsrdə də yer üzündən silinən Sovet imperiya rejimi xalqımızı məhv etmək üçün dilimizin məhvindən başlamaqla çox məkrli bir üsuldən istifadə etmişdi. Doğrudur, rəsmi sənədlərdə Azərbaycan dili dövlət dili elan edilmişdi. Amma bu, elə kağız üzərində qalmışdı. Dilimiz bütün dövlət idarələrindən “qovulmuş”, kargüzarlıq sistemindən çıxarılmışdı. Bu iş 1969-cu ildə Heydər Əliyev hakimiyyət başına gələndə qədər - yəni Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olana qədər daha sürətlə, daha aqressiv şəkildə davam edirdi. Azərbaycan dilində yazılan ərizələrə rəddi məmurlar (onların çoxu erməni və rus idi) cavab verməyə can çəkir, çox vaxt ələ salırdılar. Rus qruplarında Azərbaycan dili dərsi demək isə sözün əsl mənasında əzab və təhqir idi. Mən bu ixtisasın sahibi kimi öz üzərimdə belə bir hörmətsizliyi və təhqiri çox görmüşəm. Hətta bədən tərbiyəsi bir fənn kimi “Azərbaycan dili” dərindən hörmətli idi. Çünki onun arxasında Bədən tərbiyəsi və İdman Komitəsi (indiki Gənclər, Turizm və İdman Nazirliyi) dayanırdı. Azərbaycan dilinin isə arxasında duran, həqiqi mənada ona can yandıran yox idi. İndi

o vaxtkı nazirlər və ya partiya funksionerləri etiraz edib deyə bilirlər ki yox, "biz ana dilimizi sevardik". Mən də onlara deyərdim: Dilimizin keşiyində durmalı "yoldaşlar" - yuxarı vəzifədə olan həmvətənlər, sizlərdən heç olmasa bircə nəfər öz övladına ana dilində təhsil veribmi?"

Yenə deyirəm, bu sahədə ən çox əzab çəkən "Azərbaycan dili" müəllimləri idi. Amma nədənsə, dilimizin mənavi repressiyaya məruz qaldığı illərdə şair və yazıçıların adları çəkilir, müəllimlər isə yada düşmür.

1969-cu ildən başlayaraq ana dilimizi yavaş-yavaş xilas etməyə başladım. Bu işdə yenə böyük zəhmət və məsuliyyət H.Əliyevin üzərinə düşdü. Məhz onun birinci katib kimi razılığı ilə bir neçə ziyalı, o cümlədən, bu sətirlərin müəllifi 1978-ci ildə "Azərbaycan dilini dövlət dili" elan etmək haqqında konstitusiyə komissiyasının sədrinə əsaslandırılmış məktubla müraciət etdi...

1991-ci ildə "Dövlət müstəqilliyi haqqında" konstitusiyə aktı qəbul edildikdən sonra vəziyyət bir qədər dəyişdi. Prezident H.Əliyevin imzaladığı fərmanın necə qətiyyətli və təkəverici olmasını nəzərə çarpdırmaq məqsədilə bu məsələnin tarixinə bir qədər nüfuz etməyi lazım bilirəm.

Əslində Sov. İKP MK-mn 1985-ci il mart plenumundan sonra həyata keçirilən aşkarlıq və demokratiya siyasəti Sovet imperiyasını məhvə doğru aparırdı. Ona görə də milli respublikalarda milli azadlıq hərəkatının təsiri ilə o vaxtkı kommunist rəhbərləri bir sıra tədbirlər həyata keçirməli oldular. 1990-cı ilin sentyabrında Azərbaycan KP MK "Azərbaycan dilinin qrafikası haqqında" məsələ müzakirə etdi. Ondan bir neçə gün sonra Azərbaycan SSR Ali Soveti bu

məsələyə baxıb yeni əlifbaya keçməyi zəruri saydı və yeni əlifba layihəsi hazırlamaq üçün Ali Sovetin Rəyasət Heyəti yanında 35 nəfərdən ibarət bir komissiyə yaratdı. Həmin komissiya 1929-39-cu illərdə işlətdiyimiz latın qrafikalı əlifbanı kiçik dəyişikliklə bərpa edib Milli Şuranın müzakirəsinə verdi. Milli Şura həmin layihəni müzakirə edərək qərar qəbul etdi. Həmin qərarda deyilirdi:

1. Azərbaycan əlifbasının latından rus qrafikasına keçirilməsi haqqında 11 iyul 1939-cu il tarixli Azərbaycan SSR qanunu bu gündən qüvvədən düşmüş hesab edilsin.

2. 1940-cı ilə qədər Azərbaycanda istifadə edilən 32 hərfdən ibarət latın qrafikli Azərbaycan əlifbası kiçik dəyişikliklərlə bərpa edilsin. (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı. Bakı şəhəri, 25 dekabr 1991. №33).

Ali Sovetin o vaxtkı Sədri isə 25 dekabr 1991-ci il tarixli 34 №-li fərmanla latın qrafikasının bərpası mexanizmini müəyyənləşdirdi.

1992-ci ilin martına qədər hakimiyyətdə olan keçmiş iqtidar və 1993-cü ilin iyununa qədər hakimiyyətdə olan AXC bu istiqamətdə lazımi addım ata bilmədi. Belə bir qətiyyətli addımı yenə də H.Əliyev atdı. O, xalqın tələbi ilə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra ana dilimizin, milli mentalitetimizin nüfuzunun artırılması istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü iş aparmağa başladı. Onun ana dilimizi öyrənməyin, bu dilə hörmətlə yanaşmağın zəruriliyi haqqında apardığı mübarizə dilimizin və millətimizin tarixində xüsusi bir mərhələ təşkil edir. H.Əliyevin ana dilimizin qorunması, inkişaf etdirilməsi, respublikanın bütün idarə və təşkilatlarında dövlət dili kimi tətbiq edilməsi istiqamətindəki fəaliyyəti və qətiyyəti 1993-cü

ildən sonra daha da qüvvətləndi. Heydər Əliyev və Azərbaycan dili salnaməsinin ən parlaq səhifəsi onun 18 iyul 2001-ci il tarixli 506 №-li fərmanı oldu. Bu fərman Azərbaycan dilinin 2000 illik tarixində ən önəmli bir sənəddir. Fərman əsasən üç cəhəti əhatə edir: 1) *Azərbaycan dili*. 2) *Azərbaycan dilçiliyi*. 3) *Azərbaycan dilinin latın qrafikalı əlifbası*.

Azərbaycan dili məsələləri. Prezident bu Fərmanda dilimizin inkişaf tarixini özünəməxsus şəkildə ümumiləşdirir və gələcək inkişaf perspektivlərini göstərir. Fərmanda deyilir: *"Azərbaycan Respublikasının onillik inkişaf yolunun təcrübəsi göstərir ki, digər sahələrdə olduğu kimi, ana dilimizin öyrənilməsi və tətbiqi sahəsində də hələ görüləsi işlər çoxdur. Ölkəmizin orta və ali məktəblərində Azərbaycan dilinin müasir dünya standartlarına, milli-mədəni inkişaf tariximizin tələblərinə cavab verən tədrisi işinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır"*.

Fərmandakı bu tezisdən irəli gələn vəzifələri Dillər Universitetinin rəhbərliyi və Azərbaycan dilçiliyi kafedrası düzgün qiymətləndirmişdir. Ali məktəbimizə daxil olan hər bir adam burada prezidentin ali mövqeyinin, onun ana dili haqqındakı dərin mənalı fikir və mülahizələrinin şahidi ola bilər. Dillər Universitetinin Azərbaycan dili kafedrasının genişləndirilməsi və nəzəri dilçilik kafedrasına çevrilməsi bu qağının əməli təzahürüdür.

Prezidentin məlum fərmanının 4-cü bəndində ana dilimizin ali və orta məktəblərdə tədrisi işinin daha da yaxşılaşdırılması tələb edilir. Orada deyilir: *"Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi orta və ali məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisi və Azərbaycan dilində təhsilin keyfiyyəti ilə bağlı əsaslı dönüş yaratmaq istiqamətində qəti tədbirlər həyata keçirsin"*.

Universitetimizin rəhbərliyi artıq öz təkliflərini iyul ayında Prezident aparatına vermişdir. Bu fərmanla bağlı universitetimizdə çox iş görülmüşdür.

Azərbaycan Dövlət Dillər Universitetinin dilçilik kafedrası yeni tələblərə cavab verən "Azərbaycan dili" dərslərini hazırlamış, dilimizin tədrisinin keyfiyyəti ötən illərə nisbətən yüksəldilmişdir. Ali məktəbimizdə dilimizin tədrisi, təbliği sahəsində mərkəzə çevrilə biləcək "Azərbaycan dili" kabineti yaradılmaqdadır. Bunun ilk dəlili kimi kafedranın kompyuterlə təmin edilməsini göstərmək olar. Lakin maliyyə çətinlikləri üzündən universitet rəhbərliyinin, xüsusilə rektorumuz professor S.Y.Seyidovun bütün səylərinə baxmayaraq hələlik belə bir kabineti yaradıb formalaşdırmaq mümkün olmamışdır. Amma inanırıq ki, yaxın gələcəkdə respublika ali məktəbləri arasında ilk dəfə belə bir kabinet Azərbaycan Dillər Universitetində açılacaqdır.

Bundan əlavə, respublika ali məktəbləri arasında ilkin olaraq bizim universitetdə yeni bir fənn tədris planına daxil edilmişdir ki, bu da həmin fərmanın universitetimizdə çox dərinəndən anlaşıldığına əyani bir sübutdur.

Prezidentin fərmanında rəsmi yazışmalarda, kargüzərlik sənədlərinin tərtibində, reklamların, bildirişlərin yazılmasında ciddi qüsurlar olduğu göstərilirdi. Azərbaycan Dillər Universitetinin rəhbərliyi bu problemə də müsbət reaksiya verdi. Universitetin 4-cü kursundakı bütün qruplarda "Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları" adlı fənn tədris edilməsi qərara alındı. Qısa bir müddətdə bu fənnə aid dərslər vəsaiti və onun proqramı hazırlandı. İndi başlıca vəzifə bu fənnin yüksək səviyyədə tədris edilməsinə nail olmaqdır.

2001-ci il noyabrın 10-da Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayında qurultayın təşəbbüsçüsü və ideya rəhbəri prezident Heydər Əliyev demişdir: *"Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsəbiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli mənaəvi dəyərlərini, adət-ənənəsini yaşatmayılıq"*.

Prezidentin bu dərin mənalı fikirləri qurultayın qətnaməsində də öz əksini tapmışdır. Qətnamənin 4-cü bəndində deyilir: *"Azərbaycan dilini, milli əxlaqi dəyərləri azərbaycanlıların bir xalq, millət kimi formalaşdığı tarixi vətənin şərəfini qorumaq, harada yaşaməsindən asılı olmayaraq, hər bir Azərbaycan icmasının, hər bir azərbaycanlının müqəddəs vəzifəsidir"*.

Diqqət yetirin, istər prezidentin çıxışında, istərsə də qurultayın qətnaməsində azərbaycançılığın birinci əlaməti olaraq Azərbaycan dili göstərilir. Prezidentin özü öz fərmanını həyata keçirmək məqsədilə geniş və gərgin iş aparır. Elə Dünya Azərbaycanlılarının qurultayının çağırılmasını buna misal göstərmək olar. İndi ana dilimizin qayğısına təkcə Vətəndə yaşayan azərbaycanlılar deyil, bütün Dünya azərbaycanlıları qalacaq. Bütün bunlar Azərbaycan dilinin çoxəsrlik tarixində yeni mərhələdir.

Azərbaycan dilçiliyi. Prezidentin məlum fərmanı Azərbaycan dilçiliyinin də qarşısında mühüm vəzifələr qoyur. Fərmanda deyilir: *"Çox qərībā görünsə də, Azərbaycan dilçiliyinin sovet dövründə əldə edilmiş sürətli inkişaf tempi son illərdə aşağı düşmüşdür və bu sahədə bir durğunluq müşahidə olunur"*.

Bu sahədə də universitetimiz və kafedramız müəyyən uğurlar qazanmışdır. Bəzi süni məsələlərə baxmayaraq, kafedrada elmi kadrların yetişdirilməsi işini qənaətbəxş hesab etmək olar. Bu il kafedranın 4 dissertantı öz işini tamamlamış və müdafiəyə buraxılmışdır.

Müasir Azərbaycan dili dərslisinin çap edilməsinə böyük ehtiyac vardır. Bu əsərin - dərslinin nəşri fərmanın dilçiliyimiz qarşısında qoyduğu vəzifələrə layiqli cavab olardı.

Başqa bir məsələyə də toxunmaq istərdim.

Bu da dilimizin mənşəyi və təşəkkülü məsələsidir. Bu cəhətdən dilçilər tarixçilərə nisbətən çox irəli getmişlər. Bəzi başbəla tarixçilərimiz xalqımızın tarixini saxtalaşdırır. Quzey Azərbaycanda qədimlərdə qafqazdilli tayfaların, Güney Azərbaycanda isə fars dilli tayfaların yaşadığını iddia edirlər. Əsl vətənpərvər tarixçilər isə qədim mənbələrə, tarixi sənədlərə əsaslanaraq asanca sübut edirlər ki, Azərbaycanda yaşayan ilk aborijen tayfalar türkdilli tayfalardır. Bununla belə tarixçilər arasında tək-tək də olsa tariximizi qəsdən saxtalaşdırmağa meyl göstərənlər vardır. Amma dilçilər məhz tarixi və dil faktlarına, o cümlədən toponimlərə əsaslanaraq dilimizin mənşəyi haqqında bir-birindən fərqlənməyən fikirlər söyləyirlər.

Ə.Dəmirçizadə əbədi dilimizin XIII-XIV əsrlərdə, Y.Əliyev IX-X əsrlərdə, M.Cahangirov XI-XV əsrlərdə, N.Xuduyev III-V əsrlərdə formalaşdığını göstərir. Prezidentin fərmanı dilçilərimizin qarşısında yeni vəzifələr qoyur. Orada deyilir: *"Qədim və zəngin tarixə malik türk dillər ailəsinin oğuz qrupuna daxil olan Azərbaycan dili tarixi miləddən əvvəlki dövrlərə gedib çıxır. Ayrı-ayrı türk boy birləşmələrinin ümumi*

anlaşma vasitəsi olan bu dil IV-V əsrlərdən etibarən ümumxalq danışq dili kimi fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Dilimizin özəyini ta qədimlərdən Azərbaycan torpaqlarındakı türk əsilli boyların və soyların dili təşkil etmişdir".

Bu tezis dilçilərimizin qarşısında yeni yaradıcılıq və axtarış üfqləri açır. Onlar elmi şəkildə bu problemi sübut etməli, türkdilli aborigenlərin Azərbaycan ərazisində miladdan 500 il əvvəl belə yaşadıklarını sübut etməlidirlər. Bu dilçiliyimizin tarixində, həqiqətən dönüş nöqtəsi, yeni bir mərhələnin başlanğıcı olacaqdır.

Latin qrafikasına keçid. Azərbaycan yazısını latin qrafikalı yeni əlifba əsasında qurmaq. Haqqında yuxarıda dediyimiz qərarlardan 10 il keçməsinə baxmayaraq, bir qəzet də olsun latin qrafikası ilə çıxmırdı. Bəzi televiziya reklamları, qəzetlərdə bəzi başlıqlar, orta məktəb dərslərinin bəzisi istisna edilərsə latin qrafikasına yer verən yox idi. Hətta bəziləri latına keçmək haqqındakı qərarı ləğv etməyi tələb edirdilər. Heydər Əliyev 18 iyul tarixli fərmanında özünəməxsus şəkildə məsələni çox ciddi qoydu: *"Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə tapşırılsın ki, ölkədə Azərbaycan dilində çap olunan qəzet, jurnal, bülleten, kitab və digər çap məhsullarının istehsalının 2001-ci il avqustun 1-nə qədər bütövlükdə latin qrafikasına keçməsinə təmin etsin"*.

Yeri gəlmişkən göstərmək lazımdır ki, bizim universitetdə latin qrafikasına keçmək problemi olmamışdır. Burada artıq çoxdan bütün sənədlər, ərizələr, əmrlər, sərəncamlar, protokol və aktlar, məktublar latin qrafikası ilə tərtib edilirdi. Azərbaycan dilçiliyi kafedrası bu sahədəki borcunu dərk edərək latin qrafikalı Azərbaycan əlifbasının üzünü çıxararaq

ali məktəbin bütün qurumlarına göndərmişdi. Azərbaycan Respublikasının möhtərəm prezidenti cənab H.Əliyevin fərmanı dilimizin və dilçiliyimizin inkişafında yeni bir mərhələ olduğu kimi, dilçilərimizin qarşısında konkret vəzifələr qoyur. Bu vəzifələr çətin olduğu kimi də şərəflidir. Çünki hər birimizi azərbaycançılığın inkişafına çağırır. Nəticə olaraq demək lazımdır ki, prezidentin bu fərmanı dilimizin inkişafı, tədrisi və tədqiqi sahəsində yeni perspektivlər açır. Azərbaycan dilçiliyinin inkişafına yeni təkan verən, onu stimullaşdıran bir fərman kimi dilçilərimizin qarşısında yeni vəzifələr qoyur.

Fərman latin qrafikasına keçid üçün qəti addım oldu.

ANA DİLİMİZƏ QAYĞI DİQQƏT MƏRKƏZİNDƏDİR

Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab Heydər Əliyevin 11 iyun 2001-ci il tarixli "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" fərmanı geniş ictimaiyyət tərəfindən böyük razılıq hissi ilə qarşılanmış, bu istiqamətdə əməli işlərin görülməsinə diqqət artmışdır. Bəs bu sahədə universitetimizdə hansı işlər görülmüşdür və görülməkdir?

Azərbaycan xalqı öz dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra sosial-siyasi problemlərin həllində çox geniş perspektivlər açılmışdır. Bu böyük yenilik ictimai həyatımızın bütün sahələrində olduğu kimi, elm və təhsil sahəsində də öz bəhrələrini verməyə başlayır. Xalqımızın soykökünə qayıdışı, habelə özünüdərk istiqamətində uğurlu addımlar atılır. Ana dilimizə qayğı, milli mental xüsusiyyətlərimizin ön plana çəkilməsi Azərbaycan dövlətçiliyinin, bütövlükdə millətimizin böyük və tarixi uğurudur. Azərbaycan Prezidentinin 1993-cü ildən başlayaraq, xalqımızın milli mental xüsusiyyətlərini ön plana çəkməsi Azərbaycan dövlətçiliyinin, bütövlükdə millətimizin böyük və tarixi uğurudur. Onun ana dilimizin tədrisi, öyrənilməsi, tədqiqi və tətbiqi sahəsindəki ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyəti bütün respublikada yeni ruh yüksəkliyinə səbəb olmuşdur. Respublika rəhbərinin 18 iyun 2001-ci il tarixli 506 sayılı fərmanı dilimizin bütün tarixində misli görünməmiş bir sənəddir. Bu sənəddə Prezident Azərbaycan dilinin keçmişini, tarixi durumunu dəqiqliklə qiymətləndirir və onun gələcək inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirir.

Fərmanda deyilir: "Müstəqil dövlətimizin rəsmi dili statusunu almış Azərbaycan dilinin geniş təbliğ edilməsi və sərbəst inkişafı üçün münbit zəmin yaranmışdır. Tarixin müxtəlif mərhələlərində dilimizə qarşı edilən haqsızlıqların, təzyiq və təhriflərin nəticələrinin aradan qaldırılması üçün hazırda ölkəmizdə çox əlverişli şərait mövcuddur. Dil öz daxili qanunları əsasında inkişaf edirsə də, onun tədqiq və tətbiq edilməsi üçün yaradılmış geniş imkanlar bu inkişafın daha sürətli və dolğun olmasına təkan verir".

Qeyd etmək lazımdır ki, 2000 illik bir tarixə malik olan Azərbaycan dilinin inkişafı üçün hələ heç bir dövlət rəhbəri belə bir cəsarətli, son dərəcə düşünülmüş bir fərman verməmişdir. Ana dilimiz 1502, 1918, 1957, 1978-ci illərdə də rəsmən dövlət dili elan edilmişdir. Amma Azərbaycan dilinin inkişaf tarixi hələ belə bir güclü, təkanverici dövlət sənədi görməmişdi.

Bu fərmanın böyüklüyünü, tarixi və siyasi əhəmiyyətini dərk etmək üçün, dilin, xalqın varlığı üçün nə qədər böyük əhəmiyyət daşıdığını bilmək lazımdır.

Görkəmli Azərbaycan alimi və pedaqoqu F.B.Köçərli 1903-cü ildə qələmə aldığı "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı" əsərində XIX əsrin görkəmli şairi Q.B.Zakirin sadə, gözəl ana dilində yazmasını yüksək qiymətləndirir və rus pedaqoqu K.D.Uşinskidən aşağıdakı fikri iqtibas edir: "Madam ki, bir millətin özünə məxsus ana dilisi xarici dillərin təqəllüb (qəlibini dəyişmə-təsir – A.B.) və təsəllutundan (hegemonluq – A.B.) salamat qalıbdır, o millət özü də salamatdır. Əgər onun cəmi maddi və mənəvi dövlətini əlindən alasan, vəli ana dilinə toxunmayasan, o millət fəvt olmaz və az müddətin ərzində yenə

özüne mal və dövlət cəm edər. Heç bir mal və dövlət ilə bir milləti əhya etmək (diriltmək – A.B.) olmaz. Zəmani ki, onun ana dilisi və milli lisanı olmayar”.

Görkəmli alim F.B.Köçərlinin fikirləri bu günümüzə, prezidentimizin bu fərmanı ilə necə də səsləşməkdədir!!

Dilə münasibət xalqın, müəyyən mənada namus, qeyrat məsələsidir. Hər bir xalqın ən böyük sərvəti, mövcud olması üçün ən əsas şərt onun ana dilinin olmasıdır. Bu mənada ana dili ilə heç vətən də yanaşı dura bilməz. Çünki xalq vətənsiz yaşaya bilər, amma ana dili olmadan yaşaya bilməz. Kürdlərin, qaraçıların vətəni yoxdur. Amma dilləri vardır. Öz dilləri hesabına milli mədəniyyətlərini yarada bilmişlər (Bununla biz vətənin əhəmiyyətini qətiyyənlə kiçiltmək istəmirik).

Sovetlər birliyi dövründə elə şərait yaranmışdı ki, milli dillər sıxışdırılıb məişət çərçivəsinə doğru kiçilməkdə idi. Hətta dövlət idarələrindən qovulmuş ana dilimiz təhsil sistemində də sıxılmış vəziyyətə düşmüşdü. Ümumi-nəzəri fənnlərin yalnız rus dilində aparılması, bu fənnlər üzrə milli dillərdə dərslik nəşri və tərcüməsi məsləhət görülmürdü. Amma 1969-cu ildən başlayaraq Azərbaycanda milli dilə münasibət dəyişir. Respublikanın keçmiş rəhbərləri özlərindən “atalar sözü”də qondarmışdılar: Yoldaşın (arvadın) rusdur, işin düstürdür.

Özləri ana dilini bilməyən rəhbərlər millətlə qeyri dildə danışmışdılar. 1969-cu ildən başlayaraq dilimiz öz qanuni hüquqlarını yavaş-yavaş almağa başladı. Bu o vaxt respublikanın rəhbəri H.Ə.Əliyevin qeyratı sayəsində olmuşdu. 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini qazandıq, amma rəhbərlərimiz (özləri demişlər 50-50-də olduğu üçün) xalqın

dilinə məhəl qoymurdular, ya heç ana dilində danışmırdılar, ya da dediklərinin mənasını bilmədən pis mənə verən söz və ifadələr işlədirdilər.

1993-cü ildən vəziyyət dəyişir, respublika rəhbərliyinə qayıdan prezident H.Əliyev Moskvanın əvvəlki nəzarəti olmadığı bir şəraitdə, sözün həqiqi mənasında bir türk oğlu türk kimi ana dilimizin tətbiqi və inkişafı ilə ciddi məşğul olmağa başladı. Onun ilk devizi belə idi: *“Hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir azərbaycanlı öz ana dilini – Azərbaycan dilini, dövlət dilini mükəmməl bilməlidir”*. Buna görə də dövlət məmurlarını məcbur edirdi ki Azərbaycan dilini öyrənsinlər.

Möhtərəm prezidentimizin ana dilimizə bu böyük sayğısı milli dilə münasibəti kökündən dəyişdi. Azərbaycan Dillər Universiteti ana dilimizə olan dövlət qayğısından bəhrələnərək ali məktəbimizdə bir çox işlər görməyə başladı. İlk tədbir dilimizin tədrisinin keyfiyyətini yüksəltmək üçün müstəqil Azərbaycan dili kafedrasının yaradılması oldu. Kafedranın üzvləri də ali məktəbin rəhbərliyinin qayğısına əməli işlə cavab verdilər: Tezliklə Azərbaycan dili dərsləri və proqramı hazırlandı. Sonra türkiyəli tələbələrə Azərbaycan dilinin tədris edilməsi məsələsi irəli sürüldü. Bu fənn üçün də dərslik və proqram hazırlandı. Bu ilin aprel ayının 18-19-da kafedranın təşəbbüsü və Universitetin rektoru cənab S.Seyidovun hərtərəfli köməyi sayəsində ali məktəbimizdə “Milli müstəqilliyimiz, milli dövlətçiliyimiz və milli dilimiz” mövzusunda Respublika elmi-praktik konfrans keçirilmiş, burada ana dilimizin müxtəlif problemlərinə aid 63 məruzə dinlənilmişdir.

Universitetimizdə latın qrafikasına keçid çoxdan başa çatmışdır. Bu işdə universitet rektorluğunun tələbkərliliyi də əsas rol oynamışdır. Azərbaycan dilçiliyi kafedrası latın qrafikalı əlifbanı çoxaldaraq bütün kafedralara göndərmişdir.

ADU rektorluğu öz təşəbbüsü ilə praktik “Azərbaycan dili” kafedrasını nəzəri “Azərbaycan dilçiliyi” kafedrasına çevirməklə faktik olaraq kafedranın respublika səviyyəsinə çıxmasına şərait yaratmışdır. İndi “Azərbaycan dilçiliyi” kafedrası müdafiə şurasından gələn dissertasiyalara əlavə rəy verir. dilçi kadrlar hazırlayır və s.

Bu ilin iyun ayının 18-də Azərbaycan Prezidentinin “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi” haqqındakı tarixi fərmanı bütün respublikada olduğu kimi, ADU-da da böyük ruh yüksəkliyinə səbəb oldu.

Bu fərmandan irəli gələn vəzifələr sırasında kafedramızın nəzdində “Azərbaycan dili” kabineti yaradılır.

Bu kabinet gələcəkdə dilimizin, dilçiliyimizin təbliğində, habelə görkəmli dilçilərlə görüşlər və yubileylər keçirilməsi üçün mərkəz rolu oynayacaq.

Prezident fərmanı Azərbaycan dilinin, dövlət dilinin inkişaf etdirilməsini, onun tədqiq və tətbiqini yeni səviyyəyə qaldırmağı hər bir azərbaycanlıdan tələb edir. Bu fərman, adi sözlə desək, hər kəsdən milli qeyrət tələb edir. Birinci növbədə dilimizin tədrisi və tətbiqi sahəsində çalışanların gündəlik əməli fəaliyyət proqramıdır. Fərmanın mahiyyətini düzgün qiymətləndirən ADU-nun rəhbərliyi və Azərbaycan dilçiliyi kafedrası bu sahədə xeyli iş görmüşdür. 2001-ci tədris ilində “Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları” adlı yeni bir fənnin tədris edilməsi də dediklərimizə misal ola bilər. Bu fənn

pedaqoji fakültələrdə 7-ci semestrə (30 saat), filologiya və Avropaşünaslıq fakültələrində isə 8-ci semestrə (26 saat) praktik məşğələ kimi tədris ediləcəkdir. Amma fənnin nəzəri cəhətini də diqqət mərkəzində saxlamaq lazımdır. Çünki üslub və üslubiyyatın, habelə funksional üslubun nə olduğunu bilmədən əməli yazı və sənəd tərtib etmək çox çətin olar. Buna görə də 4 saat fənnin nəzəri məsələlərinin şərtinə vaxt ayrılması məqsədə müvafiqdir. Məsələnin belə qoyuluşu təzədir. Deməli, bu fənnin tədrisi nə sırf üslubiyyatı əhatə edir, nə də sadəcə sənəd tərtibini. Azərbaycan dilinin üslubiyyatına aid çoxlu dərslik, məqalə və monoqrafiyalar həsr edilmiş. müxtəlif elmi əsərlərdə bu mövzuya toxunulmuşdur. “Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları”nın da dərs vəsaiti və proqramı hazırdır. Bu hələ işin başlanğıcıdır, gələcəkdə bizi daha böyük işlər gözləyir.

MİLLİ QURTULUŞ GÜNÜ

1988-ci ildən başlayaraq bütün cəmiyyətimizdə bir aşınma özünü biruzə verirdi. 1988-ci ildən genişlənməyə başlayan milli azadlıq meylləri hərəkətə çevrilmişdi. İqtidar demokratiya faktorundan qorxaraq yetişməkdə olan müxalifətə təsir edə bilmədiyindən idarəetmənin özündə nizam və mizan pozulmuşdu. Xalq o vaxt müxalifətə inanır və onun arxasınca gedirdi. Amma hakimiyyətə gəldikdən sonra xalq və vətən problemləri onlar üçün arxa plana keçdi. Bütün məsələlərdə (xarici və daxili siyasət məsələlərində) ifrat radikallıq AXC - Müsavat rəhbərliyini beynəlxalq ictimaiyyətin gözündən saldı. Xalqımız beynəlxalq aləmdə təkləndi, ermənilərin güclü təbliğatı nəticəsində dünya xalqlarının nəzərində vəhşi türk-azərbaycanlı obrazı yaradıldı. Azadlığı dəstəkləmək haqqında aktın 907-ci maddəsinə əlavə də məhz bunun məntiqi nəticəsi idi.

İqtisadiyyatda tənəzzül, sosial həyatda özbaşınalıq, siyasətdə savadsızlıq, idarəetmədə sərişsəzlik, orduda fərariilik, müharibədə məğlubiyyət, təsərrüfatda dağıntı, maliyyə sistemində infilyasiya və s. Bu idi müstəqilliyimizin ilk illərindəki vəziyyətimiz. Hələ bu da az imiş! Cəbhədəki uğursuzluq və xəyanət, vətən və millət xainlərinin cinayəti nəticəsində addım-addım Azərbaycan torpaqlarının itirilməsi.

Separatizm, xarici dövlətlərin gizli müdaxiləsi, Cənubdan Əlikramın, Şimaldan Sadvalın, mərkəzdən sapı özümüzdən olan baltaların xəyanətləri ölkəni dünya xəritəsindən silmək arzusində idi. Xalqın ümidi birəcə Allaha qalmışdı. Elə bu vaxt Allah xalqın səsinə eşidib ona xilaskar göndərdi. Bu, xalqımızın xilaskarı Heydər Əliyev idi. Zamanın siyasi

hadisələrinin qarışığı, xalqımızın xilas olmaq harayı içindən Heydər Əliyevin şaqraq səsi eşidildi.

*Önümdə haq yolu Qurani-Kərim,
Arxamca xalq gəlir öndə gedirəm.
Eşitsin dostlarım və düşmənlərim,
Ömrümü xalqıma qurban edirəm.*

Bəli, bu sözlər on il bundan əvvəl 1993-cü il mayın 15-də səsləndi. O gündən dostlarımız nə dərəcədə sevindisə, düşmənlərimiz bir o qədər məyus oldu.

Müharibə dayandı, ölkədə sabitlik bərqərar oldu, hamı öz yerini tanıdı, hər şey öz yerinə qoyuldu, xalqımız bütün yuxarıda saydığım bəlalardan, vətənimiz isə parçalanmaqdan qurtuldu.

Biz, Heydər Əliyev Prezident seçildikdən sonra onun gecəli-gündüzlü, ağır zəhməti, öz planitar nüfuzu sayəsində bu günkü həyata qovuşduq. Yeri gəlmişkən, onu da deyim ki, bir azərbaycanlı kimi, qəlbi xalq və vətən eşqi ilə alışan bir vətəndaş kimi onun ürəyində çoxlu arzular həbs edilib qalmışdı. MK katibi olanda o, ana dilimiz haqqında fərman verə bilərdimi? Hər il məscidə gedə bilərdimi? Məkkə və Mədinəyə gedib Peyğəmbərin qəbrini öpə bilərdimi? O gün Prezidentimizin özünün də mənəvi qurtuluş günü oldu. O, indi Azərbaycan, onun xalqı, dili, mədəniyyəti, mənəviyyəti haqqında bütün dünyanın eşidə biləcəyi bir səsle deyir: "Azərbaycan Dövlətinin əsas məqsədi Azərbaycançılıqdır". Biz də onun səsinə səs verərək deyirik:

*Xalqını çıxardın "İpək yoluna",
Tanrı qüvvət versin sənin qoluna.
Bakı-Ceyhan ilə öpüşən zaman*

*Sənə ulu öndər deyəcək Turan,
Arzumuz budur ki, gələn il də sən,
Dünyaya car çəkib belə deyəsən:
Eşitsin dünyada nə qədər ki var,
Azərtürk soyundan olan qardaşlar!
Tanrı xoşbəxtliyə çağırır bizi,
Həydi birləşdirək iradəmizi!
Dünyada əks-səda doğursun bu səs
Xalqı sevən səni sevməyə bilməz.*

TUFANLAR İÇİNDƏ YANAN ÇIRAQ

Mən çoxsaylı çıxış və məqalələrimdə həmişə demişəm ki, Heydər Əliyevin həyatı nəsilərə min il bundan sonra da nümunə olduğu kimi, onun siyasi və elmi fəaliyyəti də onlarla monoqrafiyanın, dissertasiyanın tədqiqat obyektinə olacaqdır. Bu cəhəti xüsusi qeyd etmək istəyirəm ki, Əliyev sevarlərin bir qrupu, yəni yuxarı eşalonda olanlar hər yerdə bu şəxsiyyət haqqında yalnız xoş söz eşidir və xoş söz də deyir. Amma adi Əliyevçilər (mən özümü onların öncüllərindən hesab edirəm) çox vaxt müxalif mövqeli adamlarla debata çıxmalı olur. Xoşbəxtlikdən hər dəfə Əliyevi bir prizmadan təhlil edir, onun haqqında yeni-yeni faktlardan istifadə etdiyimizə görə ona məhəbbətimiz daha da artır. Müxalif mövqeli adamlara Əliyev və vətənpərvərlik, Əliyev və xalqsevərlik, Əliyev və ana dilimiz, Əliyev və milli mədəniyyətimiz, Əliyev və iqtisadiyyatımız (çoxşaxəli, çoxmövzulu), Əliyev və Azərbaycan tarixi və onlarla belə mövzular ətrafında çox şey deyirik. Amma bu böyük şəxsiyyətin həyatının böyük bir sahəsi, nəsilərə örnək ola bilən sahəsi xalqa hələ lazımınca çatdırılmamışdır. Bu, onun Dövlət Təhlükəsizliyi orqanlarındakı böyük və çətin fəaliyyətidir. Mövzunun şərhinə keçməmişdən əvvəl adamı bir sual düşündürür. Əgər H.Əliyev vaxtilə SSRİ DTK sistemində işləməsəydi, Moskvada onu gecə-gündüz izləyən Rusiya DTK-sından yaxa qurtarıb özünü sağ və salamat xalqının harayına çatdıra bilərdimi?

Əgər H.Əliyev vaxtilə SSRİ DTK-sı sistemində işləməsəydi 1993-cü ildə xalqımızın məkrli xarici və təhlükəli daxili düşmənlərinin planlarını puç edib onu xilas edə bilərdimi?

Bəzən siyasi cəhətdən kor və savadsız diletant siyasətçilərin dilindən "imperiya generalı" ifadəsini eşidəndə adamı qəzəb alovu yandırır! Axı sən imperiyanın ölüm dəyirmanında işləyən bu adamın xalqımız üçün nə qədər böyük işlər gördüyünü bilirsənmi? Hər kiçik riskin səni ölümə verə biləcəyi bir şəraitdə gözünlə görəsən ki, sənin xalqına - millətinə qarşı əsil genosid siyasəti yeridilir və qorxa-qorxa, çəkina-çəkina nə isə edə biləsən - bu çox böyük hünərdir. Bu ona bənzəyir ki, görürsən istədiyin adam yanır, onu xilas etsən özün də yanacaqsan. Bax ustalığ bundadır ki, onu xilas edəsən, özün isə yanmayasan! Bu ona bənzəyir ki, güclü yağış və tufanda elə bir çıraqlı olub yanasan ki, millətinin yolunu işıqladasan. onu uçurumdan, məhv olmaqdan xilas edəsən, amma tufan həmin çırağı söndürməsin və yağış onu sındırmasın.

Heydər Əliyev 39 il məhz belə bir çətin şəraitdə xalqı üçün çıraqlı kimi yanıbmış. öz həyatını, azadlığını itirmək təhlükəsi ilə üzləşsə də xalqın ziyalı təbəqəsini ölüm dəyirmanından xilas etmişdir. Qeyd etmək istərdim ki, möhtərəm prezidentimizin öz təşəbbüsü ilə vaxtilə repressiyaya məruz qalan bir çox alim, sənətkar, adi vətəndaş haqqında MTN arxivində saxlanan materiallar əsasında bir monoqrafiya, onlarla məqalə yazdıqdan sonra belə bir qərara gəlmişik ki, bu adda monoqrafik bir əsər yazaq. MTN arxivindəki materiallar sübut edir ki, Heydər Əliyev 39 il çox çətin bir şəraitdə millətimiz üçün çox böyük xilasedici qəhrəmanlıq tələb edən işlər görmüşdür. Bu böyük işlərin miqyasını təsəvvür etmək üçün Azərbaycan təhlükəsizlik orqanlarının tarixinə bir nəzər salmaq lazımdır. Bu tarixin yazılmasının, xalqa çatdırılmasının vacib olduğunu Heydər Əliyev 1999-cu il aprel ayının 2-də

Azərbaycan milli təhlükəsizlik orqanlarının yaranmasının 80 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yubiley mərasimində bir daha göstərmişdir. O, həmin yubiley mərasimində çıxış edərkən demişdi: "Təhlükəsizlik orqanlarının tarixində müxtəlif dövrlər, hər dövrün özünəməxsus xüsusiyyəti olubdur. Ölkəmizin XX əsrdəki tarixini doğru-düzgün əks etdirmək, yazmaq üçün mütləq tədqiqatlar, tarixi araşdırmalar aparılmalıdır və obyektiv ədalətli əsərlər yaradılmalıdır".

Məqsədimiz xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyevin bu orqandakı titanik fəaliyyəti haqqında məlumat verməkdir. Bunun üçün həmin orqanın tarixi haqqında qısa məlumat vermək lazım gəlir. Bu orqanın tarixi haqqında ən yaxşı, düzgün və yığcam məlumatı yenə Heydər Əliyevin özündən almaq olar. Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik orqanları əməkdaşlarının peşə bayramının təsis edilməsinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda bu orqanın tarixini gözəl şərh edərək demişdi:

"Bugünkü müstəqil Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizlik orqanının başlanğıc tarixini 1918-20-ci illərdə yaşamış ilk Azərbaycan Demokratik Respublikasının bu məqsəd üçün yaratdığı orqandan götürmək doğru, düzgün və çox məqsədəuyğun qərardir. Bu təklifi mənə təqdim edən kimi bunu məmnuniyyətlə qəbul etdim və 28 mart gününü Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik orqanları əməkdaşlarının peşə bayramı günü elan etdim. 1919-cu il mart ayının 28-də ilk dəfə müstəqil Azərbaycan Demokratik Respublikasının təhlükəsizlik orqanı yaradılıb. O, demokratik respublika kimi az yaşayıbdır, ancaq tarixi hadisədir.

Ondan sonrakı dövrdə Azərbaycan xalqının yaşadığı dövrlərdə, respublikada belə bir orqan mövcud olmuş, belə bir orqanda bir neçə nəsil insanlar xidmət göstərmişlər. Onların bir qismi xalqına, millətinə, torpağına sadıq olaraq xidmət göstərmiş, bir qismi isə xalqına xəyanət etmiş, yaxud da xalqının etimadını qiymətləndirə bilməmiş və özlərini mənfəətdən göstərmişlər.

Azərbaycanda təhlükəsizlik orqanları ağır, çətin, əzab-əziyyətli, eyni zamanda cəsarətlə deyə bilərəm ki, şərəfli yol keçibdir. Bu orqanlar və onlarda işləmiş insanlar, yenə deyirəm, çox müəkkəb yol keçiblər. 20-ci, 30-cu, 40-cı illərdə bu orqanlar Azərbaycan xalqına, onun mədəniyyətinə, bütün həyatına çox böyük zərər gətirmişdir, zərbələr, yaralar vurmuşdur. Amma xalqımız buna dözmüşdür.

1920-21-ci illərdən başlayaraq siyasi repressiyalar, heç bir əsas olmadan ailəliklə, minlərlə, on minlərlə insanların yerindən-yurdundan orta Asiyaya, Qazaxıstana, Sibirə sürgün edilməsi xalqımıza dəhşətlər gətirmişdir. 30-cu illərin siyasi repressiyaları nə qədər insanların, nə qədər ailələrin həyatını pozmuşdur. Nə qədər günahsız insanları həyatdan, azadlıqdan məhrum etmişlər. Xüsusən 37-38-ci illərin repressiyaları Azərbaycan xalqına, onun ziyalılarına, zəkali adamlarına, onun intellektual potensialına çox böyük zərbələr vurmuşdur.

Ancaq bu orqanlarda bu siyasət, bu istiqamət 40-cı illərdə və hətta 50-ci illərin əvvəllində də davam etmişdir. Bunlar tarixdən hamıya məlumdur, ancaq mən gənc yaşlarımdan bu orqanlarda işlədiyimə, fəaliyyət göstərdiyimə görə bunların çoxunu öz gözümlə görmüşəm, şahidi olmuşam. Bilirsiniz ki, 1941-ci ildə mən o vaxtkı Xalq Daxili İşlər Komissarlığı

orqanında işləməyə başlamışam. Sonra qısa bir müddət Xalq Komissarlığı Sovetində, yəni Nazirlər Sovetində çalışmışam. 1944-cü ildən isə bilavasitə təhlükəsizlik orqanlarında işləmişəm.

Təəssüflər olsun ki, əgər insanlar siyasi cəhətdən öz fikrini bildirmək, demək istəyirdisə, yaxud başqa fikir söyləmək istəyirdisə, dərhal nəzarət altına alınır, haqqında ölçülər götürülür və bəzilərinə də cəzalandırmağa çalışırdılar. Mən bunları görmüşəm, 40-cı illərin sonunda, 50-ci illərin əvvəllərində şahidi olmuşam. O vaxtlar 37-38-ci illərin materialları ilə tanış olmaq imkanına malik olduğuma görə onlarla da tanış olmuşam, görmüşəm. Ona görə də mən bilirəm ki, bizim xalqımızın başına nə bəlalar gətirilib, xalqımıza nə kimi zərbələr vurulub, nə qədər əziyyətlər verilibdir.

O vaxtlar Azərbaycan Respublikası müttəfiq Respublika kimi Sovetlər İttifaqının tərkibində olduğu halda, təəssüflər olsun ki, bu orqanlarda, xüsusən təhlükəsizlik orqanlarında işləyən adamların tam əksəriyyəti azərbaycanlı deyildi. Azərbaycanlılara qarşı repressiyalar edildiyinə görə azərbaycanlıların az bir miqdarı belə işlərə buraxılmırdı. Mən 37-38-ci illərin materiallarına baxanda, - bu, mətbuatdan da məlumdur, siz də bilərsiniz, - görürdüm: kim idi o vaxt NKVD-nin başında duran adamlar? Qriqoryan, Markaryan, bu gün orada birinin adını oxudum - Topuridze, yarı erməni, yarı gürcü idi, nə millətdir bilmirəm, Borşşov, sonra uzun illər - 1939-cu ildən 1953-cü ilə qədər Yemelyanov nazir idi. Xatirimdədir hamısı. O illərdə Azərbaycanın başında duran adamlar öz xalqına xəyanət edirdilər, azərbaycanlılara düşmən olan, ancaq bu orqanlarda yüksək vəzifə tutan adamların

əli ilə Azərbaycanın dəyərli insanlarını əzirdilər, cəza verir, azadlıqdan məhrum edir, repressiya altına alırdılar.

Stalin öləndən sonra, 1953-cü ildə Mircəfər Bağirov vəzifədən azad edildi, sonra həbs olundu və bu orqanlarda müəyyən dəyişiklik başladı. Ancaq bunu aparmaq da asan deyildi, çox çətin idi.

Azərbaycanda 37-38-ci və sonrakı illərdə repressiyalar etmiş adamlar 1956-cı ildə açıq məhkəmə ilə məhkum olundular. Mən o məhkəmənin iclaslarında olmuşam, o iclaslar bu gün də xatirimdədir. Müttəhim kürsüsündə oturanlar kim idi? Mircəfər Bağirov, Xoren Qriqoryan, Markaryan, Borşşov, Topuridze, Ağasəlim Atakişiyev - altı nəfər. Şübhəsiz ki, günahkarlar təkcə bunlar deyildi. Amma ən yüksək səviyyəli, vəzifəli günahkarlar bunlar idi.

Ancaq ondan sonra da bu orqanlarda böyük təmizləmə işi görmək lazım idi, çünki bunlar bir ilin, iki ilin işi deyildi. Rəhbər vəzifələrdə azərbaycanlıların sayı, demək olar, tək-tük idi.

Mən 1950-ci ildə Leningradda bu orqanın ali məktəbini bitirəndən sonra Bakıda işləməyə başladım. O vaxt Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyi adlanırdı. Təhlükəsizlik Nazirliyinin əks-kəşfiyyat şöbəsi çox böyük şöbə idi. Bu şöbənin altı bölməsi var idi. Bircə şöbənin rəisi azərbaycanlı idi. Müavirlərin ikisi erməni, biri başqa millətdən idi, ilk dəfə mən 1950-ci ildə azərbaycanlı kimi altı bölmədən birinə rəis təyin olunmuşdum.

İşləmək də çox çətin idi. Mənim xatirimdədir, - gənc zabıt, buraya yeni gəlmiş bir adam idim. Çox çətin idi. 1953-cü ildə, Stalin öləndən sonra ciddi dəyişikliklər əmələ gəldi, bunu haqqına demək lazımdır. 1953-cü ilin sonunda mən birdən-hirə həmin şöbəyə rəis təyin olundum. Bu, nadir hadisə idi. Nə

qədər çətinliklər çəkdim ki, 37-38-ci illərdən, 30-cu illərdən qalmış və Azərbaycana xəyanət etmiş insanlardan, - onların da əksəriyyəti azərbaycanlı deyildi, amma içərisində belə yaramaz azərbaycanlılar da vardı, - bu orqanları xilas edək və yeni, gənc adamlar cəlb edək, orqanlarda sağlamlaşma işi aparaq. Bu, çox çətin oldu. O qədər çətin oldu ki, mənə qarşı fətnələr də etdilər. Bir müddət o vəzifədən getməli oldum, yəni vəzifədən çıxardılar. Bir-iki ildən sonra mənə yenə o vəzifəyə təyin etdilər, məcbur oldular ki, təyin etsinlər. Necə ki, 1993-cü ildə mənə buraya dəvət etməyə məcbur oldular, o vaxt da mənə yenə həmin vəzifəyə qoymağa məcbur oldular.

Mən bu gün açıq danışiram. Nə üçün? Çünki mən o zaman cəsarətli addımlar atmağa, təmizləmə işləri görməyə başladım, həmin şöbədə işləyən bir neçə zabitin cinayətkar olduqlarına görə həbs edilməsinə, cəzalandırılmasına, işdən çıxarılmasına nail oldum. Xatirimdədir, 1954-cü ilin əvvəli idi. Mən başladım təmizləmə işləri aparmağa. Ağasəlim Atakişiyev o vaxt hələ müavin idi. Gəldim onun yanına, dedim ki, iki-üç nəfər adamı, - adlarını demək istəmirəm, onların hamısı gedibdir, - həbs etmək lazımdır. O kişi qorxusundan ağır vəziyyətə düşdü, dedi ki, sən nə danışırısan, cavan oğlansan, belə şeylər etmək olmaz. Dedim ki, bu bunun cinayəti, gördüyü işlər, bu sübut... Siz sadəcə buna icazə verməlisiniz, qurtardı getdi. Bir dəfə, iki dəfə, üç dəfə bu addımları atdım və 1955-ci ildə də bunların, həmin o cəsarətli addımların qurbanı oldum. Amma öz iradəmdən dönmədim, həmin o təmizləmə işlərinə başladım.

1960-cı ildə bütün Sovetlər İttifaqında təhlükəsizlik orqanlarında çox ciddi dəyişikliklər prosesi gedirdi. Stalinlə əlaqədar, Stalini günahlandıran materiallar çıxarıldı, o cümlədən Beriyanın tutulması, Azərbaycanda və başqa yerlərdə gedən proseslər - Xruşşov dövründə bunların hamısı, 1937-1938-ci illərdən qalmış kadrların təmizlənməsi prosesi gedirdi. Azərbaycanda isə vəziyyət mürəkkəb idi, ona görə ki, rəhbər orqanların, zabit kadrlarının tərkibinin əksəriyyəti azərbaycanlı deyildi. Olan azərbaycanlıların bəzilərinin də 1937-38-ci illərdə günahları vardı, ona görə onları da azad etmək lazım gəldi. Bəli o illərdə onların da günahı vardı".

Azərbaycan təhlükəsizlik orqanının mərkəzi aparatında Qriqoryan, Ovanesyan, Ohanesyan, Markaryan, Badalyan və onlarla "yanlar" işlədiyi kimi, rayonlarda da bütün DTK

raisləri ya erməni, ya da qeyri-millətdən olurdu. Bunu mərkəzdən Mikoyan və başqa "yanlar" təşkil edirdi. Azərbaycan xalqına, eləcə də türkdilli xalqlara münasibət mənfi idi. Bu haqda möhtərəm Heydər Əliyev Azərbaycan milli təhlükəsizlik orqanları yaradılmasının 80 illiyinə həsr edilmiş yubiley mərasimində çıxış edərkən demişdi:

"Cənubi Qafqazın digər respublikalarında vəziyyət belə deyildi. Orada təhlükəsizlik orqanlarına həm yerli, milli kadrlar əksəriyyət təşkil edirdi, həm də onların rəhbərləri, birinci şəxs həmişə öz yerli, milli kadrlarından idi.

Belə bir faktı xatırlayıram. Deyəsən, 1972, 1973, 1974-cü illərdə Ermənistanda Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədrini dəyişdirib oraya Moskvadan rus göndərdilər. Xatirimdədir, bir dəfə görüşümüzdə Andropov mənə danışdı ki, belə bir qərar qəbul edildəndən sonra Mikoyan ona telefonla zəng etmiş və öz etirazını bildirmişdi. Bəyan etmişdi ki, Ermənistana təhlükəsizlik orqanının başçısı vəzifəsinə rus təyin etmək mümkün deyildi, siz bunu nə üçün etdiniz? Azərbaycanda isə bu vəzifəni neçə illər başqa millətdən olan şəxslər idarə etmişlər".

Əslində 1921-27 və 1929-30-cu illərdə bu orqanın başında guya azərbaycanlı (M.C.Bağırov) olmuşdur. Amma onun xalqımıza qarşı törətdiyi cinayətlər onu bu xalqın övladı hesab etməyə əsas vermir. M.C.Bağırova X.Qriqoryan və ya S.F.Yemelyanov arasında fərq yoxdur.

Aprel çevrilişindən sonra aparılan yeni bolşevik siyasəti təhlükəsizlik orqanlarının da işində həlledici rol oynadı. İmperiya siyasətini həyata keçirən və Azərbaycanda bolşevizmin möhkəmlənməsi istiqamətində işini quran Azərbaycan Fövqəladə Komissiyası, bir qədər sonra Azərbaycan Dövlət

Siyasi İdarəsi və Xalq Daxili İşlər Komissarlığı... minlərlə adamın məhvinə səbəb oldu. Repressiya və deportasiyalar başlandı, istiqlalıyyət uğrunda mübarizə aparan Azərbaycanın bir çox oğulları - Məmməd Əmin Rəsulzadə, Əlmərdanbəy Topçubaşov, Mirzəbala Məmmədzadə, Rüstəmbəy Şərifbəyov, Əbdülvahab Yurdsevər, təhlükəsizlik orqanlarının ilk rəislərindən olan Nağı Şeyxzamanlı, onun müavini Mahmud Səlikürdski və başqaları mühacirət həyatı yaşamağa məcbur oldular. Hələ də çox ciddi elmi araşdırmalar gözləyən arxiv materiallarından görünür ki, 1920-ci ilin mayından 1921-ci ilin əvvəllərinədək 40 mindən çox adam Azərbaycan Fövqəladə Komissiyası tərəfindən məhv edilmiş, 1936-1938-ci illərdə 27854 nəfər Xalq Daxili İşlər Komissarlığı tərəfindən 1-ci kateqoriya ilə məhkum olunmuş, yəni güllələnmişdir. Ümumiyyətlə, 20-50-ci illərdə məhv olunanların sayı 400 mini keçmiş, yarım milyondan çox adam isə sürgünlərə göndərilmişdir. Məzmununda həmişə və hər şəraitdə fəlakət ifadə edən "repressiya", "deportasiya", "soyqırımı" sözləri dilimizdə olduğu kimi, taleyimizdə də yaddan gəlmiş bir bəla kimi ciddi rol oynamışdır. Deportasiya, repressiya və soyqırımın təşkilatçıları və icraçıları da, əsasən yadlar olmuşdur.

Faktlara nəzər salaq: 1950-ci ildə, yəni Heydər Əliyev gənc mütəxəssis kimi Dövlət Təhlükəsizliyi sisteminə işə gələndə nazirlikdə 1035 zabit olmuşdur. Onlardan 404 nəfəri (39%) rus, 303 nəfəri (28.9%) erməni və başqa millət, 328 nəfəri (31.6%) Azərbaycanlı idi. Amma azərbaycanlıların heç biri nəinki şöbə, hətta bölmə rəisi də deyildi. Heydər Əliyev bu orqanın rəhbəri olduqdan sonra 1965-ci ildə buradakı 300

zabitdən 169 nəfəri (51%) azərbaycanlı, 80 nəfəri (26.6%) rus, 33 nəfəri (9.7%) erməni idi.

1970-ci ildə 345 zabitdən 211 nəfəri (61.1%) azərbaycanlı, 80 nəfəri (25.7%) rus, 32 nəfəri (9.2%) erməni idi.

Heydər Əliyev 1969-cu ildə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçildikdən sonra da bu təşkilatın azərbaycanlılaşmasına diqqət verirdi. Belə ki, 1975-ci ildə bu orqandakı 409 zabitdən 258 nəfəri (63.3%) azərbaycanlı, 98 nəfəri (23.9%) rus, 35 nəfəri (8.5%) erməni idi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyev bunları böyük risk hesabına edirdi.

Heydər Əliyevin fəaliyyətinin başqa bir istiqamətini də günahsız vətən övladlarının xilas edilməsi işi təşkil edirdi. Sadalanması mümkün olan çoxlu faktlardan biri: 1956-57-cı illərdə Böyük Vətən müharibəsi illərində əsir düşmüş adamların təqib edilməsi hələ davam edirdi. Kəşfiyyatın verdiyi məlumatlara görə Mehdi Hənifə oğlu Hüseynzadə İtaliyada Adriatik sahillərində olmuşdur. Necə olub o, düşmən ölkələrdə olub? Bu sualı araşdırmaq və məlumat vermək lazım idi. Heydər Əliyev bu işə girişir və sübut edir ki, M.Hüseynzadə vətəndən uzaqlarda, İtaliyada məhız faşizm əleyhinə vuruşmuş və hətta böyük igidliklər göstərmişdir. Bu haqda sənədlər hazırlanıb "yuxarıya" təqdim edilir. Heydər Əliyevin bu arayışından sonra və həmin arayış əsasında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə M.Hüseynzadəyə 14.02.1957-ci il tarixdə ölümündən sonra Sovet İttifaqı qəhrəmanı adı verilmişdi. Beləliklə Heydər Əliyevin riskli qayğı və köməyiylə bir nəfər vətən oğlu düşmənlər siyahısından vətənpərvər qəhrəmanlar siyahısına keçirilmişdi.

Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı üçün nələr edə biləcəyi 1993-cü ildə daha aydınlığı ilə aşkarlandı. 1993-cü ildəki vəziyyət ağıllı və obyektiv düşünməyi bacaran hər bir adamın yadındadır. Vətənimiz parçalanmaq, dövlətçiliyimiz məhv olmaq, xalqımız bütün dünya xalqları qarşısında rüsvay olmaq ərafəsində idi. Həmin ilin iyun ayının 15-də Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədri seçilir. İkicə gün sonra prezident Əbülfəz Elçibəy müəmmalı şəkildə Bakını tərk edib Kələki kəndinə gedir. Sonra onunla Kələkidə görüş-düm. Bir qədər səmimi söhbətdən sonra mən Ə.Elçibəyə dedim:

Nə üçün Heydər Əliyevi tez gətirmədin? Əgər o, Bakıya ikicə ay tez gəlsəydi, bu qədər qəliz hadisələr baş verməzdi.

O dedi: Gəlmək istəmirdi.

Mən: Bəs indi niyə gəldi?

O: Gördü ki, vəziyyət çox gərgindir. Ayın 19-da Moskvanın ali ilə dövlət çevrilişi planlaşdırılıbmış.

Bu sözlər Heydər Əliyevin saysız-hesabsız bəyanatlarında həmişə təsdiqlənibdir ki, onu xahiş edib Bakıya gətiriblər. 1993-cü il iyun ayının 15-də Gəncədən qayıtmış Heydər Əliyevə onun bu qayıdışından narazı olan Milli Məclisin üzvü İbrahim İbrahimovun "Siz Azərbaycan xalqına qarant verə bilərsiniz, yoxsa yox?" sualına cavab verərkən demişdi:

"Mən Moskvadan bura özüm gəlməmişəm. Məni bura dəvət ediblər, məndən dəfələrlə İsa Qəmbər, Pənah Hüseynov və Azərbaycan prezidenti Əbülfəz Elçibəy xahiş ediblər ki, gəlim burada bir vəzifə tutum və bərabər bu məsələlərin həll olunmasında iştirak edim. Neçə gündür ki, mənimlə danışıqlar gedir. Mən bu vəzifədən imtina etmişəm. Bu gün də imtina edirəm."

Heydər Əliyevin Bakıya gəlməsi, Respublika Ali Sovetinin sədri seçilməsi ilə də vətənimizdə ab-hava dəyişdi. Xalqımız sabahkı günə ümidlə yaşamağa başladı. Xalqın mərd oğullarının cəbhədə həlak olmasına, ayrı-ayrı adamların yaratdıqları silahlı dəstələr arasındakı qanlı toqquşmalara, aclığa, səfəltə, hakimiyyətsizliyə son qoyuldu. Bunu sonralar respublika ictimaiyyəti "Qurtuluş" adlandırdı və Milli Məclis həmin günü "Qurtuluş günü" elan etdi. Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı həm Azərbaycan üçün, Azərbaycan xalqı üçün, həm də onun özü üçün qurtuluş oldu. Bu hadisənin bütün Azərbaycan üçün qurtuluş olduğu aydındır. Bəs Heydər Əliyevin özü üçün?

İstər təhlükəsizlik orqanlarında işlədiyi, istər Azərbaycan KP MK-mn birinci katibi olanda o, əməli ilə xalqa xidmət edirdi. Amma doğma xalqına çox şeyi deyə bilmirdi. Kommunist rejiminin təzyiqi altında xalq və millət üçün bir söz deməkmi olardı? Dərhal ona millətçi damğası vururdılar. Amma müstəqillik şəraitində xalqına başçılıq etmək ona həm ürəyi, həm dili, həm əməli ilə xalqa bağlı olduğunu sübut etməyə imkan verdi. 1993-cü ilin oktyabr ayının 10-da o, qəlbini tamamilə xalqına açdı. Çünki tufan söndürülmüşdü. İndi bu çırağı söndürə biləcək qüvvə yox idi. Heydər Əliyev bütün Azərbaycan xalqına müraciətlə prezident andı içərək dedi:

"Əlimi Azərbaycan Konstitusiyasına basaraq and içirəm ki, biliyimi, təcrübəmi, qüvvəmi Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının rifahına həsr edəcəyəm. And içirəm ki, prezident vəzifəmi ali məqsədlər, amallar naminə yerinə yetirəcək, Azərbaycan Respublikasının tam müstəqilliyini,

suverenliyini, ərazi bütövlüyünü təmin etmək üçün əlimdən gələni əsirgəməyəcəyəm.

And içirəm ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunlarının həyata keçirilməsinin tam təminatçısı olacaq, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq Azərbaycan vətəndaşlarının hüquqlarının və azadlıqlarının qorunmasının, müdafiə edilməsinin təminatçısı olacağam... Azərbaycan Respublikasına, Azərbaycan xalqına ləyaqətlə xidmət edəcəyəm...

Ölimi Qurani-Şərifə basaraq and içirəm ki, Azərbaycan xalqının milli və mənəvi ənənələrinə daim sadıq olacaq və bu ənənələrin Azərbaycanda bərqərar olmasına, yaşamasına təminat yaradacağam".

Bundan bir il keçməmiş Heydər Əliyev Müqəddəs Məkkəni - Kəbəni, Mədinədə kainatın fəxri Məhəmməd Peyğəmbərin qəbrini ziyarət edən ilk prezident oldu.

Məhəmməd Peyğəmbərin qəbrini öpmək, Mədinə məscidində namaz qılmış onun qəlbində neçə illər öncə həbs olunmuş arzular imiş. Allaha min şükürlər ki, Heydər Əliyev qəlbən də azad oldu. Allahu-təala bütün dualarınızı qəbul etsin cənab prezident! Rəbbimiz mərhəmət işığını heç zaman üzrinizdən əskik etməsin.

Kommunist ideologiyası vaxtı Heydər Əliyev Məhəmməd Peyğəmbərin qəbrini öpə bilərdimi, Mədinə Məscidində namaz qıla bilərdimi. Bütün bunlar onun qəlbində həbs olunmuş arzular imiş. Allaha şükür, Heydər Əliyev qəlbən də azad oldu. Arzu edirik ki, Heydər Əliyev ziyarəsi bütün qəlblərə nur saçsın O, artıq tufanda yanan çıraq deyil! İndi o, Azərbaycanı dünya qarşısında işıqlandıran bir məşəl, bir günəşdir.

DÜNYA, BAŞIN SAĞ OLSUN!

(1 məqalə)

Hər bir yazıcının, alimin, memarın çoxsaylı əsəri olur. Amma bunlardan biri mahiyyət və məzmun baxımından başqalarından daha çox seçilir. Buna şah əsər deyirlər. Heydər Əliyev də xalqımızın min ildən artıq dövlətçilik tarixində yaratdığı, yetirdiyi şah əsərdir! Onun dahi şəxsiyyət və siyasətçi olduğunu bütün planetin böyük dövlət və siyasət xadimləri qəbul edir.

Elə dövlət başçıları olur ki, onların fəaliyyətləri yalnız öz ölkəsi çərçivəsində məhdudlaşır. elələri də olurki, dünyamiqyaslı işlər görür.

Heydər Əliyev isə Azərbaycan, türk dünyası və bütün planet üçün əhəmiyyətli bir şəxsiyyət idi. Bu dahi insan çox çətin və şəərəlli bir həyat yolu keçmişdir. Onun həyatının üç mərhələsinə nəzər salaıq:

I əl-qolu bağı dövr: Bu dövrdə onun hər bir hərəkəti, hətta yerışı də nəzarət altında idi. Bu dövr onun DTK-da işlədiyi 15 ili əhatə edir. O, bu zəhmli və amansız təşkilata doluşmuş erməni və rus cəlladlarının əlindən xalqını xilas edə bilir. Amma DTK-da geniş əl-qol açmaq mümkün deyildi. Bir anın içində onu məhv edərdilər. Amma o, qorxmadan incə siyasətlə millətinə xidmət edə bildi.

II əl-qolu açıq, amma dili bağı dövr: Bu dövrdə onun hər kəlməsini xüsusi orqanlar təhlil edirdi. Bu, onun 1969-1987-ci illəriə hatə edən dövrüdür. Müəyyən ixtiyarı olsa da, heç nə deyə bilmirdi. Ordu hissələrinə gedir, amma soruşa bilmir ki, burada neçə azərbaycanlı zabıt var? Yalnız onda 2000-ci ilin

noyabrında dediyi "Fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam" sözlərini deyə bilir. Amma bu dövrdə o, nələr etmədi?

III dövr, həm iradəsi, həm dili, həm də əl-qolu açıq dövr: Müstəqil Azərbaycanın dövlətçiliyini qoruyub saxladığı. onu bütün dünyaya tanıtdığı dövr. Kaş bu dövr 10 il yox, 20-cə il davam edə idi.

Bu 10 ildə o, Azərbaycan üçün nələr etdi? 1993-cü il iyunun 14-də Heydər Əliyevə nə kimi bir ölkə vermişdilər? İqtisadiyyatda tənəzzül, aalıq, bəli, aalıq, maliyyədə infilyasiya, sənaye və kənd təsərrüfatında dağıntı, orduda fərarilik və başıpozuqluq, elm-təhsildə biganəlik, beynəlxalq imicimizdə vəhşi, qanıçən türk, daha nələr, nələr!.. Heydər Əliyev işə başladıqdan sonra 3 il daxili və xarici düşmənlərin təxribatı ilə mübarizə aparmalı oldu. Bu müddət ərzində ölkədə bolluq yaratdı, əmək haqlarını dəfələrlə artırdı, güclü nizami Azərbaycan ordusu yaratdı. Azərbaycan həqiqətlərini uca səslə özünəməxsus bir tərzdə dünyaya yaydı. Bütün dünya bildi ki, biz kimik! Azərbaycan belə bir oğlunu, milli dövlətçiliyimiz özünün şah əsərini itirdi! **Azərbaycan, başın sağ olsun!**

Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, elə rəhbərlər vardır ki, onlar təkcə öz respublikalarında iş görür. Amma Heydər Əliyev bütün Turan üçün çalışdı. Atatürk Türkiyəni xilas etdi. Heydər Əliyev isə bütün Turanı birləşdirdi. İpək yolunun bərpası Çindən tutmuş Yakutiyanı, Qazaxıstanı, Qırğızıstanı, Özbəkistanı, Türkmənistanı, Azərbaycanı və Türkiyəni iqtisadi, habelə siyasi cəhətdən birləşdirir. əlaqələndirir. Artıq Bakıda "İpək yolu"nun 9 mərtəbəli katibliyi hazırdır. Bunun memarı kimdir? Heydər Əliyev!

Bakı-Ceyhan əsas ixrac neft kəməri yenə Qazaxıstanı, Türkmənistanı, Azərbaycanı, Türkiyəni sıx şəkildə gündəlik iqtisadi əlaqələrdə birləşdirəcək. Türkiyə neft ölkəsi olacaq; ucuz neft olacaq. əvvəl sadaladığım respublikalar isə öz məhsulunu sata biləcək! Bakı-Ərzurum qaz kəməri də eyni rolunu oynayacaq. Bunları edən kim idi? Heydər Əliyev! Ona görə də deyirik: Türk dünyası, başın sağ olsun!

Hər şeydən əvvəl dünyanın bütün böyük və kiçik dövlət başçıları bu böyük şəxsiyyətlə hesablaşır və ondan məsləhət alırdılar.

Əsrin müqaviləsini 23 böyük şirkət imzalamışdır! ABŞ, Kanada, Britaniya, Fransa, Norveç, Almaniya, Rusiya, Çin, Yaponiya, Türkiyə və İran. Bu ölkələr planetin bütün qitələrini əhatə etmirmi? Bu ölkələrin iqtisadi maraq mərkəzi Azərbaycandır. Əgər burada sabitlik və nüfuzlu dövlət rəhbəri olmasaydı, bu dövlətlər özünün milyonlarla dollarını Xəzər dənizinə tokardı? Əlbəttə, yox.

Bu neft müqavilələri dünya iqtisadiyyatına güclü təsir edəcək. Müqaviləni imzalayan dövlətlər öz tarixinə bu hadisəni şərəfli bir səhifə kimi yazacaq. Deməli, Heydər Əliyev bütün dünya üçün çox önəmli bir şəxsiyyət idi. Ona görə də deyirik: Dünya, başın sağ olsun!

DÜNYA, BAŞIN SAĞ OLSUN!

(II məqalə)

Hər bir yazıçının, alimin, memarın çoxsaylı əsəri olur. Amma bunlar içərisində elə biri olur ki, o, məhiyyət və mündəricəsi ilə başqalarından seçilir. Buna şah əsər deyirlər. Heydər Əliyev də xalqımızın min ildən artıq dövlətçilik tarixində yaratdığı, yetirdiyi şah əsərdir! Onun dahi şəxsiyyət və siyasətçi olduğunu bütün planetin böyük dövlət və siyasət xadimləri qəbul edir. Elə dövlət başçıları olur ki, o yalnız öz ölkəsi çərçivəsində məhdudlaşır, elələri də olur ki, dünya miqyasında tanınır. Heydər Əliyev Azərbaycan, türk dünyası və bütün planet üçün əhəmiyyətli bir şəxsiyyət idi.

Heydər Əliyev müstəqil respublikamıza rəhbərlik etdiyi dövrdə nizami Azərbaycan ordusu yaratdı. Azərbaycan həqiqətlərini uca səslə dünyaya yaydı. Bütün dünya bildi ki, biz kimik! Azərbaycan belə bir oğlunu, milli dövlətçiliyimiz özünün şah əsərini itirdi!

Atatürk Türkiyəni xilas etdi. Heydər Əliyev isə bütün Turanı birləşdirdi. İpək yolunun bərpası Çindən tutmuş Yakutiya, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Azərbaycan və Türkiyə bir ox ətrafında iqtisadi (həbelə siyasi) cəhətdən birləşir, əlaqələnir. Artıq Bakıda "İpək yolu"nun 9 mərtəbəli katibliyi hazırdır. Bunun memarı isə Heydər Əliyevdir.

Bütün bunlardan sonra belə bir nəticə çıxır ki, deməli, Heydər Əliyev bütün dünya üçün çox önəmli bir şəxsiyyət idi. Onu dünya itirdi!

Dünya başın sağ olsun! Türk dünyası, başın sağ olsun!

Heydər
Əliyev

12 Dekabr
anım günüdür.
Allan Rəhmət Etsin!

DİLİMİZİ KİM QORUYACAQ?

*Ulu babalardan miras qalan bu ən qiymətli
milli sərvəti hər bir Azərbaycan övladı göz-
bəbəyi kimi qorumalıdır.*

Heydər ƏLİYEV

Təbiət və cəmiyyət qanunlarına müxtəlif baxışlar ola bilər. Yəni bu və ya digər təbii və sosial siyasi hadisələrə, habelə əşyalara hər kəs öz mövqeyindən yanaşa bilər. Bu, şəxsiyyətin azad düşüncəsinin əsas şərtidir. Bunsuz insanın vicdan azadlığını təsəvvür etmək olmaz.

Amma 3 anlayış vardır ki, ona subyektiv mövqedən yanaşmaq olmaz. Bu üç şey – dil, vətən və millətdir. Burada şəxsi münasibətlər yolverilməzdir. Amma təəssüf ki, bu 3 anlayışa da subyektiv yanaşanlar vardır. Hamı – hər bir vicdanlı vətəndaş bilməlidir ki, bu mənim ana dilimdir, bu mənim ana vətənimdir, bu mənim öz millətimdir! Bəli, bilməlidir. Amma çoxları bunun mahiyyətini dərk etmədiyindən deyir: “Nə fərqi var hansı dildə yazılır, əsas odur ki, mənim malım satılsın; “nə fərqi var bura haradır, (vətəndir ya qürbət) təki günüm yaxşı keçsin”; “nə fərqi var filankəs hansı millətə mənsubdur, təki ondan mənə xeyir gəlsin”. Belə bir psixologiyanın, düşüncənin sahibinə vətəndaş demək olmaz! Əslində, bunun səbəbi həmin adamların bu üç şey haqqında bilik və təsəvvürlərinin naqisliyidir. Dil, millət, Vətən haqqında çox deyilmişdir. “Amma yenə də hər dövrün tələbinə görə deyilməlidir. Hələ keçən əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqının böyük oğlu, dilimizin, milli varlığımızın uğrunda cəhəlt dünya ilə ölüm-dirim savaşına girən

C.Məmmədquluzadənin milli mənlük mücadiləsi bayrağında bu sözlər yazılmışdı: “Vətən, Vətən, Vətən; millət, millət, millət; dil, dil, dil!”

Böyük ədəbin lakonik şəkildə ifadə etdiyi bu üç sözün təkrarı böyük bir kitaba dəyər. Amma bizə belə gəlir ki, bu sırada dili önə çəkmək lazımdır. Çünki a) insanların millət halında birləşməsinin əsas şərti dildir, b) millət vətənsiz yaşayar (məsələn, qaraçıların vətəni yoxdur), amma dilsiz yaşaya bilməz. Bunu nəzərə alaraq dilimizin indiki vəziyyəti və bizim vətənimiz haqqında bir neçə kəlmə demək istərdim. Bizim dilimiz öz gözəlliyinə, rəvanlığına görə dünyanın ən ahəngdar dilləri ilə bir sırada durur. Hələ 1944-cü ildə Azərbaycanın dahi müğənnisi Bülbül Leninqrad fonoloji məktəbinin görkəmli nümayəndəsi Lev Rafaelovic Zindera məktub göndərərək ondan xahiş etmişdi ki, italyan dilinin fonetik sistemi haqqında bəzi asilloqrafik məlumatları ona göndərsin. L.R.Zinder Bülbülün xahişini yerinə yetirmişdi. Bülbül elmi müqayisə nəticəsində belə bir önəmli nəticə çıxarmışdı ki, musiqililik cəhətdən Azərbaycan dili İtalyan dilindən daha məlahətli. Çünki bizim dilimizdə 9 sait (vokal) səss vardır. Bundan əlavə, dünya dillərindən yalnız türk dilləri ailəsində ahəng qanunu mövcuddur. Bu dillərdən isə ahəng qanununu ən yaxşı qoruyub saxlayan Azərbaycan dilidir. Bunu deməklə dilimizi bəyənməyənlərə bir daha xatırlatmaq istəyirik ki, dilimiz dünyanın hər hansı bir dili ilə müqayisəyə və mübahisəyə girə bilər. Milli varlığımızın birinci əlaməti olan ana dilimizi bugünkü qloballaşma şəraitində də qoruyub saxlamağı bacarmaq üçün ilk növbədə onu sevmək, onun şirinliyini, ahəngdarlığını, rəvanlığını başa

düşmək lazımdır. Azərbaycan xalqının böyük oğlu Şah İsmayıl Xətai hələ VI əsrdə deyirdi: "Vətənin bir ovuc torpağını bir ovuc altundan. dilimizin bir kəlməsini bir ölçü mücəvhərdən (o vaxt cəvahiratı xüsusi ölçü qabı ilə – A.B.) üstün bildim. Dilimizi dinimiz, qeyrətimiz, Vətənimiz!"

Azərbaycan dilinin gözəlliyi, qrammatik quruluşunun cilahlığı və sadəliyi, şirin avazlığı və gözəl tələffüzü haqqında İbn Hövgəl (X əsr), Şarden (XVII əsr), F.Bodenşted, B.Meynar, Y.Veydenbaum, Avqust-Fon Qaksthaüzen, A.A.Bestujev-Marlinski, A.S.Puşkin, M.Y.Lermontov, L.Budaqov, Qruber, M.Q.Beltadze, X.Abovyan (XIX əsr) ən yüksək fikirlər söyləmişlər. Burada iki cəhət diqqəti çəkir, birinci bu adamların fikirlərinin, demək olar ki, üst-üstə düşməsi və müəlliflərin çoxunun məhz XIX əsrə aid olması. Dilimiz haqqında bu adamların bir neçəsinin fikrinə baxaq:

1. F.Bodenşted: Qafqazda yaşayan adamlarla ünsiyyətdə olmaq üçün bu dili (Azərbaycan dilini – A.B.) bilmək kifayət edərdi.

2. Sarden: Şahların İsfahandakı sarayında fars dilindən çox Azərbaycan (türk) dilindən istifadə olunur.

3. Y.Veydenbaum: öyrənmək üçün sadə və əlverişli olması türk (Azərbaycan – A.B.) dilini bütün şərqi Zaqafqaziya üçün beynəlxalq dilə çevirmişdir.

4. Qaksthaüzen: Ermənilər erməni dilində yox, tatar dilində mahnı qoşurlar. Ən məşhur erməni şairləri öz əsərlərini daha geniş yaymaq üçün həmişə tatar (Azərbaycan – A.B.) dilində yazırlar.

5. A.A.Bestujev-Marlinski: Avropada fransız dili ilə olduğu kimi, bütün Asiyanı onunla (Azərbaycan dili ilə – A.B.) başdan-başa gəzmək olar.

6. M.Y.Lermontov: Avropada fransız dilini bilmək nə qədər vacibdirsə, burada (Zaqafqaziya – A.B.) və ümumiyyətlə Asiyada bu dili bilmək o qədər vacibdir.

7. Qruber: Zaqafqaziya əyalətlərindəki yerli dillərdən ən əhəmiyyətli bu (Azərbaycan dili) dildir.

8. X.Abovyan: Yeni erməni dili türk (Azərbaycan – A.B.) dilinə bənzəyir (O, XIX əsrdə və ondan əvvəl Azərbaycan dilinin erməni dilinə güclü təsiri nəticəsində alınmış mənzərəni nəzərdə tuturdu – A.B.) ...Ona görə də erməni şair və aşqlarının çoxu türk dilində mahnı və şeir qoşur.

XX əsrdə mərkəz Tiflis olmaqla Zaqafqaziya bütün Avropanın və Rusiyanın diqqət mərkəzində idi. Bu fikirlərin XIX əsrə aid olmasının əsas səbəbi də bu idi. Hətta gürcülər ermənilərlə (rus dilini yaxşı bilmədikləri üçün) Azərbaycan dilində danışdılar.

Dilimizin Azərbaycan mütəfəkkirləri tərəfindən yüksək dəyərləndirilməsini adi və təbii hesab edərək bu məsələyə toxunmuruq. XX əsrin ilk ilində ana dilimiz XIX əsrdəkindən daha sürətlə və qüvvətlə inkişaf etdi.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində xalqımıza verilən mədəni muxtariyyət sonralar əlimizdən alınsa da, dilimizin bir sıra üslubu lazımi səviyyədə inkişaf etdi. İndi müstəqillik dövrü başlanmış, həyatımızın bütün sahələrində olduğu kimi, dilimizi inkişaf etdirmək, onu yad ünsürlərdən qorumaq işi də öz əlimizdədir. Dünya qloballaşır. Dilimizi qoruya bilsək qloballaşmaya (inteqrasiyaya) uğurla qoşula biləcəyik.

Təsəvvür edək ki, dünya qloballaşaraq bir mərkəzə toplaşır. Biz də orada olmalıyıq. Orada öz qiyafəmizdə olmalıyıq, ya başqa qiyafədə (yeri gəlmişkən musiqimizin və bir sıra adətlərimizin özgələşməsi bütün ziyalıları narahat edir). Təcrübə göstərir ki, ana dilini bilməyən millətini və Vətəninə sevməz, vətən və millət sevgisi ana dili ilə başlanır.

Ana dilini bilmək onu qoruyub saxlamaq, inkişaf etdirmək sahəsində heç kəsi ümummillə liderimiz Heydər Əliyevlə müqayisə etmək olmaz. Bu problemi dövlət səviyyəsinə qaldıran Heydər Əliyev ölkə Prezidenti kimi Azərbaycan dili haqqında dörd fərman vermişdir. O özü bu problemi dərinlən dərk edərək deyirdi ki, "hər bir xalq öz dili ilə yaranır"; "mən öz ana dilimi çox sevir və bu dildə danışmağımla fəxr edirəm", "Ana dilimiz müstəqil Azərbaycanın, Azərbaycan xalqının ən böyük milli sərvətidir".

Bu dahi şəxsiyyət həmişə hər yerdə ana dilini sevməyi, onu "göz bəbəyi kimi qorumağı" tələb edirdi. Amma gəlin görək böyük öndərin səviyyəsində qoyulan bu tələblərə tamamilə əməl olunurmu? Və dilimizin hüquqlarını kim pozur? Yadlar, ya özümüz?

Buna birmənalı cavab vermək olmaz. Həm yadlar, həm də özümüz dilimizin korlanmasına səbəb oluruq. Əgər yadlar buna şərait yaradırsa, dil qanunlarını əməli şəkildə özümüz pozuruq. Doğrudur, qloballaşma yad-ekstralinqvistik təsirdir. Belə təsir hələ sovet dönməsində də var idi. Amma bu təsir erməni və gürcü dilində o qədər də hiss olunmurdu. Onlar öz dillərini qoruyurdu. Amma biz nəinki ana dilimizi qorumur – dövlət idarələrində, kargüzarlıqda, yığıncaqlarda (bircə rus olmasa belə) rus dilindən istifadə edirdik. Böyüklər ana

dilimizi bəyənəmizdi, övladları dilimizi bilməzdi. Rus dilini bilməsən ucqar bir rayona kolxoz sədri və ya Azərbaycan məktəbinə direktor ola bilməzsən. Ana dilində bir idarəyə ərizə yazma bilməzdin (cavab verməzdilər).

Müstəqilliyin bizə verdiyi ən böyük milli-mənəvi dəyərlərimizi yaşatmaq hüququ oldu. Heç olmasa, indi gözü açıq olaq. Ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin dediklərinin onda birinə əməl etsək, işlərimiz yaxşı gedəcək.

Prezidentimiz 18 iyun 2001-ci il tarixli fərmanında dilimizlə bağlı demək olar ki, bütün məsələləri həll etmişdir. Məsələn, tərcümə prosesində dilimizin qanunlarına hörmət və əməl edilməsi məsələsi bədii əsərlərin və xarici dildə olan filmləri dublyaj edənlərin qarşısına vəzifə kimi qoyulurdu. Fərmanda ölkə ərazisindəki kanallarda xarici dildə filmlər göstərilməsi tənqid edilirdi. Fərmanda oxuyuruq: "Ölkə ərazisində yayımlanan televiziya kanallarının əksəriyyəti xarici dillərdə fəaliyyət göstərir. Kino və televiziya ekranlarında Azərbaycan dilinə dublyaj edilmiş xarici filmlərə çox nadir halda gəlmək olar. Dublyaj edilmiş ekran əsərlərinin tərcümə səviyyəsi isə olduqca aşağıdır".

"İzbrannitsa" rus dilində sevilib-seçilmiş qadın deməkdir. Onu Azərbaycan dilinə "Arzularımın qadını" – yəni ("Женщина моей мечты") kimi tərcümə etmişdilər. Azərbaycan dilində belə ifadə yoxdur. Heç olmasa "Arzuladığım qadın" kimi vermək olardı. Başqa bir misal, yenə ANS kanalında göstərilən "Qisas" serialında onlarca səhv cümləyə rast gəlmək olur. Onlardan bir neçəsinə nəzər salaq:

1. Fernando soruşur: Burada nə baş verir (что здесь происходит?) və ya "Valentina ilə nə baş vermişdir?" (что

случилос с Валентиной?) Halbuki bu cümlələr dilimizdə çox sadə şəkildə Burada nə olub – burada nə var; Valentinaya nə olub şəkildə ifadə edilə bilərdi.

Bəzən televiziya jurnalistləri və aparıcılar da dilimizin qanunlarını pozurlar. Əvvəlcə onu deyək ki, hər hansı bir dilin dəqiq texniki fonetik tədqiqini diktorların, aparıcıların cümlələri üzərində aparırlar. İkinci dilimizi bilənlər və bilməyənlər onun səslənmə gözəlliyini, düzgün sintaqmlanma cəhətlərini məhz onların danışığı əsasında müəyyənləşdirirlər. Bu, onların dilimizin qarşısındakı məsuliyyətini “birə beş” qat artırır.

Bir sıra televiziya aparıcıları elə bilir ki, tez-tez danışmaq və nitqində yeni əcnəbi sözlər işlətmək savadlılıq əlamətidir. Qətiyyənlə belə deyil!

Bizə belə gəlir ki, özəl televiziyanın diktör və aparıcıları xüsusi komissiyadan keçməlidir. Onda səsi kobud, avazı qusurlu adamlar diktör olmazlar (subyektiv münasibət burada yol verilməzdir).

Televiziya diktörleri, aparıcılar bilməlidir ki, onların danışığını minlərlə adam dinləyir. Dil qanunlarını pozmaq olmaz. Məsələn. “Bura ənif adlanır, harada ki biz yerləşirik”. Bir cümlədə iki kobud səhvə yol verilmişdir.

Dilimizin qorunmasından danışarkən reklam və afişalardan, habelə müəssisələrin üzərindəki yazılardan mütləq bəhs etmək lazımdır.

Dövlət dili haqqında Azərbaycan Respublikasının qanununda deyilir:

7.1. Azərbaycan Respublikası ərazisində bütün xidmət sahələrində, reklam və elanlarda dövlət dili işlənir... Zəruri hallarda reklam və elanlarda (lövhələrdə, tabloları,

plakatlarda və s.) dövlət dili ilə yanaşı digər dillər də istifadə oluna bilər. Lakin onların tutduğu sahə Azərbaycan dilindəki qarşılıqlı tutduğu sahədən böyük olmamalı və Azərbaycan dilindəki yazıdan sonra gəlməlidir.

Gələn bir şəhərə çıxmaq “United kredit Bank”ın “Parfums de France”nin, “Eurodekor”un, “Compusall”nın, “Brother”in, “Zanusi”nin, “Unitech”in və yüzlərlə bu kimi əcnəbi dildə ya zımlı lövhə, tablo və reklamın nə demək olduğunu bilməyə çalışmaq. İnsafsız, dilin əhəmiyyətini dərk etməyən sahibkarların günahı ucbatından ya doğma şəhərdə yabancı olmalıyıq, ya özümüzə ensiklopedik lüğət gəzdirməliyik, ya da prezident fərmanının pozulmasına göz yumaraq ötür keçməliyik.

Bir sözlə, şəhərimizdəki reklam və tabloları özbaşınalıq baş alıb gedir. Yüzlərlə reklam və elanlarda ideoloji, milli-əxlaqi dəyərlərimizə hörmət qoyulmur. Bu cəhətdən Bakı Azərbaycan şəhərinə az oxşayır.

Bunları yazdıranlar ana dilinin nə demək olduğunu bilmədikləri üçün mənavi kasıblıqların biruzə verir. Bu heç Bəs Prezident fərmanı ilə təsbit edilmiş qanunu pozduqları üçün hüquqi məsuliyyət daşıyırlarmı? Bu həm əxlaqi həm də hüquqi məsuliyyətsizlikdir. Çayların və başqa şeylərin reklamında da tam hərc-mərclik hökm sürür. Reklamçılar birliyi bu cəhətə ciddi fikir verməli, ana dilimizə, dövlətimizin qanunlarına sayğısızlıq göstərməməlidirlər.

DİL MİLLƏTİN TƏK NİŞANIDIR

(1 məqalə)

"Hər bir xalq öz dili yaranır... Xalqın mədəniyyətini və milli dəyərlərini yaşadan onun dilidir. Mən öz ana dilimi sevir və bu dildə danışmağımla fəxr edirəm!"

Heydər ƏLİYEV

Bu sözlər XX əsr Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli nümayəndələrindən biri, maarifçi, publisist, ictimai xadim, öz millətini və dilini hədsiz dərəcədə sevən, öz əqidəsi və milli mövqeyindən ötrü qurban gedən Ömər Faiq Nemanzadəyə (1872-1941) məxsusdur. Biz bu mövzuda demək olar ki, çox yazmışıq. Amma yenə də yazmaq məcburiyyətindəyik. Əvvəlcədən bilirəm ki, yazdığının nəticəsi olmayacaq. Necə ki, üç il bundan əvvəl "Respublika" qəzetində "Dilimizi kim qoruyacaq?" adlı məqalədə demişdik:

Təbiət və cəmiyyət qanunlarına müxtəlif baxışlar ola bilər; yəni bu və ya digər təbii və sosial siyasi hadisələrə, habelə əşyalara hər kəs öz mövqeyindən yanaşa bilər. Bu, şəxsiyyətin azad düşüncəsinin əsas şərtidir. Bunsuz insanın vicdan azadlığını təsəvvür etmək olmaz.

Amma 3 anlayış vardır ki, ona subyektiv mövqedən yanaşmaq olmaz. Bu üç şey – dil, Vətən və millətdir. Burada şəxsi münasibətlər yolverilməzdir. Amma təəssüf ki, bu 3 anlayışa da subyektiv yanaşanlar vardır. Hamı - hər bir vicdanlı vətəndaş bilməlidir ki, bu mənim ana dilimdir, bu mənim ana Vətənimdir, bu mənim öz millətimdir! Bəli, bilməlidir. Amma çoxları bunun mahiyyətini dərk etmədiyindən

deyir: "Nə fərqi var hansı dildə yazılır, əsas odur ki, mənim mənim satılsın; nə fərqi var bura haradır, (Vətəndir ya qürbət) təki günüm yaxşı keçsin; nə fərqi var filankəs hansı millətə mənsubdur, təki ondan mənə xeyir qalsın". Belə bir düşüncənin sahibinə vətəndaş demək olmaz! Əslində, bunun səbəbi həmin adamların bu üç şey haqqında bilik və təsəvvürlərinin naqisliyidir. Dil, millət, Vətən haqqında çox deyilmişdir. Amma yenə də hər dövrün tələbinə görə deyilməlidir. Hələ keçən əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqının böyük oğlu, dilimizin, milli varlığımızın uğrunda cəhəlat dünyası ilə ölüm-dirim savaşına girən C.Məmmədquluzadənin milli mənlük mücadiləsi bayrağında bu sözlər yazılmışdı: "*Vətən, Vətən, Vətən; millət, millət, millət; dil, dil, dil!*"

Doğrudur, indi söz azad, dil azaddır. Nə istəsən de, necə istəsən yaz. Bu, müstəqilliyin bizə verdiyi ən böyük nemətlərdən biridir. Yaxşı yadımdadır, 2001-ci ildə ümummilli lider (o zaman respublikamızın prezidenti) Heydər Əliyevə "jurnalistlərin dostu" mükafatı təqdim ediləndə o demişdi: "*Biz senzuranı ləğv etdik, Konstitusiyaya ilə təsbit olunmuş söz azadlığını, mətbuat azadlığını tamamilə təmin etdik, mətbuata geniş imkanlar yaratdıq. Mətbuat Azərbaycanda həqiqətən çox sərbəstdir, azaddır. Bu da o deməkdir ki, söz azaddır, fikir azaddır.*"

Söhbət 1998-ci ildə senzuranın ləğv edilməsindən və bundan sonrakı söz və fikir azadlığından gedirdi.

Amma bir şeyi yadda saxlamaq (bəlkə də başa düşmək) lazımdır ki, azadlıq özbaşınalıq deyil!

Başə düşmək olmur, hər hansı bir məsələnin həllində ölkə prezidentinin fərmanından da mötəbər sənəd olarmı? Ümummilli lider, müstəqil Azərbaycanın qurucusu öz titanik fəaliyyətilə,

dahiyanə idrakı ilə Həzrəti Musanın əsası ilə, Süleyman peyğəmbərin xalçası ilə göstərdiyi möcüzəyə bərabər bir möcüzə göstərdi. O, dağılmış iqtisadiyyatı bərpa etməklə, yox olmaq təhlükəsi ilə üzbəüz dayanan dövlətçiliyimizi qoruyub saxladı. O, sanki Həzrət Süleymanın xalçasına əyləşib, Musa peyğəmbərin əsasını əlinə alaraq dünyanı dolaşdı. Həzrəti Davudun sehrli səsi ilə Məhəmməd Peyğəmbərin kəlamları şəklində dünyaya müraciət etdi: Azərbaycan adlı bir dövlət var! Azərbaycanı dünyanın iqtisadi və siyasi maraq dairəsinə daxil etdi.

İlk prezident kimi Həcc ziyarətinə getməklə, məscidlərimizi bərpa etməklə, dəfələrlə dini mərasimlərdə iştirak etməklə dinimizi bütün Azərbaycan səmasına qaldırdı.

Çoxsaylı lakonik, müdrik kəlamları, xüsusi fərmanları ilə dilimizi xalqımızın ən böyük sərvəti və milli varlığımızın birinci şərti olduğunu millətimizin inamına çevirdi.

Bəziləri düşünə bilər ki, bunları nə qədər deyərlər. Bu adamlara sözüm bircədir: Bakıya baxın - reklam və tabloları oxuyun, vaxtınız olsa, televiziya kanallarını izləyin.

Əvvəlcə bu qəbildən olan məqalələrimizdə misallar verirdik ki, filan yerdə filan tabloda ədəbi dilimizin normaları pozulub. Amma indi misal çəkmək mümkün deyil. Çünki "qeyrətli Vətən övladlarının" sayəsində Azərbaycan dilində reklam və tabloya nadir hallarda rast gəlmək olar. Azadlıqdır: Kim hansı dildə istəyir tablosunu yazdırsın, reklamını versin (özü başa düşməsə də eybi yoxdur, tək xarici dildə olsun)

Möhtərəm Heydər Əliyev prezident kimi 18.06.2001-ci il, 30 sentyabr 2002-ci il tarixli fərmanlarının hər ikisinin 7-ci bəndi tabloların, reklamların yazılması barəsindədir. Orada deyilir:

7.1. Azərbaycan Respublikası ərazisində bütün xidmət sahələrində, reklam və elanlarda dövlət dili işlənir... Zəruri hallarda reklam və elanlarda (lövhələrdə, tabloları, plakatlarda və s.) dövlət dili ilə yanaşı, digər dillər də istifadə oluna bilər. Lakin onların tutduğu sahə Azərbaycan dilindəki qarşılığın tutduğu sahədən böyük olmamalı və Azərbaycan dilindəki yazıdan sonra gəlməlidir.

Ulu öndərin bu sözlərini əsas götürüb şəhərə çıxın. Bakını tanımayacaqsınız. Sözüm sizədir Hacıbala müəllim! Axı siz Dövlət Dil Komissiyasının üzvüsünüz. Sizin əlinizdə böyük imkanlar var. Nə üçün mütəxəssis ziyalıların çaldığı həyəcan təbilinə reaksiya vermirsiniz? Bəlkə doğrudan da, dilimiz. Allah eləməsin, ləyaqətsizdir? Yox! Onlarla dostlarımız və ziyalılarımız dilimizin gözəlliyindən, nəfisliyindən, ahəngdarlığından danışmışlar. Bunları təkrar etməyə lüzum yoxdur. Hətta düşmənlərimiz də dilimizin gözəlliyini və başqa linqvistik cəhətlərini etiraf etmişlər.

X.Abovyan, Q.Antonyan, M.Avanesyan Azərbaycan dilinin asanlığı, gözəlliyi, zənginliyi, ifadəliliyi və s. cəhətləri haqqında çox danışmışlar. Xalqımızın düşməni olduğunu bir an belə unutmayan M.Saginyan 70-80 il bundan əvvəl yazdığı bir məqalədə deyirdi: "Şərq dilləri ailəsində Azərbaycan dili ən çox imkanlara və yayılma perspektivlərinə malik olan dillərdən biridir. Ecəzkar dərəcədə aydın, asan və lakonik olan bu dil şərq nitq mədəniyyətinin bütün gözəlliklərini özündə cəmləşdirmişdir. Bu dili öyrənmək o qədər də çətin deyildir. Onu öyrəndikdən sonra isə demək olar ki, bütün Şərq dillərini başa düşmək olar".

Bu, həmişə belə olmuşdur. Qafqazda Azərbaycan dili ümuminsiyət vasitəsi olmuşdur.

XIX əsrin 80-ci illərində Simalı Qafqazdan Rusiya çarına və onun yüksək vəzifəli məmurlarına ərəb əlifbası ilə yazılmış müxtəlif sənədlərin çoxu azərbaycan-türk dili ilə yazılmışdır. Belə ki, 1783-cü ildə Tiflisdən general P.S.Potyomkinə və başqalarına göndərilmiş 219 sənəddən 195 (89%-i) azərbaycan-türk dilində yazılmışdır. Sonrakı yazışmalar haqqında da eyni sözü söyləmək olar.

Peterburqda 1848-ci ilin dekabrında təsdiqlənmiş "Qafqaz təhsil dairəsi... haqqında "Əsasnamə"nin 100-cü və 1853-cü ilin 29 oktyabrında imzalanmış "Əsasnamə"nin 89-cu maddələrində deyilir ki, "Tiflis və Kutais quberniyalarının gürcü qəzalarında - gürcü dili, Zaqafqaziya ölkəsinin digər qəzalarında və Stavropol quberniyasında isə tatar dili (Azərbaycan - A.B.) yerli dillər sayılır" Başqa bir vacib sənədə baxaq. Qafqaz canişiliyindən Peterburqa Rusiya Maarif Nazirliyinə 18 fevral 1855-ci il tarixli 120 sayılı rəsmi məktubunda kadrlar hazırlamaq üçün gürcü və Azərbaycan-türk dillərinin öyrənilməsi zərurətindən bəhs edilərək deyilirdi ki, "Gürcü dili Tiflis və Kutais quberniyalarının yalnız müəyyən yerlərində çinovniklər üçün əlverişli ola bilər; tatar dilli (Azərbaycan dili. - A.B.) isə Qafqazın digər hissələrində və butovlukda Qafqaz ölkəsində yararlıdır".

Belə olan təqdirdə nə üçün dilimizi sevməyək? Nə üçün əcnəbi dilləri öz dilimizdən üstün tutaq? Əcnəbi dilləri bilmək müasir dünyanın tələbidir. Amma başqasına aludə olub özünü unutmaq olmaz. Yenə Ömər Faiq Nemanzadənin sözləri yadımıza düşür.

O, yazırdı: Bir millətin yaşaması dili ilədir. Dil yoxluğu millət yoxluğudur. Mən inanmıram ki, dilini sevməyən millətini sevsin. Çünki dil millətin tək nişanıdır, millət sevgisinin birinci əlamətidir. Milli dilində danışmaq istəməyən millətpərvərlikdən dəm vurması yalançılığın təzə modasından özgə bir şey ola bilməz. Türk dili dünyadakı asan və gözəl dillərdən biridir. Elə asanlıq səbəbindəndir ki, bəzi millətlərin arasında ümumi dil kimidir. Bir rum ilə erməninin türkcədən özgə dil ilə danışdıqlarını görməzsiz...

Millətimizi sevmək üçün ən irəli dilimizi sevməliyik. Həm də eşq və məhəbbətlə sevməliyik ki, heç bir şey ona əngəl ola bilməsin. Məhəbbətlərimizin ən üst qatına dil məhəbbətini çıxarmalıyıq. Dilimizi sevmək hamımızın ən birinci müqəddəs borcu olmalıdır. Biz özümüzü bilməsək, öz dilimizi bəyənməsək, kim bizə hörmət edəcək və nədən ötrü də etsinlər. Heç düşünmürük ki, biz özümüzü istəməyəndə özgələrin bizi istəmələrini ummaq dəlilikdir.

Nədən gözəl dadlı dilimizi bəyənmirik. Nədən bu gözəl dilimizi yaymağa can başla çalışmırıq? Yox, yox, belə olmaz. Biz də gərək özümüz öz qədrimizi qanaq! Dilimizə ən dərin eşq və məhəbbətlə sarınaq. Bunun xatirini heç bir xatirə dəyişməyək. Millət düşüncəsini yenə milli dil ilə ürəklərdə birləşdirək. Arada olacaq incikliklərə, küsmələrə gərək qulaq asmayaq" (Ömər Faiq. Əsərləri. V., 1992. səh.229-230).

DİL MİLLƏTİN TƏK NİŞANIDIR

(II məqalə)

"Hər bir xalq öz dili yaranır... Xalqın mədəniyyətini və milli dəyərlərini yaşadan onun dilidir... Mən öz ana dilimi sevir və bu dildə danışmağımı fəxr edirəm!"

Heydər ƏLİYEV

Bu sözlər XX əsr Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli nümayəndələrindən biri, maarifçi, publisist, ictimai xadim, öz millətini və dilini hədsiz dərəcədə sevən, öz əqidəsi və milli mövqeyindən ötrü qurban gedən Ömər Faiq Nemanzadəyə (1872-1941) məxsusdur. Biz bu mövzuda demək olar ki, çox yazmışıq. Amma yenə də yazmaq məcburiyyətindəyik. Əvvəlcədən bilirəm ki, yazdığımın nəticəsi olmayacaq. Necə ki, üç il bundan əvvəl "Respublika" qəzetində "Dilimizi kim qoruyacaq?" adlı məqalədə demişdik:

Ulu öndər Heydər Əliyev siyasətinin layiqli davamçısı cənab İlham Əliyev 2008-ci il oktyabrın 24-də ikinci dəfə prezident seçilməsi münasibətilə keçirilən andıçmə mərasimində demişdi: *"Bu gün Azərbaycan sözün əsl mənasında müstəqil ölkədir, biz həm daxildə, həm də xaricdə müstəqil siyasət aparırıq. Bizim siyasətimiz Azərbaycan xalqının maraqlarına xidmət göstərir. Azərbaycan xalqının maraqlarının qorunması, Azərbaycan dövlətinin möhkəmləndirilməsi, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi mənim üçün və bilirəm ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün ən başlıca vəzifədir, ən başlıca məqsəddir"*.

Belə olan təqdirdə müstəqil Azərbaycan respublikasının dövlət dilinin xalqımızın milli varlığının **"İlk nişanı"** olan Azərbaycan dilinin qorunması, inkişaf etdirilməsi işinə bəzi adamların kəm iltifat münasibətinə nə üçün biganə qalaq. Əslində, fikrimizi sübut etmək üçün bir neçə misal verməli idik. Amma buna ehtiyac yoxdur. Təkcə şəhərə çıxıb xüsusi mağazaların tablolarına, ticarət mərkəzlərinin adlarına, bəzi reklamlara baxmaq kifayətdir ki, qəlbində həyəcan təbili səslənsin.

Bir neçə kəlmə də ana dilimizin, dövlət dilinin ali məktəblərdə tədrisi barədə demək istərdim.

1. Azərbaycan dili (rus və qeyri-dillərdə təhsil alanlar üçün) və ya müasir Azərbaycan dili fənləri ali məktəblərimizdə eyni səviyyədə, eyni saat miqdarında olmalı, özü də məcburi fənlər blokunda tədris edilməlidir.

2. Bütün texniki ali məktəblərdə, Tibb İnstitutunda və başqa ali təhsil ocaqlarında "Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti" fənni tədris edilməlidir. Çünki mühəndis, iqtisadçı, həkim və başqa sənət sahibləri çox vaxt Azərbaycan dilinin zənginliyindən istifadə edə bilmirlər, nitqləri qüsurlu olur, danışq prosesində sözləri düzgün seçə bilmir, dialekt elementlərindən istifadə edirlər. Hələ onu demirik ki, vulqarizmlərdən də xilas ola bilmirlər.

3. Əgər ali məktəb mütəxəssislərinin yüksək intellekt sahibi kimi görmək istəyiriksə, onda onlara peşə üzrə ali təhsil verdiyimiz kimi, savadlı, ziyalı kimi də yetişdirməliyik. Hec kəsə sirr deyil ki, ali təhsilli mütəxəssislərin çoxu ən zəruri sənədləri (akt, protokol, protokoldan çıxarış, ərizə, vəsatət, əmr, təliqə, avtobioqrafiya və s.) yaza bilmirlər.

Buna görə də bütün ali məktəblərimizdə “funksional yazı üslubu” fənnini məcburi tədris etmək lazımdır.

Ana dilimizi sevib-sevdirmək hər bir azərbaycanlının müqəddəs borcudur. Çox vaxt ali məktəbin təmayülünü, kontingentin müxtəlifliyini bəhanə gətirərək Azərbaycan dilinin işlənmə dairəsinə, onun genişlənməsinə fikir vermirlər. Belələrinə demək istərdim ki, əgər təcrübəniz yoxdursa, Azərbaycan Dillər Universitetinə gəlin. Məlumdur ki, bu ali məktəb rəsmi şəkildə 2000-ci ildən Dillər Universiteti adlansa da, onun qarşısında xarici dil müəllimləri hazırlamaq vəzifəsi qoyulduğundan indi də ona qeyri-rəsmi olaraq Xarici Dillər institutu deyirlər.

Bununla belə, burada ana dilinə, Respublikamızın dövlət dilinə münasibət bir gün də dəyişməmişdir. Biz demirik ki, bütün ali məktəblərdə Azərbaycan dili öz nəzəri problemləri ilə tədris edilsin. Yuxarıda sadələdiyimiz təklifləri həyata keçirə bilmək üçün Azərbaycan Dillər Universitetinin təcrübəsindən istifadə etmək olar. 2000-ci ildə Respublika prezidentinin fərman ilə Xarici Dillər İnstitutu Dillər Universiteti adlanan kimi ana dilimizin tədrisi ilə məşğul olan Azərbaycan dili kafedrası nəzəri xarakter olaraq Azərbaycan dilçiliyi kafedrasına çevrildi. Cəmi 9 ildə burada çoxlu dissertant namizədlik dissertasiyası yazaraq müdafiə etdi. İndi kafedranın aspirantura və dissertanturası xətti ilə 10 nəfər elmi araşdırma aparır. Elə bir il olmur ki, bu kafedra üzrə 1 nəfər ya doktorluq, ya da namizədlik dissertasiyası müdafiə etməsin. Kafedranın nəzdində magistratura da fəaliyyət göstərir.

Universitet rektorunun qayğı və dəstəyi sayəsində kafedranın təşəbbüsü ilə ali məktəbdə türkoloji qurultayın 80 illik yubileyi,

“Milli dilimiz, milli müstəqilliyimiz”, “Mirzə Kazımbay – 200”, “Dədə Qorqud – 1300”, “Dilimiz və dilçiliyimiz”, habelə “Mahmud Kaşgari – 1000” ünvanı ilə respublika elmi-nəzəri və elmi praktik konfranslar keçirilmiş, materialları dərc edilmişdir. Azərbaycan Dillər Universitetinin hər bir məzunu “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti”, “Azərbaycan dilinin funksional yazı üslubu” fənlərini dərinlən öyrənir.

Ali məktəbin rektorunun təşəbbüsü ilə universitetdə xüsusi “Dil və Ədəbiyyat” dərgisi nəşr edilir. Burada universitetin alimlərinin (o cümlədən Azərbaycan dilçiliyi üzrə) ən yaxşı, konseptual, iri həcmli məqalələri pulsuz çap edilir. İndiyədək Azərbaycan dilçiliyi kafedrası üzvlərinin onlarla məqaləsi bu dərgidə çap olunmuşdur.

Bu ildən universitetimizdə “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı” müəllimi ixtisası ilə yanaşı, sırf Azərbaycan filologiyası ixtisası verən şöbə də açılmışdır. Burada tələbələr Azərbaycan dilinin bu günü, tarixi, dialektləri, türk sistemli dillər içərisində yeri və s. kimi problemləri öyrənəcəklər.

Dil, Vətən və millət sevgisini Şah İsmayıl Xətai bizə vəsiyyət etmiş, ulu öndər Heydər Əliyev isə əməli şəkildə həyata keçirmişdir. Amma yenə də bəzən...

Bu sətirləri yazanda mənim yadıma Azərbaycan KP MK-nın 1959-cu il 16 iyun tarixli plenumu düşdü. Orada Azərbaycan dili məsələsində görkəmli yazıçı, akademik Mirzə İbrahimovun gündəlikdə olmayan məsələsi müzakirə edilirdi. Hətta “Baş üstə, təşkil edirik, yoldaş filankəsov” kəlmələrindən başqa bir şey bilməyən bəzi raykom katibləri də çıxış edərək deyirdilər.

“Mı toje lyubim Azerbaydjanskiy yazık. No qovorit ob etom na urovne Qosudarstva - eto ne dopustimo, eto naçionalizm”.

Tarix nə göstərdi. Axırda millət və onun arzuları qalib gəldi. Ulu öndər dedi: - “Hər bir xalq öz dili ilə yaranır... Xalqın mənaəviyyatını və milli dəyərlərini yaşadan onun dilidir... Mən öz ana dilimi sevir və bu dildə danışmağım fəxr edirəm!”

Gəlın bir də qloballaşan dünya birliyinə öz qiyafəmizdə - öz dilimizlə, öz milli dəyərlərimizlə daxil olaq. Yoxsa bizi sevməyəcəklər! Hörmətimiz olmayacaq!

ZİYARƏTGAHA ÇEVRİLMİŞ GUŞƏ

Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində böyük dövlət başçıları sırasında özünə şərəfli yer tutan H.Əliyev, nəinki türk dünyası liderləri cərgəsində, habelə dünyanın ən böyük dövlət başçıları sırasında özünə şərəfli yer tutan dahi şəxsiyyətdir. Əslində hər dövlət başçısına dahi demək olmaz. Çünki dahilik zirvəsinə yüksəlmək üçün həm ideal rəhbər, həm geniş və dərin bilik sahibi, həm xalqın və vətənin nadir yetirməsi olmalısın! C.Vaşinqton, De Qoll, Atatürk, U.Çerçill kimi H.Əliyev də yuxarıdakı keyfiyyətləri ilə dahilik zirvəsinə yüksəlmişdi. Biz Xarici Dillər İnstitutunun bir qrup müəllimi hələ YAP rəsmi olaraq özünü təsdiq etməmişdən (21.XI.1992) 5 ay əvvəl ali məktəblərimizdə H.Əliyev təşkilatı yaratmışdıq. Nədənsə bizə ali məktəbdə bir qərribə münasibət yarandı. Bizi işdən çıxarmaq məsələsi dururdu. Yaxşı ki, 1992-ci ildə mənim ali məktəblər üçün dərsliyim çıxdı. Müxalifətçi yoldaşlardan biri dedi ki, nə yaxşı kitabın çıxdı, yoxsa sən də gedəcəkdin. Sonra bir az da ara qarışdı biz də baxdıq ki, bizim YAP-a daxil olma tariximiz 1993-cü ilin mayından hesablanmışdı. İclasda mən buna etiraz etdim. Dedilər, nə mənası var?

1993-cü ilin 14 iyununda ulu öndərin hakimiyyətə qayıtması hamımızı sevindirdi və sabaha ümidimizi artırdı. Bir daha fəal işləməyə başladıq. BDU-da H.Əliyev lektoriyası yarandı. İkinci olaraq bizim institutda təşəbbüsü mən qaldırdım. Fikrimi o vaxt Tərbiyə işləri üzrə prorektor işləyən Ələsgər İsmayıl oğlu Əlizadəyə bildirdim. O, mənim fikrimi bəyanib – rektor Qorxmaz Quliyevə dedi. Qorxmaz müəllim xüsusi məktubla Təhsil Nazirliyinə müraciət etdi. Mən

Qorxmaz müəllimə yazdığım təqdimatda “Heydər Əliyev Muzey-lektoriyası” sözlərini yazmışdım. Tezliklə Təhsil Nazirliyindən cavab gəldi ki, Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunda “Heydər Əliyev Muzey-lektoriyası” açılmasına icazə verilir. Məktubda Muzey-lektoriyaya 1 nəfər rəhbər 2 nəfər də elmi-texniki işçinin fəaliyyət göstərməsinə icazə verilirdi. Rektorun 08.VII.1998-ci il tarixli 1/185 sayılı əmri ilə mən Muzey-lektoriyanın açılmasının təşəbbüsçüsü olduğum üçün müəssisənin rəhbəri təyin olundum. Əvvəllər mənə “heç olmazsa bir laborant məvacibi al” deyər müraciət etdilər.

Mən – onda özünə məvacib yeri axtarırmış kimi sözlərlə mənim ulu öndərə olan sevgi və məhəbbətimi kiçildərlər - dedim.

Tezliklə rektor iki nəfər işçi götürdü və bizə yaxından kömək etdilər. İkinci məktəbdə 220 sayılı otağı Heydər Əliyev Muzey-lektoriyası etdik. İlk növbədə iş planımızı rektora təsdiq etdirdik. Birinci dərəcəli işlərimizə bunlar daxil idi.

1. H.Əliyevin uşaqlıq, gənclik illəri, I katib olanda ki fəaliyyətini və müstəqillik illərindəki fəaliyyətin əks etdirən iri həcmli foto şəkillərin əldə edilməsi və bunun üçün ayırdığımız guşələrə vurulması.

2. H.Əliyevin dünyanın bir sıra dövlət və hökumət başçıları ilə görüşlərini əks etdirən foto şəkillərin əldə edilməsi və müvafiq guşədə asılması.

3. Heydər Əliyevin dil, mədəniyyət, millət, vətən, xalq və s. haqındakı müdrik kəlamlarının rəssamlara yazdırılması və müəyyən olunmuş yerlərə vurulması.

4. Muzey-lektoriyanın lazımi avadanlıqla – mebel, mikrofon və s. ilə təchiz edilməsi.

Bunlar cəmi 20 günə həll edildi. Doğrudur, H.Əliyevin şəxsi əşyaları muzeyimizdə yox idi, amma bura girən hər bir adam özünü H.Əliyev dünyasında hiss edirdi.

Rektorun təsdiq etdiyi illik iş planımızda ulu öndərin həyat və siyasi fəaliyyətinin ən önəmli tarixləri özünə yer almışdı və onlar yerinə yetirilirdi. Ali məktəbimizə gələn bütün qonaqları buraya fəxrlə dəvət edirdik. Burada H.Əliyevlə bağlı müntəzəm tədbirlər keçirilirdi. Bura sanki müqəddəs bir ziyarətəgah idi.

MİLLİ VARLIĞIMIZ MİLLİ DİLİMİZDƏN ASILIDIR

Millətin varlığı üçün bir çox amillər vardır: Vətən, mədəniyyət, adət-ənənə birliyi, psixoloji dünyabaxışı və s. Bunların heç biri milli varlıq üçün dili əvəz edə bilməz. Başqa amillərin əhəmiyyətini kiçiltmədən demək olar ki, "dil millətin tək nişanıdır" (Ö.F.Nemanzadə). Qaraçıların vətəni yoxdur. Amma onlar qaraçı dili əsasında öz mədəniyyətlərinin bütün elementlərini yaradıb yaşatmış, xalq kimi tarix səhnəsindən silinib getməmişlər. Millət özünün bütün azadlığını və milli hüquqlarını itirə bilər, dilini itirməzsə, yaşayacaqdır. Tarix göstərir ki, əsarət altına düşmüş heç bir xalq öz milli varlığının və dilinin məhv edilməsinə razı olmamışdır. Belə xalqlar siyasi istiqlalıyyət və dövlətdən məhrum olduqları halda belə ölüm-dirim mübarizəsindən əl çəkməmiş, öz milli varlıq, milli mədəniyyət və ana dillərinin saxlanmasına və tərəqqisinə səy etmişlər. Beləliklə, ta qədim zamanlardan bəri ana dili, hər xalqın həyat və azadlıq mübarizəsində misilsiz bir silah olmuşdur. Digər tərəfdən, hər hansı bir xalqın dili onun fikri deməkdir. Xalqın ümumi ictimai-iqtisadi tərəqqisindən asılı olaraq onun şüuru, təfəkkürü nə dərəcədə isə, dili də o dərəcədə olur. Məsələn, öz inkişafının xüsusiyyətinə görə astronomiya elmi ilə məşğul olmayan bir xalqın dilində bu elmə aid məfhumlar axtarmaq əbəsdir. Yəni dil xalqın ümumi tarixi, həyat yolu ilə bağlı olaraq yaranır və bu yolun əsas xüsusiyyətlərini mütləq əks etdirir. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, dil canlı tarixdir, mütləq xalqın həyat və tarixinin hərəkət və dəyişiklikləri ilə həssas surətdə əlaqədardır.

Azərbaycan dili də Azərbaycan xalqının çox qədim tarixi və mürəkkəb həyat yolu ilə bağlı olaraq meydana çıxmış, mühit və zamanın şəraitinə görə tərəqqi etmiş, dəyişmişdir. Yəni Azərbaycan dilinin tarixi də böyük Azərbaycan xalqının və müqəddəs Azərbaycan torpağının tarixi qədər qədimdir.

Həmişə böyük xalqlar özündən asılı olan xalqların dilini sıradan çıxarmaq istəmişlər. Buna dilçilikdə zorakı assimilyasiya - superstrat deyilir. Adətən, superstratin dərəcəsi iki faktordan asılıdır: a) hakim dilin aqressivliyi (bu gün cənubi Azərbaycanda fars dili kimi), b) məhkum dilin inkişaf etməsindən. Əgər hakim dil çox aqressivdirsə, məhkum dilin sıradan çıxmasına güclü təsir göstərir. Əksinə, məhkum dil güclü olduğu halda aşağıdan yuxarıya əks təsir - substrat meydana gəlir. Məsələn, Sovet dönməsində bolşevizm siyasəti nəticəsində rus dili başqa dilləri sıxışdırardı. Bütün böyük məclislərdən, iclas salonlarından dilimiz qovulmuşdu. Amma Azərbaycan dilinin monolit qrammatik qanunları və normaları rus dilinin bu hücumu qarşısında davam gətirib yaşamasını təmin etdi. Bu, o deməkdir ki, xalq öz dilini yaşatmaqla milli özümliyünü qoruyub saxladı. Xalq öz adət-ənənəsini, milli düşüncəsini, ruhunu dilində yaşadır. Burada dil probleminə bir dilçi həssaslığı ilə yanaşmağı bacaran ulu öndərimiz H.Əliyevin aşağıdakı sözləri yada düşür: *"Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir... Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq xalqın dilini yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur"*.

Bax, mən də məhz bu məsələdən danışmaq istəyirəm. Necə ola bilər ki, savadlı adamlar, dilimizə sayğısızlıq göstərirlər? Buna heç cür yol vermək olmaz ki, məhz ali təhsilli adamlar dilimizə qənim kəsilsinlər. Hər bir millətə olan sevgi ana dilindən başlanır. Bu gün Bakıya gələn xarici qonaq hansı ölkənin, hansı xalqın paytaxt şəhərində olduğunu müəyyən edə bilməz.

Hələ 2001 və 2002-ci illərdə ulu öndərimiz ana dilimizin qorunması, inkişaf etdirilməsi və tətbiqi ilə bağlı iki fərman imzalamışdı. Hər iki fərmanın yeddinci bəndi reklam-elan və tablolar haqqındadır. Orada deyilir ki, Azərbaycanda reklam-elan və tablolar Azərbaycanın dövlət dilində olmalıdır. Əgər xarici dildə reklam-elan və tablo yazılması zərurəti yaranarsa, onda Azərbaycan dilindən aşağıda və özü də ondan iki dəfə kiçik həcmdə yazılmalıdır. Bəs indi Bakıda vəziyyət necədir? Reklam-elan və tablolar yalnız xarici dildə yazılır: ingilis, fransız, italyan, rus və s. dillərdə yazılan reklam və tabloları oxuyub başa düşmək olmur. Bunları edənlər kimlərdir? Ana dilinə biganə olanlar! Belə adamlar haqqında Ö.F.Nemanzadə vaxtilə çox gözəl demişdi: *"Mən ana dilini sevməyən adamın millətini və vətəninə sevməsinə inanmıram"*. Bu, həqiqətən belədir. Deyək ki, biznesmen ana dilini bilmir. Çünki onu maraqlandıran biznesi və qazancıdır. Bəs dilimizin təbliğatçısı olan televiziya aparıcılarının hərəkətlərinə nə ad verək?

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan dilinə az bələd olanlar və ya onu bilməyənlər dilimizin orfofonik gözəlliyini məhz televiziya diktorlarının və aparıcılarının nitqi ilə ölçürlər. Bəzən aparıcı elə sürətlə danışır ki, nitqində sintaqmlar seçilmir, cümlə bitmişlik intonasiyası ilə tamamlanmır. Hələ

onu demirik ki, səsləri qulaqları "cırmaqlayır". Bundan əlavə, KİV-dən özəl televiziya aparıcılarının nitqində bir sıra başqa qüsurlara, yanlışlıqlara rast gəlmək olur. Onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

Söz seçməkdə çətinlik çəkdiklərindən leksik vahidləri yerində işlətmirlər. Məsələn, "Avtobus son dayanacağa - 20 yanvar stansiyasına gələnə qədər düz 45 dəqiqə xərclədi" (yəqin ki, "vaxt sərf etdi" kimi başa düşməliyə).

Alınma sözlərə qarşı güclü meyl. Bu çoxumuzun psixologiyasında özünə yer tutub ki, əgər nitqində xarici söz işlətsən sənə "savadlıdır" deyirlər. Doğrudur, dilə müntəzəm şəkildə yeni sözlər daxil olur. Təkcə ölü dillər başqasından söz almaz. Amma bunun da ekstralinqvistik cəhətləri vardır. Əgər öz dilimizdə mahiyyəti ifadə edən söz varsa, onun əvəzinə başqa dildən söz almaq olmaz. Dildə olmayan söz təfəkkürdə olmayan anlayışla, həyatda olmayan əşya ilə birlikdə keçərsə, onda dili zənginləşdirər. Məsələn, "investisiya", "aqrolizinq", "ipoteka krediti" bu kimi sözlər son vaxtlar dilimizə keçərək yeni anlayışlar gətirmişdir.

Amma elə sözlər də vardır ki, dilimizə lüzumsuz olaraq gətirilir. Dilçilərin və dilin təmizliyi keşiyində duran adamların təəccübünə (hətta qəzəbinə) səbəb olan budur ki, bəzən feillərimizə qarşı müharibə elan edirlər. Bəllidir ki, dilin sabitliyini təmin edən əsas nitq hissəsi feildir. Feillər bir dildən başqa dilə keçmir. Hətta Sovet dönmində nə qədər zorakı assimilyasiya olsa da, dilimizə bircə feil gəlmədi. Amma indi müstəqillik illərində, dilimizin rəsmi dövlət dili elan edildiyi vaxt (konstitusiyamızın 21-ci maddəsinə əsasən) özəl televiziyaların aparıcıları bəzi feillərimizə qarşı açıq müharibə

elan etmişlər. Bunu başlamaq, baxış keçirmək, köçürmək və s. kimi feillərimizin lazımsız əlləmlik ifadə edən söz birləşmələri ilə əvəz edilməsində görə bilərik. Məsələn, "tikinti işlərinə start verildi" ("başlandı" əvəzinə). Demək olar ki, "başlamaq" sözü hər yerdə yerli-yersiz işlədilən "start vermək" söz birləşməsi ilə əvəz edilir.

"Start" idman aləmində termin kimi bir sıra sözlərlə birləşmə əmələ gətirir: start xətti, start vermək, start fiti, start işarəsi və s. termin kimi işlətmək olar. Amma hər yerdə o, başlamaq sözünü əvəz edə bilməz. Bu, yolverilməzdir!

Eyni sözü "köçürmək" feili haqqında da demək olar. Onu yerli-yersiz olaraq "evokuasiya etmək" birləşməsi ilə əvəzləmək yolverilməzdir. "Evokuasiya" sözü də fəvqəladə hallar mövzusunda yazılan elmi əsərlərdə termin kimi işlədilə bilər. Amma - "Salyanda Kür çayı daşmışdı, adamlar evlərindən evokuasiya edildilər" və ya "Ə.M.Əfəndiyev adına xəstəxanada hadisə oldu, xəstələr oradan evokuasiya edildilər" və s. kimi cümlələrdə ümumişlək söz olan "köçürüldü" işlənməli idi.

Bəzən sözün mənasını başa düşmədiklərindən cümləni düzgün qura bilmirlər. Məsələn, "hərərət" sözü ərəb dilindən dilimizə keçmiş "istilik" deməkdir. Televiziya aparıcıları isə onu belə işlədirlər: "Sabah mərkəzi aran rayonlarında havanın hərərəti mənfi 10 dərəcə təşkil edəcək". Bu cümlədə iki səhvə yol verilir: əvvəlcə, "hərərət" və "şaxta" antonim sözlər olduğu üçün biri-birinin atributu ola bilməz. İkinci, hərərət təşkil etməz. Bu mövzudan danışanda aparıcılar "yerli-yersiz şərait" sözünü "aludəçiliklə" işlədirlər. Məsələn, "Hava beş

dərəcə isti təşkil edəcək". Bunun əvəzində "Hava beş dərəcə isti olacaq" demək lazımdır.

Sözlərin representativ funksiyasından düzgün istifadə edilmir. Yəni sözlərin ilkin - əsil mənasına əhəmiyyət verilmir. Məsələn, "imza atmaq" birləşməsi həm mənfi, həm də müsbət anlamda tez-tez və yersiz işədilir. Budur, aparıcı deyir: "21 yaşlı evli gənc dördüncü dəfə oğurluq edərək yeni cinayətə imza atdı" (yəni cinayət törətdi).

Bəzən reklamçılar reklam etdikləri fikri elə şəkildə ifadə edirlər ki, onu heç kəs başa düşmür. Məsələn, "Milla" südünü reklam edərkən deyirlər: "Milla - ən yaxşısı ilə paylaş". Bu cümlənin mənası-məzmunu kimə aydın olur? Paylaşmaq feilin qarşılıq müştərək formasındadır. Amma indiyədək dilimizdə belə söz işlənməyib. Bu, Türkiyə türkcəsinə lüzumsuz aludəlikdən irəli gəlir. Və yaxud: "Baxmağa doymadığımız... Həziran gecəsi". Necə yəni baxmağa doymadığımız? Bəllidir ki, Türkiyə türkcəsi ilə Azərbaycan türkcəsi arasında yönük və yerlik, çıxışlıq hallarda fərqlər var.

Biz deyirik: Səndən soruşuram.

Onlar deyir: Sana soruyorum.

Ana dili qanunlarına əməl etmək hamının borcudur. Bunun bir yolu vardır: Özəl televiziya dilimizin qanunlarına əməl etmək üçün aparıcıları tanışlığa görə deyil, onların dilbilmə qabiliyyətinə görə seçməlidir.

Ali məktəblərimizin hamısında nitq mədəniyyəti fənni tədris edilməlidir. Çünki nitqi qüsurlu olan adamlar dilimizin gözəlliyinə xələl gətirirlər.

AZƏRBAYCAN DİLİ HAQQINDA PREZİDENT SƏRƏNCAMI ƏSAS SOSİOLİNGVİSTİK FAKTORDUR

Məlumdur ki, dil ümumi qanunları hesabına inkişaf edir. Bu, dilin daxili strukturuna aiddir. Ümumiyyətlə, dilin bütövlükdə inkişafı isə ekstralingvistik faktorlardan asılıdır. Dilin bütövlükdə inkişafı və yaxud inkişafdan geri qalması dil üçün yaradılan şəraitdən asılıdır. Qədim Yunan, Latin, Urartu, Xet, Nesit, Toxar və onlarla başqa dilin ölməsinə səbəb onların heç birinin daxili struktur eroziyası nəticəsi deyil, onların yaşaması üçün şəraitin olmaması olmuşdur.

Buna görə də əgər millət (xalq) yaşamaq istəyirsə, öz dilini yaşatmalı onun üçün şərait yaratmalıdır. Bir obyektiv faktor olaraq dövlətin milli dilə qayğısı, onun inkişafını planlaşdırması, habelə proqnozlaşdırması əsas şərtədir. 1996-cı ildən başlayaraq Azərbaycan Respublikasının prezidenti Azərbaycan dilinin "Dövlət dili" kimi işlədilməsi, tətbiqi, qorunması ilə bağlı bir qanun, üç fərman imzalamış, hətta həmin fərmanlardan irəli gələn vəzifələri həyata keçirmək üçün öz sədrliyi ilə Dövlət dil Komissiyası da yaratmışdır. Amma dilin inkişafını təkcə fərmanla təmin etmək çətindir. M.F.Axundov demişkən "Millətin özü gözüaçıq olmalıdır". Millətin bütün təbəqələri ana dilinin əhəmiyyətini başa düşməli, onu sevməlidir. Uzağa getmək lazım deyil: Bakıda reklam və tablolarla, özəl televiziya kanallarında, filmlərin dublyajında ana dilimizə sayğısızlıq baş alıb gedirdi.

İdarə və obyektlərin üzərinə vurulmuş tabloların dili haqqında danışmaqla qurtarmaz. İngilis, fransız, rus, alman hətta italyan dillərində tablolar yazılır. Azərbaycan dili yada

düşmür. Bir azərbaycanlı ya bir neçə xarici dil bilməlidir, ya da öz doğma şəhərində yad adam kimi, savadsız adam kimi dolanmalıdır. Çünki şəhərdəki yazılardan heç nə başa düşməyəcək. Biz bu haqda bir neçə dəfə qəzetlərdə məqalə çap etdirmiş və konfransda məruzə etmişik. Amma qəzet məqaləsinə əhəmiyyət verən yoxdur. Bakı şəhəri icra hakimiyyəti (onun sədri dövlət dil komissiyasının üzvü olmasına baxmayaraq) bu məsələdə çox böyük laqeydlilik göstərir. Bu faktı nəso göz yummaq olar ki, şəhərin dilinə sayğısızlıq göstərirlər. Özəl televiziya kanallarının demək olar ki, bütün aparıcıları ana dilində mükəmməl danışa bilmir. Hava haqqında məlumat verənlər şərait sözündən istifadə edirlər. Məsələn, Sabah hava şəraiti yağmurlu keçəcək: Hava şəraiti 15 dərəcə isti təşkil edəcək və s. Bir özəl kanalın mart ayının bir neçə həftəsində aparıcıların savadsız və dilə sayğısız münasibətini göstərən bir neçə misala diqqət çəkmək istəyirəm:

Savadsızlığa aid - 14.03.1912 (Xəbərlərdə)

1) "İran prezidenti məclisə ifadə verdi" aparıcı bilmir ki, ifadə vermək - məhkəmədə şahidlik etmək, müstəntiqin sorğusuna cavab vermək deməkdir.

2) 19.03.2012-ci il tarixdə aparıcı deyir: Salyanda bacısını qaçırdığı, sonra boşadığı üçün N. 26 yaşlı Ə.-ni güllələyib. Elə həmin gün aparıcı deyir: Fransada 3 uşaq güllələndi.

3) 26.03.2012-ci il. Filankəs ov tüfəngi ilə filankəsi güllələyib. Güllələmək – ən ağır cəza, ölüm cəzasının yerinə yetirilməsidir. Ali təhsilli adam bunu bilmirsə, ona necə belə məsul iş tapşırmaq olar? Güllələmək (tüfəng və ya tapança ilə vurmaq) sözündən bu gün də belə savadsızcasına istifadə edilir.

Dilə sayğısızlıq: 22.03.2012-ci il. Xəbərlərdə aparıcı deyir: Əfqanıstanda Amerika helikopteri qəzaya uğradı, geridə dəmir-dümür parçaları qaldı. həmin gün yenə aparıcı deyir: Beyləqanda üç otaqlı ev yanıb külə döndü. Geriyə quru divarlar qaldı. Başa düşmək olmur. Burada "geriyə" sözü niyə işlədilir? Axı o, heç yerinə düşməməkdən əlavə, fikri bayağılaşdırır.

Belə misalların sayı yüzlərlədir. Filmlər dublyaj edilərkən daha çox rus dili təsiri özünü göstərir. Məsələn, Sən oruc saxlayırsan? Bu rus dilində "Tı post derjiş?" cümləsinin hərfi tərcüməsidir, yoxsa Orucu saxlamazlar orucu tutarlar.

Bütün bu dediklərimiz mahiyyətə Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin bu il 23 may tarixində imzaladığı fərmanda öz əksini tapıb.

Bu sərəncam Azərbaycan dilinin gələcək inkişaf perspektivlərini müəyyən edir bir növ planlaşdırır. Sərəncamda deyilir:

Azərbaycan dili xalqımız sərəvəti, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi üçün sarsılmaz təməli, dövlətimizin müstəqilliyinin başlıca rəmzlərindən biridir. Ana dilimiz, milli şüurun və milli-mənəvi dəyərlərin layiqincə yaşamasını və inkişafını təmin etmişdir. Bu gün onun qorunması və qayğı ilə əhatə olunması müstəqil Azərbaycanın hər bir vətəndaşının müqəddəs borcudur.

Bu sərəncamın qərar hissəsi 5 bənddən ibarətdir. Bu mühüm sərəncamın birinci bəndində dövlət başçısı əlaqədar qurumlara tapşırır ki, "Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramının layihəsini hazırlayıb 2012-ci il oktyabr ayının 1-dək Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin".

Göründüyü kimi, Prezident bu sərəncamla dilimizin həm tətbiqi, həm də inkişafı, habelə dilçiliyimizin inkişafı üçün perspektivlər müəyyənləşdirir. Biz əminik ki, yalnız ana dilini mükəmməl bilməklə başqa dilləri öyrənmək olar. Azərbaycanda yaşayanların hər biri iki dil bilir. Azlıqda qalan xalqlar öz ana dilləri ilə yanaşı Azərbaycan dilini (çox vaxt xarici dillərdən birini) bilir, deməli Azərbaycan dili onlar üçün inteqrallaşdırma funksiyası yerinə yetirir. Azərbaycanlıların çoxu dünyanın müxtəlif dillərindən birini bilir. Buna görə də Azərbaycan dilinin dərinədən öyrənilməsilə başqa dilləri də öyrənmək olar. Ulu öndərimiz tövsiyə edirdi ki, Azərbaycan gəncləri dünyanın bir çox dillərini bilsinlər, amma ilk növbədə öz ana dillərini bilsinlər.

MİLLİ VARLIĞIMIZIN TƏMƏLİ – ANA DİLİMİZ

(21 fevral Beynəlxalq Ana Dili Günüdür)

*Hər bir xalqın milliliyini, mənavi
dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən
onun dilidir*

Heydər ƏLİYEV

21 fevral bütün dünyada Beynəlxalq Ana Dili Günü kimi qeyd olunur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı 1999-cu ilin noyabrında Banqladeş səfirinin təşəbbüsü ilə fevralın 21-ni Beynəlxalq Ana Dili Günü elan edib. Hadisənin tarixi isə bir qədər də əvvələ gedir. 21-22 fevral 1952-ci ildə Pakistanda benqal dilinin qadağan edilməsinə etiraz olaraq keçirilən aksiyada polis və silahlı qüvvələrin müdaxiləsi nəticəsində 4 nəfər şəhid olub. Banqladeş nümayəndələri fevralın 21-ni məhz həmin şəhidlərin xatirəsinə ehtiram əlaməti kimi Ana Dili Günü adlandırılması haqqında müraciət ediblər. YUNESKO-nun Baş Konfransında 21 fevral Beynəlxalq Ana Dili Günü elan olunub və üzv ölkələrə bildirilib ki, həmin gün məktəblərdə, universitetlərdə Ana dilinin əhəmiyyəti ilə bağlı tədbirlər, konfranslar, seminarlar keçirilsin.

Dünyada məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşən dillərin qorunması məqsədilə hər il keçirilən Beynəlxalq Ana Dili Günü hər kəsə öz doğma dilinin varlığını hiss etmək, onunla qürur duymaq, onu qorumaq, inkişaf etdirmək hüququ olduğunu bir daha xatırladır. Ən sadə şəkildə desək, dil ünsiyyət vasitəsidir. bununla bəhm, dil millətin simasını səciyyələndirən amillərdən biri, bəlkə də, birincisidir. O, hər hansı bir xalqın varlığının təzahürü, onun milli sərvəti, qan yaddaşındır.

Bu qənaət tarixin bütün dövrlərində bəşər övladlarının qeyd-şərtsiz qəbul etdiyi, sübuta ehtiyac duyulmayan aksiomadır. Xalqın taleyi, onun mənliliyi, mənaviyyəti və mədəniyyəti olan dil cəmiyyətin təşəkkülü və inkişafı ilə birgə yaranır, tərəqqi edir. İnsanın təkamülündə ana dilinin rolu böyükdür.

Millətin dilinin dövlət statusuna yüksəlməsi isə tarixi hadisə, milli dövlətçilik tarixinin qızıl səhifəsidir. Bu məqam millətin millət olaraq təsdiqidir. Çünki dilin dövlət dili statusuna yüksəlməsi millətin öz taleyinə sahibliyinin, dövlət qurmaq və qorumaq qüdrətinin, eyni zamanda dilinin zənginliyinin sübutudur.

Nəzərə alsaq ki, bu gün planetimizdə yaşayan minlərlə millət, etnik qrup sayı heç iki yüzə çatmayan dövlətlərin bayrağı altında cəmləşib və bu dövlətlərin rəsmi dövlət dillərinin sayı 70-i keçmir, onda hər hansı bir millətin öz dilinin öz dövlətində dövlət dili olmasının əhəmiyyətini dərk etmək o qədər də çətin olmaz. Bu mənada, dilin dövlət dili statusu qazanması həqiqətən qürur gətirən tarixi hadisədir. Ana dilimiz olan Azərbaycan dili də bu tarixi hadisəni yaşayıb...

Genealoji əsasını türk dilləri qrupundan götürən Azərbaycan dili dünyanın ən qədim dillərindən biridir. Əsrlərlə inkişaf edən, bu gün dünyanın ən zəngin dillərindən birinə çevrilən ana dilimiz öz şirinliyi və axıcılığı ilə seçilir. Bu dilin taleyi doğma xalqımızın taleyinə bağlı olmuşdur.

Dil xalqın varlığının ən əsas, bəlkə də yeganə amilidir. Hələ XX əsrin əvvəllərində F.Köçəri yazırdı: "Əgər xalqın cəmi maddi və mənavi dövlətini əlindən alarsa, vəli ana dilinə toxunmayarsa, o millət fəvt olmaz və az müddətin ərzində yəni özüne mal və dövlət cəm edər. Heç bir mal və dövlət ilə

bir milləti əhyə etmək (diriltmək – A.B.) olmaz. Zəmani ki, onun ana dilisi və milli lisanı olmaya". Bu fikri vaxtı ilə Atatürk də təsdiq etmiş, türk dünyasının böyük öndəri 1930-cu ilin 2 sentyabrında demişdi: "Milli hiss ilə dil arasında bağlılıq çox qüvvətlidir. Dilin milli və zəngin olması milli hissın inkişafında başlıca müəssirdir (təsiredici amildir – A.B.). Yetər ki bu dil şüurla işləsin, ölkəsini, yüksək istiqlalını qorumağı bilən türk milləti dilini də yabancı dillər boyunduruğundan qurtarmalıdır".

XX əsrdə meydana gələn, həmin əsrdə də Yer üzündən silinən sovet imperiya rejimi xalqımızı məhv etmək üçün dilimizin məhvindən başlamaqla çox məkrli bir üsuldən istifadə etmişdi. Rəsmi sənədlərdə Azərbaycan dili dövlət dili elan olunsada, elə kağız üzərindəcə qalmışdı. Dilimiz bütün dövlət idarələrindən "qovulmuş", kargüzarlıq sistemindən çıxarılmışdı. Bu, 1969-cu ildə ulu öndərimiz Heydər Əliyev hakimiyyətə gələndə qədər - yəni Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olana qədər daha sürətlə, daha aqressiv şəkildə davam edirdi. Azərbaycan dilində yazılan ərizələrə rüsdilli məmurlar (onların çoxu erməni və rus idi) cavab verməyə can çəkir, çox vaxt ələ salırdılar. Rus qruplarında Azərbaycan dili dərsi demək isə, sözün əsl mənasında, əzab və təhqir idi. Mən bu ixtisasın sahibi kimi üzərimdə belə bir hörmətsizliyi və təhqiri çox görmüşəm. Hətta bədən tərbiyəsi təhsil sistemində bir fənn kimi "Azərbaycan dili" dərindən hörmətli idi. Çünki onun arxasında Bədən Tərbiyəsi və İdman Komitəsi dayanırdı. Azərbaycan dilinin isə arxasında duran yox idi.

Ancaq 1969-cu ildən başlayaraq ana dilimizi yavaş-yavaş xilas etməyə başladım. Bu işdə yenə böyük zəhmət və məsuliyyət

yəni Heydər Əliyevin üzərinə düşdü. Məhz onun birinci katib kimi razılığı ilə bir neçə ziyalı, (onların içərisində mən də var idim) 1978-ci ildə "Azərbaycan dilini dövlət dili" elan etmək haqqında konstitusiya komissiyasının sədrinə əsaslandırılmış məktubla müraciət etdik.... Buna görə də 1978-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan SSR Konstitusiyasına Dövlət dili haqqında maddə salındı. Bu, Heydər Əliyevin etdiyi böyük bir risk idi.

1991-ci ildə "Dövlət müstəqilliyi haqqında" konstitusiya aktı qəbul edildikdən sonra vəziyyət bir qədər dəyişdi. Prezident Heydər Əliyevin imzaladığı fərmanın necə qətiyyətli və təkanverici olmasını nəzərə cərpdirmaq məqsədilə bu məsələnin tarixinə bir qədər nüfuz etməyi lazım bilirəm.

Əslində Sov.İKP MK-nın 1985-ci il mart plenumundan sonra həyata keçirilən aşkarlıq və demokratiya siyasəti sovet imperiyasını məhvə doğru aparırdı. Ona görə də milli respublikalarda milli azadlıq hərəkatının təsiri ilə o vaxtkı kommunist rəhbərləri bir sıra tədbirlər həyata keçirməli oldular. 1990-cı ilin sentyabrında Azərbaycan KP MK "Azərbaycan dilinin qrafikası haqqında" məsələ müzakirə etdi. Ondən bir neçə gün sonra Azərbaycan SSR Ali Soveti bu məsələyə baxıb yeni əlifbaya keçməyi zəruri saydı və yeni əlifba layihəsi hazırlamaq üçün Ali Sovetin Rəyasət Heyəti yanında 35 nəfərdən ibarət komissiya yaratdı. Həmin komissiya 1929-39-cu illərdə işlətdiyimiz latın qrafikali əlifbanı kiçik dəyişikliklə bərpa edib, Milli Şuranın müzakirəsinə verdi. Milli Şura həmin layihəni müzakirə edərək qərar qəbul etdi. Həmin qərarla deyilirdi:

1. Azərbaycan əlifbasının latından rus qrafikasına keçirilməsi haqqında 11 iyul 1939-cu il tarixli Azərbaycan SSR qanunu bu gündən qüvvədən düşmüş hesab edilsin;

2. 1940-cı ilə qədər Azərbaycanda istifadə edilən 32 hərfdən ibarət latın qrafikli Azərbaycan əlifbası kiçik dəyişikliklərlə hərfə edilsin (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı. Bakı şəhəri. 25 dekabr 1991. №33).

Ali Sovetin o vaxtkı sədri isə 25 dekabr 1991-ci il tarixli 34№-li fərmanla latın qrafikasının hərfəsi mexanizmini müəyyənləşdirdi.

Heydər Əliyev xalqın tələbi ilə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra ana dilimizin, milli mentalitetimizin nüfuzunun artırılması istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü iş aparmağa başladı. Onun ana dilimizi öyrənməyin, bu dilə hörmətlə yanaşmağın zəruriliyi haqqında apardığı mübarizə dilimizin və millətimizin tarixində xüsusi bir mərhələ təşkil edir. Heydər Əliyevin ana dilimizin qorunması, inkişaf etdirilməsi, respublikanın bütün idarə və təşkilatlarında dövlət dili kimi tətbiq edilməsi istiqamətindəki fəaliyyəti və qətiyyəti 1993-cü ildən sonra daha da güvvətləndi. Heydər Əliyev və Azərbaycan dili salnaməsinin birinci ən parlaq səhifəsi onun 18 iyun 2001-ci il tarixli 506№-li fərmanı oldu. Bu fərman Azərbaycan dilinin 2000 illik tarixində ən önəmli bir sənəddir. Fərman əsasən üç cəhəti əhatə edir: 1) Azərbaycan dili; 2) Azərbaycan dilçiliyi; 3) Azərbaycan dilinin latın qrafikalı əlifbası.

2001-ci il noyabrın 10-da Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayında qurultayın təşəbbüsçüsü və ideya rəhbəri ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: *"Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə gürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli mənəvi dəyərlərini, adət-ənənəsini yaşatmalıyıq"*.

Prezidentin bu dərin mənalı fikirləri qurultayın qətnaməsində də öz əksini tapmışdır. Qətnamənin 4-cü bəndində deyilir: *"Azərbaycan dilini, milli əxlaqi dəyərləri azərbaycanlıların bir xalq, millət kimi formalaşdığı tarixi vətənin şərəfini qorumaq, harada yaşaməsindən asılı olmayaraq, hər bir Azərbaycan ıcmasının, hər bir azərbaycanlının müqəddəs vəzifəsidir"*

Bundan sonra ulu öndər dilimizin və dilçiliyimizin inkişaf etdirilməsi və sosial həyatımızın bütün sahələrində qeyd-şərtsiz işlədilməsi üçün 4 fərman (04.08.2001, 19.04.2002, 30.09.2002, 05.01.2003) imzaladı. Ulu öndər 9 avqust 2001-ci ildə imzaladığı fərmanla avqustun 1-ni hər il ana dili günü kimi qeyd etməyi qanuniləşdirdi və 1 avqust 2001-ci ildən Azərbaycan dilinin əlifbası olaraq latın qrafikalı əlifbaya keçmək barədə əmr verdi.

Bu sənəd ümummillı lider Heydər Əliyevin xalqımıza və onun dilinə tükənməz məhəbbətinin, qayğısının parlaq nümunələrindən biridir. Bu əməlləri ölkə Prezidenti İlham Əliyev uğurla davam etdirməkdədir. Dövlət başçısının müxtəlif vaxtlarda imzaladığı "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" və "Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının hazırlanması haqqında" sərəncamları və bu istiqamətdə görölən işlər də dilimizin inkişafına böyük qayğının təzahürüdür. Ana dilimizi qorumaq, inkişaf etdirmək bizim də borcumuzdur.

Hər bir azərbaycanlı öz ana dilinin qayğısına qalmalı, onun qanunlarının pozulmasına yol verməməli, dilimizin qorunması yolunda əlindən gələni etməlidir. Bu, bizim vətəndaşlıq borcumuzdur.

YUSİF SEYİDOVUN SİYASİ DÜŞÜNCƏSİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEV FENOMENİ

Yarım əsrdən artıqdır ki, Azərbaycanın filoloji ictimaiyyətinə Yusif Seyidov imzası geniş diapazonlu filoloq alimin ünvanı kimi özünə rəğbət qazanmışdır. Keçən əsrin ortalarında elmə gələn, təkcə öz indeksi – dilçilik üzrə professor indeksi üzrə deyil, filologiyanın müxtəlif sahələrində qələmini uğurla sınaqdan çıxaran Yusif müəllimin maraq dairəsi geniş olduğu kimi, fəaliyyət dairəsi də geniş və dərinidir. Azərbaycan dilçiliyinin ağsaqqalı, ən görkəmli nümayəndələrindən biri kimi Yusif müəllim ədəbiyyatşünaslıq sahəsində də aktual və dərin məzmunlu əsərlər yaratmışdır. O, 60 illik bir dövrü əhatə edən elmi əsərlərini toplayıb 15 cildə nəşr etdirir. Bu əsərləri ümumiləşdirib araşdırmaq vaxtı çoxdan çatmışdır. Yəni Yusif Seyidovun Azərbaycan dilçiliyi tarixindəki xidmətləri ən azı bir-iki namizədlik dissertasiyası mövzudur. Biz belə bir təşəbbüs irəli sürsək də, bəzi məqamlarda özü sağ olan adam haqqında dissertasiya yazmaq qabil deyil – dedilər. Mən etiraz etdim: necə olur ki, iki-üç povesti, bir romanı olan adam – orta səviyyəli, bir yazıçı haqqında elmi əsər yazıla bilər, bu qədər geniş elmi fəaliyyəti olan alimin dilçilik tarixindəki xidmətləri öz sağlığında qiymətləndirilə bilmir?! Dedilər olmaz?! Dedim yaxşı!

İndi budur, Yusif müəllim tam külliyyatının (15 cildlik) yarısı işıq üzü görmüşdür. Yuxarıda dediyim kimi, bu cildlərin hamısı haqqında ümumiləşmiş fikir demək böyük bir araşdırmanın mövzudur. Ona görə də alimin əsərlərinin təkcə beşinci cildi haqqında bəzi düşüncələrimizi – qeydlərimizi verməklə kifayətlənirik. Müəllif əsərlərinin beşinci cildini

belə adlandırmışdır “Heydər Əliyev və demokratiyanın şəərəli yolu”. Adından da göründüyü kimi, bu cildə müəllifin siyasi mövzuda yazdığı məqalələr toplanmışdır. Müəllif 20 illik bir dövrü əhatə edən siyasi fəaliyyəti dövründə cəsərəli siyasətçi və dərin müşahidə qabiliyyəti olan ictimai xadim kimi çıxış edir. Müəllif əsərin müqəddiməsində yazır: *“Siyasət geniş mənalı anlayışdır, onu təkcə diplomatiya ilə siyasi fəaliyyətlə məhdudlaşdırmaq doğru deyil. Siyasət vətənə, xalqa, millətə dilə məhəbbətlə bağlıdır. Adamların bir qismi siyasətlə məşğul olur. Bu, onlar üçün sadəcə məşğuliyyət deyil, onların ixtisası, ictimai işi, vəzifəsidir. Digər sahələrdə fəaliyyət göstərənlər, sırf siyasətçi olmayanlar dövrün, hadisələrin tələbi ilə siyasətə qoşularlar. Bu sərtlərin müəllifi ikinci qisim adamlardandır”*.

Buraya əlavə etmək olar ki, birinci qisim siyasətçilər arasında öz şəxsi ambisiyaları üçün, Mal-dövlət toplamaq, daha yüksək kürsülərə oturmaq naminə “siyasət”ə gələnlər vardır. Yusif müəllim belə adamları da görür, onları cəsərətlə tənqid edir. Bir vaxtlar xalqın dilini bilməyən, Azərbaycanın coğrafiyasından xəbəri olmayan A.Mütəllibovlar, Ə.Vəzirovlar Respublikamızın yüksək kürsüsündə oturmuşdular. Onlar haqqında elə özləri vəzifədə olanda Yusif müəllim düzgün siyasi mövqedən çıxış edir və heç kimdən qorxmurdu. Sakiteə dayanıb məqam gözləyən siyasətbazlardan fərqli olaraq, Y.Seyidov həmişə ədalət mövqeyindən və tutarlı arqumentlərdən çıxış edirdi. Haqqında danışdığımız beşinci cildə Yusif müəllimin siyasi və ictimai mövzuda yazdığı 81 məqaləsi çap olunmuşdur. Müəllifin qeyd etdiyi kimi, bu cildə verilmiş məqalələrin çoxu 2001, 2002-ci illərdə çapdan çıxmış iki kitabda – “Demokratiyanın uzun yolu” kitablarında verilmiş-

dir. Amma bu mövzu elədir ki, onu sevən qələm sahibi heç vaxt ondan ayrıla bilməz. Yusif müəllim də siyasətə kiminsə dəvəti ilə deyil, öz qəlbinin hökmü, vicdanının təkiqi ilə gəlmişdir. O, H.Əliyev haqqında gəlişi gözəl, kiminsə xoşuna gəlmək üçün məqalə yazmamışdır. Bütün vücudu, qanı və canı ilə sevdiyi millətin yeganə xilaskarı kimi H.Əliyev, Yusif müəllimin qəlbinin lap dərinliyində özünə yer tapmışdır. Moskvadan qayıtdıqdan sonra hələ heç yerdə işləməyən H.Əliyevi 1991-ci ildə Naxçıvanda ziyarət edən Yusif müəllim, həmin il Azərbaycan Ali sovetinə deputat seçilən H.Əliyevin çıxışını yarımçıq kəsməyə çalışan bəzi yaltaqların onu əsəbiləşdirdiyi gecə yenə öz qəlbinin hökmü ilə akad. C.Əliyevin evində H.Əliyevi ziyarət etmiş, bütün xalqın onu sevdiyini söyləmişdi. Bütün bunlar bir daha göstərir ki, Yusif müəllimin H.Əliyev haqqında obyektiv həqiqətə söykənən məqalələri təsadüfi yazılmamışdır. Bu məqalələri oxuduqca inanırsan ki, Yusif müəllim heç vaxt H.Əliyev mövzusunda ayrılmayacaq, qələmi işlədikcə yazacaq.

Yusif müəllimin siyasi düşüncəsində H.Əliyev fenomeni bir neçə aspektdən dəyərləndirilir.

H.Əliyevin Azərbaycançılıq ideyası. Bəllidir ki, sözün geniş və həqiqi mənasında Azərbaycançılıq ideyasının müəllifi və müəssisi H.Əliyevdir. H.Əliyev öz xalqını və geniş mənada bütün türk dünyasını ürəkdən sevir. Bu haqda Y.Seyidov yazır: *"H.Əliyevin siyasi fikir aləmində 50 milyonluq böyük Azərbaycan dünyası var, bir də onunla bərabər, 250 milyonluq türk dünyası var. Heydər Əliyev Azərbaycanın da, onun daxil olduğu türk dünyasının da gələcəyinə böyük ümidlə baxır"*.

Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyasının tarixi heç də ikinci dəfə 1993-cü ildə hakimiyyətə gəldiyi dövrdən başlanmır. Onun qəlbinin dərinliklərində azərbaycançılıq: millətsevərlik, vətənsəvərlik, dinəqailik, dilə, milli adət-ənənələrə məhəbbət keçən əsrin ortalarında – Respublika DTK-da işlədiyi dövrlərdə yurd salmışdı... bu orqanın xarakteri elə idi ki, imperiyanın anti-türk, anti-azərbaycan xisslətini general H.Əliyevdən gizlədə bilmirdilər. O, "tufanlar içində bir çıraq" kimi milləti, dili üçün yanmalı idi. Hələ 1956-cı ildə Mehdi Hüseynzadə haqqında bəzi xain təşkilatlar kompromat toplamışdılar. Bu kompromatlara görə xalqımızın bu igid oğlu xalq düşməni elan edilməli idi. Amma bu hadisələrin burulğanında olan H.Əliyev sübut etdi ki, M.Hüseynzadə vətənin düşməni yox, onun böyük oğludur. Buna görə də, M.Hüseynzadəyə 1957-ci ildə Sovet ittifaqı qəhrəmanı adı verdirdi. Həmin təşkilatın qara siyahısına düşmüş B.Vahabzadəni də, Xəlil Rzanı da H.Əliyev xilas edə bildi. Əlbəttə bu, o vaxtlar böyük risk tələb edirdi. H.Əliyevin Azərbaycançılıq ideyasının ana xəttini dünya azərbaycanlılarının birləşməsi təşkil edir. H.Əliyev bəlkə bütün siyasi fəaliyyəti boyu gizlincə qəlbində daşıdığı bu ideyanı Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra (daha dəqiq desək SSRİ dağıldıqdan sonra) həyata keçirməyə başladı. Y.Seyidov bu haqda yazır: *"Dünyada bir-birindən aralı, bir-birindən xəbərsiz yaşayan, Azad Azərbaycan həqiqətlərindən xəbərdar olmayan, dövlətçilik dayaqlarını söykənə bilməyən, həzən də dilini, adət-ənənəsini itirmək təhlükəsi qarşısında qalan azərbaycanlıları oyatmaq, ayağa qaldırmaq, "sən varsan, sən sahibsiz deyilsən, sənin doğma vətənin, dövlətin var, sən böyük bir xalqın parçasısan" - deyə*

kim olduqlarını bir daha onların yadına salmaq lazım idi, dünya azərbaycanlılarının birliyini yaratmaq lazım idi. Bunu da ancaq dövrün dahisi edə bilərdi. Bütün varlığı, canı-başı ilə öz xalqına, Azərbaycan xalqına bağlı olan, vətəni və xalqı uğrunda hər cür fədakarlığa hazır olan dahi edə bilərdi. Heydər Əliyev kimi dahi edə bilərdi və etdi də necə etdi?

1991-ci ilin dekabr ayının 16-da Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi öz sədri Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə dünya Azərbaycanlılarının həmrəylik günü haqqında qərar qəbul etdi... Bu qərar və təklifə uyğun olaraq 1991-ci il dekabrın 25-də Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin Milli Şurası qərara alır: "Hər il Dekabrın 31-i bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların həmrəylik günü elan edilsin".

Heydər Əliyev 1993-cü ilin iyununda xalqın tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra Avropa, Asiya, Amerika qitələrində olan çoxsaylı ölkələrə səfər etməyə başladı. O, bu ölkələrdə siyasi-diplomatik problemlərlə yanaşı, həmin ölkədə yaşayan soydaşlarımızı toplayıb onlarla görüşlər keçirir. Onları vahid vətən sevgisi, millət qeyrəti ətrafında birləşməyə çağırır və onlar tərəfindən müdafiə olunurdu. Buna görə də dünyanın, demək olar ki, bütün ölkələrində Azərbaycan diasporası təşkilatlanmağa başladı.

Y.Seyidov bu prosesi qələmə alarkən yazırdı: "Nəhayət, bütün bu işlərin ilkin nəticələrini dünya qarşısında nümayiş etdirmək zamanı gəldi. Prezident dünya azərbaycanlılarının qurultayının keçirilməsi haqqında sərəncam imzaladı. Sərəncamda bu qurultayın keçirilməsinin əhəmiyyəti, mənası əsaslandırılır. Sərəncama uyğun olaraq, bu il (2001-ci il – A.B.) dünyanın beş qitəsinin 38 ölkəsindən gəlmiş mindən çox

nümayəndənin, bir o qədər də çağırılmış qonağın iştirakı ilə noyabr ayının 9-10-da Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində dünya azərbaycanlılarının qurultayı keçirildi. Öz məqsəd və formasına, mənə və mündərəcəsinə görə tarixdə analoqu olmayan bu qurultayda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti geniş nitq söylədi, çıxışlar oldu, bölmələr üzrə çoxlu yığıncaqlar, görüşlər keçirildi. Aparılan müşahidələrdə nümayəndələr Heydər Əliyevin nitqinin təsiri haqqında fikirlərini bildirdilər, dünya azərbaycanlılarının gələcək həyatında Heydər Əliyevin tövsiyələrinin, qurultayın oynayacağı rolun əhəmiyyətini qeyd edirdilər".

Azərbaycan xalqının bütün tarixi boyu belə bir toplantı keçirilməmişdi. Dünyanın hər yerinə səpələnmiş azərbaycanlılar bir araya gələrək böyük həsrətlə arzuladıqları vətənlərini ziyarət etdilər, xalqın əsas kütləsi ilə səmimi qəlbən danışdı, öz dərclərini bölüşdülər. Bu qurultayın sosial-siyasi əhəmiyyəti bir yana bir millətin sovet rejimindən, sibirə göndərilmək təhlükəsindən qorxaraq dünyanın hər yerinə səpələnmiş bir xalqı vətəninə gətirmək, doğma yurdu ziyarət etməyə şərait yaratmaq böyük savab oldu. H.Əliyev onlara bir daha bəyan etdi ki,

Eşitsin dünyada nə qədər ki, var,

Azər-türk soyundan olan qardaşlar.

Vətən sizinkidir, siz də vətənin,

İstədiyiniz an vətənə gəlin!

Bu qurultayı bağlayarkən ulu öndərin dediyi – "Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən Azərbaycanlıyam!" sözləri hamının qəlbində əks-səda verdi və hamıda öz milli mənsubiyyəti üçün iftixar hissi oyatdı.

Heydər Əliyevin Azərbaycançılıq konsepsiyasında ana dili problemi. "Dil millətin tək nişanıdır" (Ö.F.Nemanzadə).

Xalqın ana dili onun varlığı üçün hər şeydən əfzəldir. Bir millətə hər şeyi ver, dilini al, onda o, millət olaraq məhv olacaq. Əksinə, millətin əlindən hər şeyi al, dilinə toxunma onda millət yaşayacaq. Bunu sovet imperiya rejimi gözəl bilirdi. Ona görə də türk-müsəlman xalqlarını öz ana dilindən məhrum etməyə çalışdı. Bunun üçün sovet-bolşevik rejimi hər şey edirdi. İş o yerə çatmışdı ki, Mordova MSSR-də və Qazaxıstan SSR-də ana dilində orta məktəb yox idi. Milli dillər bütün böyük məclislərdən qovulmuşdu. Təkcə ermənilər və gürcülərə bu diskriminasiya şamil edilmirdi. 1959-cu ilə qədər Azərbaycan K(b)P MK-nin birinci katibi – 7 nəfər qeyri millət olmuşdu. 8-ci rəhbərin ad fəmiliası Azərbaycanlı olsa da, S.Vurğun demişkən uzun illər rəhbərliyi dövründə bir dəfə də bu xalqın dilində danışmamışdı. Heydər Əliyev isə Moskvanın Sov İKP-nin güclü qınağına baxmayaraq Azərbaycan Partiya təşkilatının rəhbəri olduqdan bir neçə ay sonra Bakı Dövlət Universitetinin 40 illik yubileyində ana dilində sərbəst gözəl intonasiya ilə, natiqlik sənətinin bütün tələblərinə cavab verən bir tərzdə çıxış etdi. Bu çıxışı mən radioda dinlədim. Təsədüfən kəndə getdiyim üçün kənd meydanında dirəyə vurulmuş radio-gücləndirici vasitəsilə Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi Heydər Əliyev ana dilində danışdı. Mən sevincdən az qala uçurdum. Bu vaxt bizi bir qədər qohumluğu da çatan, savadsız olsa da, özünü hamıdan üstün tutan "N" adlı bir nəfər oradan keçirdi. Mən ona tərəf qaçıb salam vermədən (çünki bu hadisə salamdan daha önəmli idi): Eşidirsən əmioğlu Heydər Əliyev azərbaycanca danışır. O,

həmin bu sevincinin mənasını başa düşəcək səviyyədə olmadığından, mənə bir növ ələ salaraq:

-Nə olsun, azərbaycanca danışanda nə olar?!

Mən: - Axı o, ana dilində danışır!

O: - Ana dilində danışanda nə olar?!

Mən: - Bunu hər adam başa düşməz! – dedim.

Bu hadisəni ona görə danışdım ki, ana dilinin əhəmiyyətini başa düşməyən adamın əlindən vətəninə də almaq çətin deyil. Adını çəkdiyim N-da vətənsiz və millətsiz adam idi. Dilinin qədrini – əhəmiyyətini bilməyən bir adam insan səviyyəsinə yüksələ bilməz.

Y.Seyidov Azərbaycan dilinin inkişaf işlədilmə tarixini bir neçə dövrə bölür:

"1) Birinci dövr. Şah İsmayıl Xətai dövrü. Bu dövrdə sarayda Azərbaycan Türk dili ümumi ünsiyyət vasitəsinə çevrildi, xarici ölkələrə diplomatik məktublar bu dildə yazılıb göndərildi. Lakin bu proses sonralar davam etdirilmədi.

2) İkinci belə bir dövr 1918-1920-ci illər arasında Azərbaycan Demokratik cümhuriyyətinin bərqərar olduğu dövrdir. Bu dövrdə "Türk dili" adı ilə Azərbaycan dili dövlət dili hüququ aldı... ilk dəfə olaraq Azərbaycan dilində dövlət himni yarandı... Cümhuriyyətin ömrü uzun olmadığı kimi, dil haqqında tədbirlər də milli əsaslarla davam edə bilmədi. Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin yaranması ilə bu tədbirlərə son qoyuldu... Ruslaşdırma siyasəti, bir sıra sahələrdə rus dilinin məcburi tətbiqi, Azərbaycan dilinə rəsmi qayğının aradan qalxması, yalançı internasionalizm milli varlığımıza xeyli zərər vurdu...

1950-ci illərin sonlarında bu sahədə rəsmi bir oyunş göründü (Çünki Stalin dövrünün millətçi damğası bir tərəfə atılmışdı – A.B.).

3) Nəhayət, üçüncü dövr gəldi 1969-cu ildə Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçildi... Bununla da ictimai-siyasi həyatın bütün sahələrində, iqtisadiyyat, mədəniyyət, elm sahələrində, tarixdə bir canlanma əmlə gəldi. H.Əliyevin ziyalılarla ilk görüşü Azərbaycan Dövlət Universitetində (indiki BDU) oldu. Azərbaycan dilində çıxışları müntəzəm şəkildə alındı. O vaxt heç kəsə demədi ki, nə üçün başqa dildə danışsın, demədi ki, niyə Azərbaycan dilini bilmirsən ... lakin öz praktik fəaliyyətində bunların hamısını dedi ... bu cəsarət tələb edirdi və xalqa, milli varlığa, ana dilinə məhəbbətdən irəli gəlirdi”.

Bolşevik rejiminin tüğyan etdiyi 1960-1970-ci illərdə açıq şəkildə ana dilini təbliğ etmək olmazdı. Bu, bilavasitə “Kommunist partiyasının və sovet dövlətinin beynəlmilətçi” siyasətinə qarşı çıxmaq kimi qiymətləndirilə bilərdi. Amma Heydər Əliyev necə deyirlər, altdan-altdan iş görürdü. 1974-ci ildə dördcildlik “Müasir Azərbaycan dili”nin müəllifləri Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Mükafatına layiq görüldülər.

1978-ci ilin. gərək ki, fevralı idi. APXDİ-nin rektoru mənə çağırıb dedi: - Çox səsə salma, yuxarıdan tapşırıblar, konstitusiyamıza Azərbaycan dilinin dövlət dili olması haqqında maddə salınmalıdır. Yaxşı bir təklif hazırla, yaxşı tanıdığın alimlərdən də qoy qol çəksinlər. Amma bunu siyasi cəhətdən əsaslandır:

Mən “Dilçiliyə giriş” dərsi dediyim üçün belə mövzu mənə doğma idi. Yaxşı, əsaslandırılmış bir təklif hazırladım və bunu Sov. İKP-nin Milli siyasətinin təntənəsi kimi qələmə verdim. Amma buna da deməyi lazım bilirəm ki, o vaxt APXDİ-nin hansı döşünə döyən dosent və professoruna xahiş etdim ki, mənimlə birlikdə bu yazının altında qol çəksin, heç kəs çəkmədi ki, “qorxuram”. Həmin yazını mən indi də qiymətli bir sənəd kimi saxlayıram. Qeyd edirəm ki, o vaxt yuxarıdan başqa adamlara da belə bir təklif olunmuş, onlar da yazmışdılar. Bu, bir daha ulu öndərin siyasi və vətəndaş cəsarətinin nəticəsi idi. Moskvanın ciddi müqavimətinə baxmayaraq, o vaxt Heydər Əliyev Azərbaycan SSR konstitusiyasına Azərbaycan dilinin dövlət dili olması haqqında maddə saldırdı.

Y.Seyidov göstərir ki, belə bir hərəkət Heydər Əliyevin qəhrəmanlığı idi. Bu, cəsarət tələb edirdi və xalqa, milli varlığa, ana dilinə məhəbbətdən irəli gəlirdi... Vəzifə sahibləri respublikanın birinci şəxsindən nümunə götürməyə başladılar.

1993-cü ilin iyun ayının 15-dən sonra isə ana dilimizin inkişafında əsil Heydər Əliyev mərhələsi başladı. Əgər MK-nin birinci katibi olanda heç kəsə ana dilini bilməməyi nöqsan tuta bilmirdisə, indi nə Moskvanın təsiri var, nə də KQB-nin xəfiyyəçiliyi. İndi ana dilini təbliğ etməyin, ona öyrənməyi tələb etməyin əsil zamanıdır. Y.Seyidov dahi rəhbərin bu sahədəki bütün fəaliyyətini, fərman və sərəncamlarını izləmiş, onlar haqqında məqalə yazmışdır. Yusif müəllim “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi” jurnalının 1998-ci il tarixli 3-cü sayında dərc etdirdiyi iri həcmli bir məqalədə Heydər Əliyevin dil siyasətinin dövlət səviyyəsində aparılmasını qeyd edir. O. 1996-cı il iyun ayının 18-də Azərbaycan Respublikası Nazirlər

Kabinetinin geniş iclasında Heydər Əliyevin nitqindən dilimizə aid hissəni misal gətirir. Həmin iclasda Heydər Əliyev ana dilində danışa bilməyənləri tənqid edərək demişdi: *"Nəzirlər Kabinetinin iclaslarında və başqa toplantılarımızda mən bizim rəhbər vəzifəli şəxsləri bir neçə dəfə xəbərdar etmişəm ki, müstəqil Azərbaycan Respublikasında dövlət dilimiz, ana dilimiz. Azərbaycan dili bütün sənədlərimizdə, bütün iclaslarımızda toplantılarımızda işlənməlidir. Təəssüflər olsun ki, həzi rəhbər vəzifəli şəxslərimiz təhsilini keçmişdə rus dilində aldıklarına görə və uzun illər öz işlərində yalnız rus dilindən istifadə etdiklərinə görə Azərbaycan dilini zəif bilirlər. Bu, anlaşıla bilər. Çünki o dövrdə, əvvəlki illərdə keçmiş Sovetlər İttifaqının başqa yerlərində olduğu kimi, Azərbaycanda da dövlət işlərində əsasən rus dili işlədilirdi. Mən bir daha demək istəyirəm, bu barədə heç kəsə irad tutmaq, yaxud onları tənqid etmək fikrində deyiləm. Bu, o dövrün tələbləri, o dövrdə yaranmış vəziyyət ilə əlaqədar olan bir haldır. Amma eyni zamanda biz üç ildir ki, yaxud beşinci ildir ki, müstəqil dövlətdə yaşayırıq. Azərbaycan müstəqil dövlətdir. Üç il dedim, çünki üç ildir ki, mən buraya gələndən, Azərbaycanda bu işə başlayandan həmin məsələləri dəfələrlə irəli sürmüşəm. Hesab edirəm ki, bu müddət bizim hər bir rəhbər vəzifəli şəxsimiz üçün yetərlidir ki, Azərbaycan dilini öyrənsin, mənimsəsin. Ancaq nədənsə bəziləri hələlik bu barədə də işənilən nailiyyəti əldə edə bilməyiblər.*

Mən bu barədə hamıya bir daha müraciət edirəm və xüsusən rəhbər vəzifəli şəxslərdən tələb edirəm ki, onlar dövlət dilini öyrənmək üçün lazımı əlavə tədbirlər görsünlər və buna nail olsunlar. Bunu etmək lazımdır, hətta zəruridir, heç kəs

fikirləşməsin ki, sabah yenə də elə bir vəziyyət yaranacaq ki, Azərbaycan dili lazım olmayacaqdır. Azərbaycan dili həmişə lazım olacaq və onsuz yaşamaq mümkün olmayacaqdır".

Yusif Seyidov prezidentin bu tələbini belə dəyərləndirir: *"Bu, rəsmi tələb idi, Prezidentin tələbi idi. Bu sahədə daha real vəzifə gənclər qarşısında durur. Çünki onlar keçmişdən yenidən ayrılmış ölkənin gələcək qurucuları olmaqla millətin də gələcəyini müəyyənləşdirən nəsillərdir".*

Sonra Y.Seyidov Azərbaycan Respublikası gənclərinin 1996-cı il fevral ayının 5-də keçirilən birinci forumunda prezidentin nitqindən iqtibas edir. Orada Prezident gənclərdən tələb edirdi ki, gənclər öz ana dillərini sevsinlər və qiymətləndirsinlər. Çünki *"öz dilini bilməyən, öz dilini sevməyən adam öz tarixini yaxşı bilə bilməz".*

Yusif Seyidov Heydər Əliyevin dil siyasətini o qədər dərinədən sevmiş, o qədər dərinədən mənimsəmişdir ki, demək olar ki, ulu öndərin dil haqqındakı fikirlərinin hamısını əzbərdən bilir. Məlumdur ki, 1970-ci illərdən başlayaraq Heydər Əliyev Azərbaycanın gənclərini Sovet İttifaqının və Xarici ölkələrin məşhur ali məktəblərində ən müasir ixtisaslara yiyələnmək üçün göndərirdi. Bu, çox böyük və tarixi əhəmiyyətli iş idi. Hər il 800-1000 nəfər gəncin SSRİ-nin ali məktəblərində təhsil alması sanki yeni və çoxixtisas verən bir universitetin Azərbaycana gətirilməsi idi. Bu işi ulu öndər müstəqillik illərində də davam etdirirdi. Heydər Əliyev 1997-ci ildə Azərbaycanın və xarici ölkələrin ali məktəblərinə qəbul olunmuş gənclərlə ənənəvi görüşündə onlara çoxlu nəsihətlər verir, onlara vətən, xalq, dil sevgisi aşılayırdı.

Yusif Seyidov bu görüşdəki lazımı məqamlara toxunur, rəhbərin xüsusilə dil barəsindəki tövsiyələrini ayırır: *"Şübhəsiz ki, siz xarici ölkələrdə dil öyrənməlisiniz. Mən keçmişdə də demişəm, bu gün də deyirəm şəxsən arzum ondan ibarətdir ki, hər bir azərbaycanlı çox dil bilsin. Ancaq birinci növbədə öz ana dilini dövlət dilini yaxşı bilsin. Bizim çox gözəl, zəngin, cazibədar dilimiz var. Bəlkə də, biz bu dildə danışdığımızı görə öz dilimizin zənginliyini və gözəlliyini: hələ tam dərk edə bilməmişik. Ancaq bilin ki, bu həqiqətdir. Ona görə də bunu heç bir şeyə dəyişmək olmaz. Xarici dil bilmək, əlbəttə, lazımdır, vacibdir. Mən bir daha arzu edirəm ki, vətəndaşlarımız ingilis dilini də, rus dilini də, fransız dilini də, alman dilini də türk dilini də, ərəb dilini də, fars dilini də, hətta çin dilini də bilsinlər. Gənclərimiz nə qədər çox dil bilsələr, bir o qədər zəngin dünyagörüşünə malik olacaqlar. Bu müasir dünyanın tələbidir. Amma ən əsası ondan ibarətdir ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir azərbaycanlı öz ana dilini – Azərbaycan dilini dövlət dilini mükəmməl bilməlidir. Gənclərə tövsiyə edirəm ki, əgər kiminsə bu barədə çatışmazlığı varsa, çalışın bunu aradan qaldırın. Xarici ölkələrdə təhsil alarkən, həmin ölkənin dilini öyrənərkən, eyni zamanda başqa dilləri öyrənərkən öz dilinizi heç vaxt unutmayın, öz ana dilinizi heç vaxt başqa dilə dəyişməyin. Xalqın, millətin öz ana dilindən əziz heç bir şey ola bilməz".*

Heydər Əliyevin Azərbaycançılıq konsepsiyasında dil probleminin ən yüksək məqamını onun Azərbaycan dili haqqındakı fərman və sərəncamları təşkil edir.

Məlumdur ki, hər bir dövlətin rəmzi və atributu olur. Dövlətin rəmzi gerb, bayraq olduğu kimi, atributları da

prezident, paytaxt və dövlət dilidir. Bunların biri yoxdursa, demək dövlət də yoxdur. 1978-ci ilə qədər Azərbaycan dilinin dövlət idarələrində işlədilməsi qanunla təsbit edilməmişdi. 1978-ci ildə qəbul edilən Respublika Konstitusiyasına "Azərbaycan SSR-in Dövlət dili Azərbaycan dilidir" - maddəsi salındı. Bu, irəliyə doğru atılan ilk addım olsa da, dilimizin hələ bütün idarələrdə işlənməsi demək deyildi. 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul edilmiş Konstitusiyanın 21-ci maddəsi Azərbaycan dilinin Azərbaycan Respublikasının dövlət dili olması haqqındadır.

Qeyd edilməlidir ki, minillik dövlətçilik tariximizdə heç bir hökmdar, heç bir rəhbər Heydər Əliyev kimi ana dilimizin qayğısına qalmamışdır. Milli müstəqillik şəraitində H.Əliyevin Azərbaycan prezidenti kimi verdiyi fərmanlar çox böyük tarixi əhəmiyyətə malikdir. "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 iyun 2001-ci il tarixli fərmanı cəmiyyətdə çox böyük ruh yüksəkliyinə səbəb oldu. Doqquz maddədən ibarət olan bu fərman Azərbaycan dilinin keçmişini düzgün və yüksək qiymətləndirdiyi kimi, onun inkişaf perspektivlərini də müəyyənləşdirdi. Prezidentin 4 iyul 2001-ci il tarixli sərəncamı ilə həmin fərmandan irəli gələn vəzifələri yerinə yetirmək üçün prezident yanında və onun sədrliyi ilə Dövlət Dil Komissiyası yaradıldı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Əliyevin 19 aprel 2002-ci il tarixdə "Azərbaycan Respublikası inzibati xətlər məəcəlləsinə əlavə edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu"-nu imzaladı. Burada Azərbaycan dilinə qarşı edilən hər hansı bir cəhd üçün inzibati cəza müəyyənləşdirilir.

Bunun ardınca Prezident H.Əliyev 30 sentyabr 2002-ci il tarixdə 3 fəsil, 20 maddə və 43 bənddən ibarət olan "Azərbaycan Respublikasında Dövlət dili haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu"nu imzaladı. Prezident H.Əliyev "Azərbaycan Respublikasında Dövlət dili haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" 2 yanvar 2003-cü il tarixdə yeni fərman imzaladı. Bu fərmanlar həm Azərbaycan dilinin, həm də Azərbaycan dövlətçiliyinin tarixində misli görünməmiş hüquqi sənədlərdir.

Yeri gəlmişkən, göstərmək yerinə düşərdi ki, prezidentin 4 iyul 2001-ci il tarixdə imzaladığı sərəncamla Yusif müəllim də Dövlət Dil Komissiyasının üzvü seçilmişdir. Yusif Seyidov bu fərmanları bir dilçi filoloq alim kimi çox böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşıladı. Prezidentin 18 iyun 2001-ci il tarixli fərmanı o vaxtadək analoqu olmayan çox böyük tarixi əhəmiyyəti olan dövlət sənədi idi. Yusif müəllim bu fərmanı "Həyatın, zamanın tələbi" adlandıraraq bu misli görünməmiş sənəd haqqında bir neçə məqalə yazdı. "Vətən səsi" qəzetində çap etdirdiyi məqalədə alim yazırdı: "*Heydər Əliyevin devizi və ölkənin prezidenti kimi tələbi belədir: "Hər bir azərbaycanlı öz ana dilini – Azərbaycan dilini, dövlət dilini mükəmməl bilməlidir". Heydər Əliyev belə bir cəhəti də nəzərə alır ki, "Azərbaycan dili çox mükəmməl dildir, çox zəngin dildir, çox inkişaf etmiş dildir, böyük söz ehtiyatına malik dildir". Bax bu səviyyə, Azərbaycan dilinin dövlət dili hüququ qazanmasına, bu statusu almasına əsas verir. Heydər Əliyev Azərbaycan dilinin dövlətin atributlarından biri olmaqla, müstəqil respublikamızın ilk konstitusiyasında xüsusi maddə kimi həkk edilməsinin təşəbbüskarı olmuş və onu həyata keçirmişdir. Prezidentin dövlət*

dili haqqındakı fərmanı, eyni zamanda Konstitusiyaya ilə bağlıdır. Əsas qanunun həyata keçirilməsi deməkdir".

Yusif müəllim prezidentin "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" məşhur fərmanı haqqında geniş bir məqalə yazmış, həmin bölmələr və bəndlər üzrə şərh etmiş və hər bir bəndin ana dilimizin işlədilməsi, onun qorunması üçün böyük tarixi əhəmiyyəti olduğunu göstərmişdir. Məqalədə müəllif söz və kəlam haqqında dini və fəlsəfi, habelə poetik düşüncələr aləminə səyahət edir, burada sözün, kəlamın dilin əhəmiyyətini oxucunun diqqətinə çatdırır. Məhz belə bir geniş ekskursiyadan sonra prezidentin fərmanının böyük sosial-siyasi və mədəni-tarixi əhəmiyyəti başa düşülən səviyyəyə gətirilir. Müəllif bu fərmanın tarixi əhəmiyyətini göstərməklə Heydər Əliyev dühasını oxucunun nəzərinə çatdırır. Məqalədə oxuyuruq: "*Heydər Əliyev hakimiyyətdə olduğu bütün dövrlərdə Azərbaycan dilinə qayğı göstərmiş, onun tətbiqi üçün mümkün olan hər şeyi etmişdir. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan dilinin inkişafı üçün hər cür şərait yaradılmış, onun tətbiqi sahələri genişlənməkdədir. Azərbaycan Respublikası prezidenti Heydər Əliyevin "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" fərmanı bu şəraitdən maksimum istifadə etmək Azərbaycan ədəbi dilinin tətbiqi sahələrini daha da genişləndirmək məqsədi daşıyır. Azad Azərbaycan Respublikasının ilk milli konstitusiyasında Azərbaycan dilinin dövlət dili olmaqla xüsusi maddədə qeyd edilməsi tamamilə başqa mənə daşıyır ... Dövlət dili komissiyasının təşkili və bu komissiyaya şəxsən ölkənin Prezidenti Heydər Əliyevin sədrlik etməsi bunu göstərir".*

Dahi şəxsiyyətlərin heç biri bir tərəfli inkişaf etmir. Onlar, ümumiyyətlə, ictimai şüurun bütün sahələrində və öz fəaliyyətlərinin bütün dövrlərində adi insanlardan fərqlənirlər. Yusif müəllim "Dahilik zirvəsi" adlı məqaləsində ulu öndərin istər DTK-da, istər Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi olanda, istər Moskvada SSRİ rəhbərlərindən biri olanda, istərsə də 1993-cü ildən Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə həmişə öz xalqı haqqında düşündüyünü, açıq və gizli şəkildə milləti, vətəni, xalqının mədəniyyəti və dili haqqında düşündüyünü qeyd edir. Müəllif göstərir ki, bəzən dahi sözünü hər adam haqqında işlədirlər. Ya görkəmli tanınmış sözü əvəzinə dahi sözü işlədilir, belə olduqda dahi sözü kiçilmiş mənada işlənmiş olur. Bəzən bu sözü işlədən adam dahi dediyi şəxsin həyat və fəaliyyətini bilmədən bu sözü işlədir. Bəzən də dahi insan haqqında savadsız bir adam guya fikir söyləyir. Onu kiçildir. Dediklərimizə çoxlu misal çəkmək olar. Amma siyasətçilərin dahilik zirvəsinə yüksəlməsi çətin olduğu kimi, onun qiymətləndirilməsi də çətin olur. Çünki burada konkret meyar yoxdur. Amma hansı meyarı götürürsən, götür, Heydər Əliyev, həqiqətən dahilik zirvəsində dayanır. Yusif müəllim bu barədə yazır: *"Bizim bir sıra görkəmli şəxslərimiz var ki, onlar üçün dahi sözünü işlətmək məsələsi bəzən fikir ayrılığına səbəb olur. Ancaq heç kəsə şübhə doğurmur ki, müstəqil Azərbaycan Dövlətinin banisi Heydər Əliyev yeni dövr Azərbaycan xalqının ən böyük dahisidir. Məsələ ondadır ki, ədəbiyyatda, sənətdə, hətta elmdə tanınmaq, dahiləşmək nə qədər çətin olsa da, etiraf etmək lazımdır ki, siyasət dahisi olmaq daha çətinidir..."*

İstər respublikaya rəhbərliyi zamanı, istərsə də SSRİ-nin siyasi rəhbərliyində nələ etdiyi, Respublikada xalq təsərrüfatının, elminin, mədəniyyətin yüksəlməsindəki fəaliyyəti; SSRİ rəhbərliyində ölkənin daxili və xarici siyasətinin formalaşmasındakı rolu, Azərbaycan xalqına da, keçmiş sovet məkanında olan xalqlara da məlumdur. Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdandan sonra Azərbaycanın və dünyanın siyasət aləmində oynadığı rol da dünyanın ən böyük siyasətçiləri tərəfindən etiraf edilir və qiymətləndirilir. Heydər Əliyev 1970-ci illərdə Respublikanın o dövrlərə qədər davam edən durğunluqdan, ətalətdən çıxartdı, vətənimizdə bütün sahələr üzrə bir canlanma, bir quruculuq işləri başlandı və həyata keçirildi. Heydər Əliyev Respublikadan gedəndən sonra da, necə deyərlər əli respublikanın üstündə idi. Elə ki o, hakimiyyətdən istefa verdi başımıza nələ gəldiyi indiki nəslin gözləri qarşısında olubdur. Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə gəldiyi dövrdən keçən səkkiz ildəki hadisələrin də şahidiyik. Ölkəni parçalamaq cəhdləri, hakimiyyətə qarşı silahlı çıxışlar və s. kimi halların qarşısını siyasi yolla almağın öhdəsindən hər dövlət xadimi, hər siyasətçi gələ bilməzdi".

Çox vaxt vəzifə hərisliyi, yerlilik, dostbazlıq hssləri o dərəcədə güclənir ki, iradəcə zəif olan adamlar bütün obyektivliyi unudur. Belə adamlar ona vaxtilə edilmiş yaxşılıqları belə unudur, necə deyərlər *"çörəyi unudur, suyu danır"*. Bəllidir ki, Heydər Əliyev Moskvada işdən uzaqlaşdırılan kimi onun əleyhdarları bütün günahları onun üstünə yığmağa çalışır, hər cür qara yaxmaqdan utanmırdılar. Belə adamlar Heydər Əliyevə qara yaxmaq üçün hətta ermənilərlə birləşir, onlarla əlbir olurdular. Belə ki, Telman Qıdılyanın Özbəkis-

tanda törətdiklərini Azərbaycana gətirmək, guya "Heydər Əliyevin rəqəmləri şişirdiyini" ifşa etməklə üzdənirəq hamilə-rini xalq nifrətindən xilas etmək istəyirdilər. Hətta Bakıda başlanmış xalq hərəkatını da "Heydər Əliyevin ssenarisi" kimi qələmə verərək ulu öndərin Bakıya gəlməsini əngəlləmək istəyirdilər. Onları maraqlandırmırdı ki, SSRİ süqut etdikdən sonra Azərbaycanın vəziyyəti necə olacaq, dövlətimiz müstə-qilliyini itirəcək, ölkəmiz parçalanacaq. 1988-ci ildə dekabr ayının 3-də Azərbaycan KP MK-nın şöbə müdiri Ə.Daşdə-mirov "Kommunist" qəzetində "Ağı qaradan seçmək lazımdır" adlı məqaləsində yazırdı: "Ehtirası qızıqdıranlar iki xalqı qarşıdurma yoluna sövq edənlər üçün millətlərarası düşmən-çilik salmaq, özlərinin sosial və mənəvi məsuliyyətsizliyinin ört-basdır etmək üsulu, mühafizəkar qüvvələri sıx birləşdir-mək, yenidənqurmanı ləngitmək, xəlvəti iqtisadiyyatı və bu iqtisadiyyatın onlara verdiyi imtiyazları qorumaq vasitəsidir".

"Azərbaycanda vəziyyət mürəkkəb olaraq qalır, kənarda və Respublikamızın özündə olan müəyyən qüvvələr ən nalayiq vasitələrə əl ataraq ehtirasları qızıqdırmaqladırlar. Onlar dəridən qabıqdan çıxırlar ki, millətlərarası münasibətlərin normallaşdırılmasına yol verməsinlər. İki qonşu xalqı bir-birinin üstünə qaldırırlar".

Yusif Seyidov çəkinmədən Əfrand Daşdəmirova cavab verir və göstərir ki, son Akademiyanın adı işçisi idin səni Heydər Əliyev Mərkəzi Komitəyə işə götürdü. Səni Akademiyanın müxbir üzvü etdi. İndi niyə ona böhtan atırsan. Ermənini az qala qardaş elan edirsən. Bu, sənin siyasi savadsızlığındır. Cavabda deyilir: "Məqulədə, bir dəfə də olsun "erməni ekstremistləri" ifudələrinə müraciət edilməməsi belə bir nəticə çıxarmağa əsas

verir ki, Siz burada azərbaycanlıları nəzərdə tutur, ən yaxşı halda həm erməni ekstremistlərini, həm də öz haqqını tələb üçün nümayiş çıxan azərbaycanlıları nəzərdə tutursunuz.

Hadisələri qeyri-obyektiv mövqedən qiymətləndirməyin nəticəsidir ki, Sizin nəzəri mülahizələrinizlə faktlara münasibətdə irəli sürdüyünüz fikirlər ziddiyyətli olur. Biz Sizinlə tamamilə razıyıq ki, xalqımızın milli mənlilik şüuru əsrlər boyu təşəkkül tapmış, son hadisələrlə əlaqədar güclənmişdir. Belə olduğu halda başa düşmək olmur ki, Siz milli şüurun praxeik təzahür forması olan xalq etirazlarının əhəmiyyətini nə üçün bu qədər aşağı salırsınız? Yenə Sizinlə tamamilə razıyıq ki, kortəbii hərəkətlərdə səhvlər, hətta ciddi səhvlər də ola bilər. Belə olduğu halda, nə üçün Siz real, uyğunsuz, lap deyək ki, zərərli çağırışları bu tarixi fəlsəfi mövqedən qiymətləndirmir, hər bir kortəbii hərəkətdə məxsus səhvlər kimi izah etmir, düşünülmüş, əvvəldən hazırlanmış, hansısa gizli qüvvələrin əli ilə meydana gələn hərəkətlər kimi təqdim edirsiniz".

Şəxsiyyətsizlik çox vaxt ikiüzlülükdən başlayır. 1991-ci il Azərbaycan Dövlətçiliyi tarixində xüsusi əhəmiyyəti olan illərdən bəridir. Bu ildə SSRİ dağılır, respublikalar müstəqillik alır, siyasi savaq az olanlar özləri çaşdıqları kimi, başqalarını da çaşdırırlar. Müstəqil siyasi iradəyə və istedadla malik olmayan respublika rəhbərliyi başını itirir. Axı indi yuxarıdan əmr gəlməsə, görəsən respublikanı necə idarə etmək olacaq? Azərbaycanda siyasi baxışlar bir neçə yerə haçalanır. Ermənilər isə ölkəni işğal etməkdə davam edir. Bəziləri məsələn, Əlisəab Orucov M.Nəsirov və onlarla başqaları milli ordu yaranmasının əleyhinə çıxırlar.

Ali sovetə seçkilər keçirilir. Ali sovetin birinci sessiyasında Naxçıvandan seçilmiş deputat Heydər Əliyev çıxış edir. Vaxtilə onun çörək verdiyi, ona yaltaqlanan adamlar bu böyük siyasətçinin sözünü kəsmək, yarımçıq tribunadan salmaq üçün hər cür ədəbsiz hərəkəti özlərinə rəva görürlər. Adını yazıçı, ziyalı qoyan Bayram Bayramovun çıxışı, demək olar ki, bütün Azərbaycan xalqını şok vəziyyətinə salır.

Heydər Əliyev deyəndə ki. Dağlıq Qarabağ əldən gedir, gələn düşünək əlbir olaq torpaqlarımızı xilas edək. "Ağsaqqal" deputat Bayram Bayramov (sonradan ona vertolyot Bayrat ləqəbi veriləcək) tribunaya qalxaraq Ə.Vəzirovun ana dilini bilməməyinə haqq qazandırdıqdan sonra Heydər Əliyevə

-Gəl səni mindirim vertalyota, gedək Qarabağa. Onda görərsən ki. Qarabağ indiki qədər heç vaxt bizim olmayıb ... Yusif Seyidov da başqaları kimi. Bayram Bayramovun bu çıxışından qəzəblənərək yazır: *"Biz gizlətmirik ki, bu məqaləni B.Bayramovun Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sessiyasındakı (1991-ci il) çıxışı ilə əlaqədar olaraq yazırıq və heç kəsi də müdafiə etmək fikrində deyilik. Onu da gizlətmirik ki, məqaləni əsəbiliklə yazırıq. Çinki elə bildik ki, xalqımızın başına gələnlər nə qədər dəhşətli olsa da, siyasi birlik şüuru inkişaf etmişdir və Ali Sovetin sessiyası bu birliyi nümayiş etdirəcəkdir, buna böyük ümidimiz var idi. Ancaq məlum oldu ki, bir çoxları xalqın elçiləri olduqlarını yaddan çıxararaq, öz seçicilərinin iradəsi əleyhinə şəxsi hissələrini vətəndən, xalqdan üstün tutdular və bununla da ümidlərə ağır zərbə endirdilər. Biz bunu nəzərə alırıq ki, xalq üçün yox, öz şəxsi mənafeyi üçün çox müxtəlif vasitələrlə özlərini deputat*

seçdirənlər var və belələrindən cəmiyyətin xeyrinə heç bir şey gözləmək olmaz.

Ən iyrənc cəhət odur ki, dünən dediyini bu gün danasan; dansan yenə yaxşıdır, onun tərsini deyəsən. Yaxşı ki, uzaq-yaxın tarixlərin kağızlara həkk olunmuş yaddaşı var. Şahidi olanlar öz yaddaşlarını, şahidi olmayanlar qəzetləri vəərəqləşələr, görürlər ki, B.Bayramov Heydər Əliyev haqqında hansı tərifləri deməyib, onun üçün hansı bənzəyişlərdən istifadə etməyibdir. 1970-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının nailiyyətlərinə görə Heydər Əliyevin rolundan ağızdolusu danışmış, "məhəbbət və hörmət" əlaməti olaraq, bir neçə kilabını ona bağışlayıb, üstündə də dəbdəbəli avtoqraflar yazıb, minnətdarlığını bildiribdir. Məsələn, 1981-ci ildə nəşr edilmiş "Gün batanda" adlı kilabına yazdığı avtoqraf: "Əzizimiz Heydər Əliyev. Xalqımıza qeyrətlə və müdrik rəhbərlik etdiyinizə görə Sizə çox sağ olun deyirik. Xalqımızın xalqlar arasında, respublikamızın Respublikalar arasında ön cərgələrə çıxmasında fəvqəladə fəaliyyətiniz, intəhaslı fədakarlığınız üçün Sizə ürəkdən var olun deyirik. Daha yeni, daha böyük uğurlar naminə canınız sağ olsun, ömrümüz dəyə dönsün. Minnətdarlıq əlaməti olaraq".

Zaman öz hökmünü verir. Heydər Əliyev xalqın təkidli tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdır. Düşmənlərin (daxili və xarici) arzuları gözündə qalır. Azərbaycanı parçalamaq arzuları püçə çıxır. Heydər Əliyev addım-addım reallaşmaqda olan düşmən planlarını puç edir. Amma bundan sonra da xalqımıza rahatlıq vermirlər. 1996-cı ilə qədər respublikanın hər yerində qiyam və dövlət çevrilişinə cəhdlər edilir. Bəzi dönlüklər isə müxtəlif vasitələrlə xalqımızın bu tarixi

nailiyyətini əlindən almaq üçün Heydər Əliyevə qarşı birləşirlər. Əslən erməni olan Eduard adlı birisi, kiminsə köməyi ilə Əvəz adına pasport alır. Heydər Əliyevin Azərbaycanın bütün bölgələri kimi Naxçıvana da getməsinə, o yerlərin adamları ilə mehriban rəftarını, oranın inkişaf etdirilməsi haqqında fikirlərini “Naxçıvanşına” adlı məqalədə öz səviyyəsində, öz əlaqəsinə uyğun şəkildə qələmə alır (“Bakı həftəliyi” qəzeti, 25.08.2002).

Əvəz Zeynallı adlı birisinin “Bakı həftəliyi” qəzetində (25.08.2002) çap etdirdiyi “Naxçı-Vanşına” adlı məqaləsini oxuyanda adamı təəccüb bürüyür və ağla gətirə bilmirsən ki, insan öz vətəninin bu və ya başqa bir bölgəsinin inkişafı, abadlığı üçün, xüsusən düşmən qarşısında möhkəmləndirilməsi, qorunub saxlanması üçün həyata keçirilən işləri bu qədər hiddətlə qarşılasın. İstər-istəməz fikirləşməli olursan ki, görəsən bu adam doğrudanmı azərbaycanlıdır - Azərbaycan türküdür? Bəlkə, özünün xəbəri olmadan qan qarışığı var? Görünür, təkcə Naxçıvanın deyil, ümumən Azərbaycanın inkişafı, Azərbaycanın hər hansı bölgəsinin inkişafı belələri üçün qəm-kədər gətirir...

1970-ci illərdən Heydər Əliyevin adı ilə keçmiş SSRİ-də və dünyada tanınıb, indi dünya xalqları bilirlər ki, Azərbaycan adlı bir dövlət var. Söhbət bu və ya digər bir ziyalının, bir dövlətin və dövlət xadiminin Azərbaycanı tanımasından, belə bir ölkənin varlığını təsəvvür etməsindən getmir, dünya əfkar-ümumiyyəsinin bu ölkəni tanımasından gedir. Bu tanımada Heydər Əliyevin xidmətlərini heç nə ilə müqayisə etmək olmaz. Gərək heç bir azərbaycanlı yaddan çıxarmasın ki, Heydər Əliyevin əli Azərbaycanın üzərindən çəkilər-çəkilməz.

Azərbaycanda didişmə başlandı və bu didişmədən istifadə edən erməni quldurlarının əl-qolu açıldı, torpaqlarımız işğal olundu. Yurdlarından qaçaq düşdülər, yüz minlərlə həmvətənimiz Ermənistan Respublikasına qatılmış doğma torpaqlarımızdan qovuldular.

Yusif Seyidov ana vətəninə, xalqını, onun dilini böyük məhəbbətlə sevən böyük şəxsiyyət, görkəmli alimdir. Ona görə də vətəninə dilinə Xorbaxan adamın düşməni, vətəni sevmənin dostudur. Onun üçün vətən və millət sevgisi öz həyatından da artıqdır. 2003-ci ilin yayında Heydər Əliyev məktəbinin fərqlənmə diplomlu məzununu, ideyalarının cəsarətli və ardıcıl davamçısı İlham Əliyev baş nazir olanda onun nitqinin gözəlliyi terminlərdən və ümumişlək sözlərdən bacarıqla istifadə edə bilməsi ingilis, rus və Azərbaycan dillərində sərbəst danışması, məruzələr etməsi Yusif müəllimin diqqətini cəlb etmişdi. Yusif müəllim qeyd edir ki, 1970-ci illərdə Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi kimi Respublikanın rayonlarına gedən, zəhmətkeşlərlə görüşlər keçirən Heydər Əliyev kiçik yaşlı İlhamı da özü ilə götürürdü ki, o xalqı görüb sevsin, torpağı tanıсын, sonradan İlham Əliyev ölkə rəhbəri kimi o yerlərə gedəndə keçmiş günləri xatırlayır və əhali ilə daha mehriban olur.

Yusif müəllimin maraq dairəsi geniş olduğu kimi, bilik səviyyəsi də yüksəkdir. Bu keyfiyyətlər böyük vətəndaşlıq xüsusiyyətləri ilə birləşdikdə məhz tam şəxsiyyət – Yusif Seyidov alınır. Yusif müəllimin qələmi üçün sərhəd yoxdur. Onun söz meydanı genişdir. Hər şeydən yazıb. Əsərlərinin V cildində “Ordan-burdan” rubrikası altında atəşkəsdən tutmuş jurnalist etikasına, küçə və yolların qanunsuz və lüzumsuz

sökülməsindən tutmuş erməni məsələsinə qədər bir çox irilixirdalı problemlərə toxunur. Erməni dağlığı haqqında yazanda 1917-ci ildə "Molla Nəsrəddinçi – şair Əli Nəzminin şeirini verir və göstərir ki, mötərizədə yazılmışdır Milyukovun dilindən. Bu "Molla Nəsrəddin" üslubudur: öz sözünü başqasının dilindən vermək. Bu şeirin hansı hökumətə (müvəqqəti hökumətə və ya sovet hökumətinə) aid olduğunu müəyyənləşdirmək üçün Yusif müəllim verdiyi şeirə Milyukovun kimliyini əlavə edirik. Milyukov Pavel Nikolayeviç (1859-1943) Rus siyasi xadimi Kadetlərin liderlərindən biri tarixçi Müvəqqəti hökumətin xarici işlər naziri sovet dövlətinə qarşı vətəndaş müharibəsi təşkilatçılarından biri.

Müəllif şeiri onun dilindən verir ki, özünə aid edilməsin. Bundan əlavə, Milyukov özü nazir olduğu hökuməti belə pisləməzdi. Deməli, şeir oktyabr inqilabının verdiyi hüriyyətə aiddir. Şeirin mətni belədir:

*Ölkəmizdə mövcud olan hüriyyət,
Millətlərə böyülə eyləsin qismət;
Fin xalqına yırtıq – yarım istiqlal,
Polyaklara dolu vədə bir çıval,
Ukraynaya muxtariyyət, su, torpaq,
Türküstanlı müslimlərə şapalaq.
Litvalıya istəyincə ixtiyar,
Buxaralı, xivəliyə zəhrimar.
Qazaklara zər zad ilə Quban, Don,
Ləzgilərə, çərkəzlərə "paşol von"!
Latıslara ayrılmalı pay çox az,
Çuhudlara, tatarlara heş qapaz.
Xaxollara yerləşməyə buyuruq,*

*Krımliya, qırğızlara yumuruq,
Ruminlərə yurd və yuva, yol, iqbal,
Yerli-yurdlu gürcülərə infi'al,
Qreyklərə, hər nə desə, çal çəpik,
Azərbaycan türklərinə vur təpik.
Uruslara mümtəziyyət, ağalıq,
Erməniyə imperiyada dağlıq!*

Bu şeirin məzmunu günümüzün hadisələri ilə həmahəng səsleşir.

Yusif müəllimin siyasi görüşləri və Heydər Əliyev olan məhəbbətini kiçik bir məqalədə əhatə etmək olmaz. Yaxşı olar ki, BDU-nun professoru, əməkdar elm xadimi. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı Azərbaycan Prezidentinin şəxsi təqaüdcüsü Yusif Seyidovun "Yeni Azərbaycan" qəzetində (28.07.2003) özü haqqında dediyi sözlərə nəzər salaq: "Mən heç vaxt əqidəmdən dönməmişəm. Gənc yaşlarımdan Heydər Əliyevi bir ideal şəxs kimi, bir rəhbər kimi, doğma vətəni xalqı, ana dili uğrunda mərd mübariz kimi, dünya siyasətində güclü təsirə malik dahi şəxsiyyət kimi başa düşmüş, qiymətləndirmiş və bacarığım dairəsində onun ideyaları uğrunda mübarizə aparmışam".

Sizə bu dönməz əqidəmizlə uzun ömr arzulayıram. Yusif müəllim! Mən Sizin keçmiş tələbəiniz kimi, hər yerdə hər şeyi sizdən öyrənmişəm. Bu, həmişə belə olacaq!

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ ANA DİLİ PROBLEMİ

Azərbaycan xalqının dünya sivilizasiyasına bəxş etdiyi fenomenal şəxsiyyətlərdən biri, zamanımızın ən böyük, cəhəngşümül siyasətçiləri sırasında ön mövqeyində duran prezident H.Əliyevin çoxsahəli və çoxşaxəli elmi və siyasi fəaliyyəti onlarla elmi monoqrafiyanın mövzusu olacaqdır. Bu mövzular içərisində son 10 ildə özünü qabarıq şəkildə büruzə verən Azərbaycan dilinə olan qayğı məsələsidir. H.Əliyevin Azərbaycan dilinin qorunması, tətbiq sahəsindəki son fərman və sərəncamları günümüzün ən aktual problemlərindəndir. H.Əliyev və Azərbaycan dili mövzusunda çox deyilmiş, çox yazılmış və hələ yenə də yazılacaqdır. Bu problemə məşğul olmaq o qədər də çətin deyil. Yəni əgər dövlət başçısının milli qeyrəti varsa, dövlət dili haqqında danışa bilər. Amma ana dili məsələlərindən bəhs etmək üçün kim olursa, olsun onda lingvistik savad, elmi təfəkkür olmalıdır. H.Əliyev məhz belə şəxsiyyətlərdəndir. Onda ana dilinin təbiət və xüsusiyyətlərini duymaq intuisiyası onu dilçi-filoloq səviyyəsinə qaldırır. "Ana dili nədir" sualına H.Əliyev dilçi-alimlər səviyyəsində cavab verir. Məsələn, onun fikirləri ümumi dilçiliyin atası hesab edilən V.F.Humboldtun və başqa alimlərin fikri ilə səsleşir.

Ana dilini bilmədən insanda milli şüur, milli mənlilik ola bilməz. H.Əliyev deyir: "Ana dilini unudan adam heç şübhəsiz ki, xırda-xırda öz milliliyini də unudar".

Eyni məzmunadakı fikri prezident türksöylü mədəniyyət nazirlərini qəbul edərkən də səsləndirdi ki, milli mədəniyyətimizi yüksəltmək üçün milli dilimizi öyrənin, işlədin və qoruyun.

Daha sonra o deyirdi: "Şəxsən mən öz ana dilimi çox sevir və bu dildə danışmağımla fəxr edirəm". H.Əliyev xalqın formalaşmasında, yaşamasında ana dilinin-milli dilin rolunu bir dilçi alim kimi qiymətləndirir. Bu barədə o deyir: "Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq bu dili yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimbrinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur".

Başqa bir yerdə xalqın millət kimi mövcud olmasının əsas amili, bəlkə də yeganə amili kimi ana dilini qəbul etməsi H.Əliyevi dünya dilçiləri səviyyəsində düşünən bir alim səviyyəsinə qaldırır.

Çox vaxt dili vətənlə müqayisə edib üstünlüyü dilə verirlər. H.Əliyev də bu fikirdədir ki, "ana dilimiz müstəqil Azərbaycanın, Azərbaycan xalqının ən böyük milli sərvətidir".

Ana dilini sevmək bir türk oğlu türk kimi H.Əliyevə ulu babalarımızdan yadigar qalmışdır. M.Kaşqari hələ XI əsrdə yazırdı: "Bunlara-türklərə yaxın olmaq üçün ən əsas yol onların dilində danışmaqdır. Çünki onlar bu dildə danışanları sevir və yaxşı qulaq asarlar, özlərinə yaxın tutarlar, onlara zərər verməzlər. Hətta onlara bu dildə pənah gətirənlərin günahından keçərlər..." ("Divani-lügəti-türk", I c. səh. 34)

H.Əliyev məhz ana dili əsasında dünyanı dərk etməyi xalqımızın gənc övladlarına məsləhət görür və arzu edir ki, Azərbaycan gəncləri ingilis, alman, fransız, çin dillərini də bilsin, amma ilk mövqedə öz ana dilini bilsin.

Bütün bunları nəzərə alan dahi rəhbər milli dilimizin inkişafı, təkmilləşməsi namına bir prezident olaraq çox iş gördü. O, 2001-ci il iyun ayının 18-də "Dövlət dilinin tətbiqi

işinin təkmilləşdirilməsi haqqında", 4 iyul 2001-ci ildə "Azərbaycan Respublikası Dövlət Dil Komissiyasının tərkibinin təsdiq edilməsi haqqında", 9 avqust 2001-ci il ildə "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" 30 sentyabr 2002-ci ildə "Azərbaycan Respublikasında Dövlət dili haqqında", 2 yanvar 2003-cü ildə "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununun tətbiq edilməsi barədə" fərman imzaladı. Bu fərmanlar ulu öndərin dilimizin qayğısına nə dərəcədə qaldığını bir daha təsdiq edir.

"Dil millətin tək nişanıdır" (Ömər Faiq) bu sözlər müxtəlif şəkildə ulu öndərin dilindən dəfələrlə eşidilmişdir. Bir millətin dildən əziz heç nəyi ola bilməz. Millət dil ilə yaranır, dil ilə yaşayır. Ulu öndər bizə və yeni yetişən nəsə məhz dilimizi sevməyi, onu qorumağı tapşırır.

HEYDƏR ƏLİYEV İDEYALARINA SADIQ GÖRKƏMLİ ALİM

*"Ölkəyə, xalqa konkret fayda gətirən insanlar
arasında alimlər xüsusi yer tutur"*

Heydər ƏLİYEV

*Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında xüsusi
xidmətləri olan, tədqiqatları ilə ana dilimizi
daha da zənginləşdirən alimlərimizdən biri də
filologiya elmləri doktoru, professor*

Adil Məhəmməd oğlu Babayevdir. Adil Babayev

*28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ordubad
rayonunun Dürnis kəndində anadan olub. Atasını 1941-ci ildə
Böyük Vətən Müharibəsində itirən Adil müharibənin ağrı-acı-
sını yaşaya-yaşaya orta məktəbə gəlmiş, 1956-cı ildə təhsilini
başla vurduqdan sonra 1957-ci ildə atası ilə Bakı şəhərinə
köçmüşdür. Nəmin ildə də, o, Azərbaycan Dövlət
Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olub. A.Babayev
1962-ci ildə Universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirib
Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunda (indiki ADU)
baş laborant kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdır. 1962-ci ildən
Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənnindən dərs deyən Adil
müəllim 1989-cu ildə Ümumi dilçilik fənni üzrə Azərbaycan və
rus dillərində proqram hazırlayıb Ümumi dilçilik fənnini tədris
etmişdir. A.Babayevin fəaliyyətini bir neçə cəhətdən
səciyyəvləndirmək olar.*

O, hələ laborant işlədiyi zaman muntəzəm olaraq İnstitutda keçirilən elmi konfranslarda məruzələrlə çıxışlar etmiş, repressiya qurbanı olan alim B Çobanzadə haqqında dəyərli

tədqiqat əsəri yazmışdır. Lakin o zaman repressiya qurbanları haqqında həqiqətləri ictimaiyyətə çatdırmaq istiqamətində fəaliyyətini sonralar da davam etdirərək Q.K.Bağirov, X.S.Xosayev, V.H.Xulufu, İ.M.Həsənov, A.Tağızadə, A.R.Zifeld-Sumumyaqi, Əli Səbri, Y.Əliyev, Ə.S.Cəfərov, Ə.M.Dəmirçizadə və başqa görkəmli alimlərin Sovet represiyasının əsas vasitəsi olan DTK zindanlarındakı həyat və faciələrini arxiv materialları əsasında cəsarətlə üzə çıxararaq yeni nəslə çatdırmışdır. Hörmətli alim 1996-cı ildə zəngin tarixi keçmişə malik olan Azərbaycan dilçiliyinin sistemli və mükəmməl tarixini yazıb, doktorluq işi kimi müdafiə etmişdir. Əsərə yüksək qiymət verən akademik A.Axundov Adil Babayev Azərbaycan dilçilik elmi tarixinin yaradıcısı adlandırmışdır. B.Çobanzadə ilə bağlı araşdırmalarına görə Krim mədəniyyət fondunun təsis etdiyi B.Çobanzadə mükafatının ilk sahibi də elə Adil Babayev olmuşdur.

1997-ci ildə APXD-də Azərbaycan dili kafedrası yaradılmış və professor A.Babayev kafedraya müdir təyin edilmişdir. Həmin illərdə hörmətli alim tədris edilən Azərbaycan dili fənninin (rus və türk bölmələri üçün) proqram və dərslərini yazıb çap etdirmişdir. 2000-ci ildə professor S.Seyidov bu ali məktəbə rektor təyin edildikdən, ali məktəbin adı dəyişdirilib ona universitet statusu verildikdən sonra Azərbaycan dilinin tədrisinə diqqət daha da artmış, Azərbaycan dili kafedrası, Azərbaycan dilçiliyi kafedrası adlandırılaraq universitetin nəzəri qurumuna çevrilmişdir. Adil müəllimin səyi nəticəsində qısa müddət ərzində kafedranın fəaliyyəti xeyli genişləndirilmişdir. İndi burada 2 elmlər doktoru – professor, 7 elmlər namizədi – dosent, 4 elmlər namizədi – baş müəllim işləyir. 2

nəfərin dissertasiya işi müdafiəyə buraxılmışdır. Bunların içərisində A.Babayevin də yetirmələri var. Kafedrada 2 aspirant, 6 magistr, 12 dissertant elmi araşdırmalar aparır. Hörmətli alim onlar üçün proqram və dərslər yazıb. ADU-da yeni yaradılmış Azərbaycan filologiya bölməsinin dərslər, proqram və tədris planları ilə təchiz edilməsi də bilavasitə A.Babayevin səyləri nəticəsində mümkün olub. Böyük rus yazıçısı A.P.Çexov yazırdı. *"İnsanı gözəlləşdirən, ona zinaat verən ən mühüm cəhədlərdən biri də onun təvəzökar və sadə olmasıdır"*. Adil müəllim də belə insandır. O, kafedrada işləyən müəllimlərin elmi inkişafına qayğı ilə yanaşır. Dilçi alim öz tələbələri ilə də hər zaman səmimi münasibətdədir. Bir sözlə kollektivin, tələbələrin sevimlisidir Adil müəllim.

2001-ci il iyun ayının 18- də Ulu öndər H.Əliyevin imzaladığı "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" fərmanla Respublikada "Dövlət Dil Komissiyası" yarandı və professor A.Babayev də bu mətəbər komisiyanın tərkibinə daxil edildi. Komissiyanın üzvü kimi o öz üzərinə düşən məsuliyyəti hiss edərək "Azərbaycan dilinin funksional üslubları" adlı dərş vəsaitini və onun proqramını hazırladı. Bu kitabdan bütün ali məktəblərdə istifadə edilir.

Hörmətli professor Respublikanın elmi həyatında fəal iştirak edərək qəzet və jurnal səhifələrində ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif problemləri və sosial publisistik mövzularda çıxışlar edir.

Türkologiya sahəsində dərin araşdırmalar aparan alim 1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş türk xalqlarının tarixində ilk və son böyük beynəlxalq elmi qurultayın stenoqramını və başqa sənədləri bağlı fondlardan əldə edərək bu haqda məqalələr

yazmış. yazdığı dörd kitabda məlumat vermişdir. 2006-cı ildə həmin qurultayın 80 illiyi dövlət səviyyəsində qeyd ediləndə Adil Babayev Respublika Təşkilat Komitəsinin üzvü kimi bir sıra müəssisə və təşkilatlarda maraqlı məruzələrlə çıxış edib, qəzet və jurnal səhifələrində məqalələr çap etdirmişdir. Hörmətli alimin təşkilat komitəsinin sifərişi ilə qurultay haqqında çap etdiyi "Türksoyun birlik səsi" adlı monoqrafiyası konfransın əsas elmi sənədi kimi bütün nümayəndələrə paylanmışdır.

A.Babayev məhsuldar alimlərimizdən biridir. 1992-ci ildən bu günə qədər onun 4 dərsliyi, 4 dərs vəsaiti, 8 proqramı nəşr edilmiş, 4 monoqrafiyası, 3 bədii əsərlər toplusu, 100-dən artıq elmi-publisistik məqaləsi çap olunmuşdur. A.Babayevin yazdığı "Dilçiliyə giriş", "Azərbaycan dilçiliyinin tarixi", "Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları", "Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti" adlı dərslik və dərs vəsaitləri Respublikamızın ali məktəblərində əsas elmi-tədris mənbəyidir. Professor A.Babayev Azərbaycan dilçiliyinin tarixi üzrə Respublikamızda məktəb yaratmışdır. Belə ki, ilk dəfə olaraq Azərbaycan dilçiliyinin minillik tarixini sistemli şəkildə araşdırmış, onu dövrləşdirmiş, dərslik və proqram yazmışdır. Onun rəhbərliyi ilə Azərbaycan dilçiliyi tarixi sahəsində 4 nəfər elmlər namizədi dissertasiya işini müdafiə etmiş, 2 nəfər bu sahədə uğurla araşdırmalar aparır.

Hörmətli alim Respublikamızda və onun həüdudlarından kənarda da görkəmli türkoloq kimi tanınır. Buna görə də Qara Dəniz Universiteti Assosiasiyasının direktoru, ruminialı Eden Mamut Türkologiya sahəsində qazandığı uğurlara görə onu BDU-nun nəzdindəki "Qara Dəniz ölkələri Unviersiteti

Assosiasiyasının" B.Çobanzadə adına beynəlxalq türkoloji araşdırmalar mərkəzinə rəhbərliyini təklif etmişdir.

A.Babayev universitetin ictimai həyatında həmişə fəal iştirak edir. Azərbaycan dövlətçiliyinə qarşı sui-qəsdlər hazırladığı və xalqımıza qarşı min cür parçalanma səyləri yeridildiyi zaman Adil müəllim millətin nəcətini H.Əliyevdə görənlərin öncüllərindən biri kimi heç bir tərəddüd etmədən 1993-cü ilin əvvəlində YAP-ın sırasına daxil oldu.

1996-cı ildə onun təşəbbüsü ilə APXDİ-də H.Əliyev muzeyi açıldı, A.Babayev də bu muzeyin rəhbəri təyin olundu. 2000-ci ildə muzey təmir olunub, yeni eksponantlar, avadanlıqlarla təchiz edilən muzeyə Muzey-lektoriya statusu verildi.

Hörmətli alim öz qələmini bədii və publisistik sahələrlə də sınamış, bir sıra əsərlər, o cümlədən pyeslər də yazmışdır. "O qızı hər gün görürsən". "Sarı gəlin" kimi televiziya tamaşalarından yaxşı tanınan A.Babayev ümumilli liderimiz Heydər Əliyevin əziz xatirəsinə həsr etdiyi "Koroğlunun Çanlibelə qayıdışı" əsərini qələmə alıb. Əsərin mövzusu keçmiş SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycanda baş verən anarxiya və özbaşınalıqdan Azərbaycan dövlətçiliyinin itirilmə təhlükəsindən, yadellilərin daxili biganələrlə əlbir olub, müstəqilliyimizə qənim kəsilməsindən götürülmüşdür. Əsərdə tarixilik, elmlilik, müasirlik vəhdət təşkil edərək, pyesdə Azərbaycançılıq ideyalarının təntənəsi dolğun şəkildə əks olunur. Əsərdə 1992-1993-cü il hadisələrini XVII əsrlə Koroğlu, Dəmirçi oğlu, aşiq Günün, Telli xanım, habelə Babək, Şah İsmayıl, Atatürk, və ən əsası Dədə Qorqudla bağlamaq böyük ədəbi-bədii priyom olmaqdan əlavə, sənətkarlıq da tələb edir. Pyesdə ya qəhrəmanları XVII əsrdən, hadisəsi isə 1993-cü ildən, ya da

hadisə XVII əsrdən qəhrəmanlar 1992-1993-cü ildən götürülərək sintez edilmişdir. Məhz bu formatlar kompleksində Ulu öndər "Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əbədidir, sarsılmazdır, dönməzdir" kimi yüksək ideyalı kəlamlarını deyə bilir. Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının kollektivi tərəfindən tamaşaya qoyulan əsər Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrının səhnəsində tamaşaçılara təqdim edildi. "Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı" tamaşasının quruluşunu Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, teatrın baş rejissoru Kamran Quliyev vermişdir. Xalq artisti Rza Xudiyev Koroğlunun timsalında uca boylu, düzgün qaməti, məğrur yerişi, kəskin təsirli nitqi ilə əsrimizin yetişdirdiyi dahi bir siyasi xadimin - Heydər Əliyevin obrazını çox gözəl yaratmışdır. Tamaşada bütün aktyorlar öz rollarını ürəklə oynamış, siyasi xadimlər, görkəmli alimlər bu tamaşaya qiymət vermişlər.

Babayev Heydər Əliyev haqqında çoxlu elmi-publisist məqalələr də dərc etdirmişdir.

Hörmətli alim Yazıçılar və Jurnalistlər Birliyinin, Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, AMEA Rəyasət Heyəti yanında Orfoqrafiya və terminologiya Komissiyasının, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının nəzdində dilçilik üzrə Problemlər Şurasının, Naxçıvan Dövlət Universitetinin Dissertasiya Şurasının üzvüdür. A.Babayev Təhsil Nazirliyinin hər il mart ayında keçirdiyi orta məktəb şagirdlərinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənni üzrə Respublika Olimpiadası Münsiflər heyətinin üzvü kimi də fəaliyyət göstərir. O, dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, jurnalistlik, habelə bədii yaradıcılıq sahəsində 16 kitab, 12 proqramın

müəllifidir. 15 nəfər elmlər namizədinin rəhbəri, 3 elmlər doktorunun məsləhətçisi, 32 nəfərin rəsmi opponenti olub. Onun təşəbbüsü və yaxından iştirakı ilə universitetdə bir sıra elmi-nəzəri, elmi praktik konfranslar keçirilmişdir. "Vektor" Beynəlxalq Elm Mərkəzinin keçirdiyi elmi-kütləvi sorğuya əsasən A.Babayev "XXI əsrin Azərbaycan ziyalıları" Beynəlxalq layihəsinin qalibi diplomunu almış və eyni adlı ensiklopediyaya daxil edilmişdir. Hörmətli türkoloq alimimizə Azərbaycan elminin inkişafında, elmi-pedaqoji fəaliyyətində, bədii yaradıcılığında yeni-yeni uğurlar arzu edirik.

"KOROĞLUNUN ÇƏNLİBELƏ QAYIDIŞI" PYESİ HAQQINDA FİKİRLƏR

Vasif Talibov

*Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri
(Tarix yaranır, yaşanır və yazılır)*

İlk tamaşadan sonra Ali Məclisin Sədri Vasif Talibov səhnə arxasında kollektivi həm yubiley, həm də uğurlu tamaşaya görə təbrik etmiş və demişdir: *"Ötən əsrin 90-cı illərin hadisələrini acı olsa da, hər birimiz yaşamışıq. Bizim Vətənpərvər, uzaqgörən insanlarımızdan biri yazıçı-publisist prof. Adil Babayev ibrət olsun deyə bugünkü və gələcək nəsillər üçün o dövrü qələmə almış və bu yubiley günündə həmin əsər tamaşaya qoyulubdur. Siz bugünkü ifanızla öz sənətinizə nə qədər vurğun olduğunuzu, ümummilli liderin yoluna nə qədər sədaqətli olduğunuzu bir daha nümayiş*

etdirdiniz. Yalnız ümummilli liderin yoluna ürəkdən bağlı olanlar rolları ürəkdən ifa edə bilərlər.

Tarix yaranır, yaşanır və yazılır. Siz tarixi bir daha bizə yaşatdınız. Sizlər bizim qiymətli insanlarımızdansınız. Siz bizə tarixi yaşadırsınız. Eyni zamanda da mədəniyyətimizi inkişaf etdirirsiniz. Ona görə də mən sizin hər birinizə ayrılıqda təşəkkür edirəm".

TARİXİLİKLƏ MÜASİRLİYİN VƏHDƏTİ

*İsa Həbibbəyli
AMEA vitse prezidenti,
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Deputatı*

Professor Adil Babayevin elmi fəaliyyəti ilə bədii yaradıcılığı biri digərini tamamlayır. Adil müəllimin bədii yaradıcılığında tarixilik və elmilik notlarının qabarıq nəzərə çarpması bunu bir daha təsdiq edir. Müəllifin “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsərində də tarixilik, elmilik və müasirlik vəhdət təşkil edir. Adil Babayevin prinsipləri vahid məcrada birləşdirməyi bacarması onun əsas uğuru sayıla bilər. “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” Azərbaycan (Naxçıvan) səhnəsində uğurla nümayiş etdirilən vətənpərvərlik dramıdır. Əsərdə xalq qəhrəmanı Koroğlu ilə ümummilli liderimiz

Heydər Əliyevin mübarizəsini və idellarını böyük bacarıqla uzlaşdırmışdır. Beləliklə, əsər tarixiliklə müasirliyin vahid mövqedən təqdimi baxımından əhəmiyyətliyədir.

Vətənin dar günündə – 1993-cü ilin ortalarında milli Dövlətçiliyimiz təhlükə altında qalanda, Vətənimiz hər gün addım-addım işğal olunanda, igid və qeyrətli oğullarımız şəhid olanda, millətimizin bir türk olaraq minillik əzəmət və vüqarı təhqir olunanda xalqın Ağbirçəyi – vətən timsalı Telli xanım və millətin ağsaqqal nümayəndəsi aşiq Cünun Koroğluya müraciətlə deyir:

*Alovlar içində yanır Çənlibel,
Bilmirik haradan əsir qarayel.
Qayıt öz yerinə, alovu söndür,
Vətən əldən gedir yamanca gündür.*

Bu sözlərdə tarixiliklə müasirliyin üzvi vəhdətini adi tamaşaçı da başa düşür və hadisələrin mahiyyətini düzgün qiymətləndirir.

Pyes azərbaycançılıq ideallarının təntənəsini dolğun şəkildə əks etdirir.

Adil Babayevun “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” mənzum dramı böyük ənənələri olan Naxçıvan teatrında özünəməxsus yer tutan qiymətli tamaşalardan biridir. Əsər tamaşaçının gözlədiyi və xalqın arzuladığı bir sonluqla bitir.

Azərbaycan Dövlət müstəqilliyi təmin edilir, möhkəmlənir. Vaxtilə ona təsəlli və tövsiyələr verən Babəkin, Şah İsmayılın və Atatürkün ruhları ümummilli liderimizi təbrikə gəlir. Ümummilli liderimiz “Koroğlu” operasının üverturasının məğrur sədaları altında şaqraq səslə deyir “Azərbaycanın Dövlət müstəqilliyi əbədidir, daimidir və dönməzdir... Mən

həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!"

Bu əsər Adil Babayevin dramaturgiya sahəsində də böyük potensiala, təcrübəyə malik olduğunu göstərir.

Bu gərəkli yolda Adil müəllimə daha böyük uğurlar arzulayıram.

ALİM-YAZIÇI ADİL BABAYEVİN "KOROĞLUNUN ÇƏNLİBELƏ QAYIDIŞI" ADLI ƏSƏRİ HAQQINDA

Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında xüsusi xidmətləri olan, öz tədqiqatları ilə onu daha da zənginləşdirən filologiya elmləri doktoru, professor Adil Məhəmməd oğlu Babayev öz qələmini bədii və publisistik sahələrdə də sınamış, bir sıra əsərlər, o cümlədən pyeslər yazmışdır. Bu pyeslər Azərbaycanın teatr səhnələrində tamaşaya qoyulmuş və müvəffəqiyyətlə oynanılmışdır.

Adil Babayevin pyesləri-səhnə əsərləri içərisində son dövrlər yazılmış və Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, görkəmli dövlət xadimi, ulu öndər Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışına, bu qayıdışla Azərbaycan xalqının qazandığı müstəqilliyin sabitləşməsi və ölkəmizə, torpaqlarımıza xəbis gözlə baxan düşmənlərə qarşı apardığı mübarizəyə həsr edilmiş "Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı" adlı pyes xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu əsər Naxçıvan Dövlət Dram Teatrının səhnəsində 2008-ci ildə böyük müvəffəqiyyətlə, gözəl aktyor oyunları ilə səhnə təcəssümünü tapmışdır.

Ağır zəhmətin bəhrəsi kimi meydana çıxan "Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı" səhnə əsəri alim-yazıçı Adil Babayevin bədii ədəbiyyat və teatr səhnəsində də geniş imkanlara malik olduğunu göstərir və biz oxucu və tamaşaçılar ondan yeni-yeni əsərlər yazmasını gözləyirik.

*Prof. Sevindik Vəliyev
NDU. Kafedra müdiri*

ULU ÖNDƏRİN İLK BƏDİİ OBRAZI NAXÇIVAN SƏHNƏSİNDƏ

Bütün tarix boyu belə olmuşdur. Ədəbiyyat və sənətin başqa növləri cəmiyyət həyatındakı ən önəmli problemləri bədiilik və sənət süzgəmindən keçirərək tarixə ərməğan etmişdir. Çünki zaman özü də bir müəllif kimi tarixin sosial-siyasi hadisələrini qoruyaraq nəsil-dən-nəslə ötürmək qabiliyyətində olan qeyri-adi güc sahibidir. Belə olmasaydı, bugünkü nəslin 1000 illər bundan əvvəl baş vermiş hadisələr və böyük şəxsiyyətlər haqqında məlumatı olmazdı. Tip və prototip problemi də belə yaranır. Həm alim. həm də yazıçı-publisist Adil Babayev məhz belə bir çətin problemin həllinə girişmişdir.

Yəni, bədii ədəbiyyatımızın ən məşhur tarixi qəhrəmanının (Koroğlunun) adını XX əsrin son on illiyinə köçürmək, ulu öndər, Azərbaycanın xilaskarı Heydər Əliyevlə bağlamaq, bu dastandakı obrazları müstəqilliyimizin itirilə biləcəyi günlərlə səsləşdirmək, o dövrün hadisələri ilə 15 il bundan əvvəlki hadisələri bağlamaq çox çətin və yaradıcılıq axtarışları tələb edirdi. Ögər müəllif hadisə və qəhrəmanların sintezindən istifadə etməsəydi əsər tarixi hadisələrin cılpaq təsvirindən və qəhrəmanların hamıya məlum portretinin yaranmasından ibarət olmalı idi. Müəllifin bədii priyom kimi istifadə etdiyi tarixi-taktiki gediş əsəri yüksək bədii və ideya məzmununa malik sənət mərhələsinə yüksəltmişdir. Məhz bu formantlar kompleksində ulu öndər "Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədidir, sarsılmazdır, dönməzdir" kimi yüksək ideyalı kəlamlarını deyə bilir.

150-160 illik çar və sovetlər işğalının zəncirindən yaxa qurtarmaq yeni bir tarixi alın yazımızın başlanğıcı olmaqla bərabər, şərlə xeyrin, acizliklə qəhrəmanlığın savaşında xalqımızın tarixi yenidən yazmaq mücadiləsi idi. Meydanlardan başlayan xalq hərəkatı, dağılmaqda olan Sovetlər İttifaqının son cançəkişmələri və qəzəbi, "bulanıq suda balıq tutmaq" meyilli xarici dövlətlərin ərazimizdə öz nəfinə casusluq fəaliyyətləri fonunda millətin azadlığa doğru atılışı az qala boyundan ucaya sıçrayış yerində idi. Belə bir siyasi mühitdə həm milli və dəmir iradəli, həm də siyasi sərişlə və bacarığa malik güclü intuiasiyalı, dövlətçilik ənənəsini detallarına qədər bilən yeni öndərin axtarışı mücərrəd məsələ idi. Az bir zaman kəsiyində belə bir şəxsiyyətin yetişməsi də reallıqdan uzaq idi. Lakin bu millətin taleyində az qala ömrünün üçdə ikisini məhz yuxarıda sadalanan keyfiyyətlərin əxzinə sərf etmiş dahi bir şəxsiyyət var idi ki, bu da xalqın qismətinə düşən şəərəfli alın yazısı timsalında idi. Bu böyük şəxsiyyəti dram əsərinə daxil etmək, onun bütün məziyyətlərini obrazda cəmləşdirmək və xalqı buna inandırmaq böyük cəsarət tədəb edirdi ki, A.Babayev bu problemin öhdəsindən gəlmiş, onun ikinci səhnə ömrünü uğurlu verə bilmişdir. Tamaşa Naxçıvan teatrının 125, ulu öndərin 85 illik yubileyinə həsr edilmişdir.

Xalqımızın 1989-96-cı illər siyasi həyatında baş verən (ötən əsrin əvvəllərindən sonuncu hadisəyədək baş vermişlərin acısı yadımızdan çıxmamış olmalıdır) hadisələrə nəzmlə yazılmış bir dram əsərində güzgü tutmaqla bu hadisələrin ən kiçik detallarına qədər qələmə alıb tamaşaçı auditoriyasına təqdim etmək f.e.d., prof. Adil Babayevin böyük dramaturqluq qabiliyyətinin təcəssümü idi.

Məsələ burasındadır ki, A.Babayev “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsərində xalqın Milli Azadlıq hərəkatını əngəlləyən amillər və əllamələr səhnə təcəssümünü qeyri-adi ustaqlıqla elə sıralamış, elə təqdim etmişdir ki, tamaşaçı əsərin təsiri ilə yenidən o dövrə düşür, hadisələrin içində yaşayır, ümitsizliyə qapılır və elə o anda da ortalığı çıxan xilaskarın, qeyri-adi gücünün müqabilində inamına işıq düşür, bu ətalətdən silkinərək dərindən nəfəs alır.

Vətən həmişə dara düşəndə mayası, qanı bu torpaqdan yığılacaq igidlərinə güvənir, onu köməyə çağırır və sanki bütün daşı, torpağı ilə qəhrəmanın ayağı altında sərtləşərək atacağı addımların müqabilində onu büdrəməyə qoymur. Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrləri belə qarğasalarla və siyasi-tarixi hadisələrlə o qədər sıralanmışdır ki, onun hansı dövrünə üz tutsaq, o dövrdən boylanan qəhrəmanlığımızın və acı da olsa, məğlubiyyətlərimiz qarşımızda dayanacaqdır. Zaman-zaman Cavanşir, Tomris, Babək, Koroğlu, Şah İsmayıl Xətai kimi igidlərimiz Azərbaycanın istiqlaliyyəti uğrunda silaha sarılmış, Vətən tariximizin şanlı salnamələrini əbədləşdirmişlər.

Vətənimizin çətin günlərində Koroğlu igidlərini ətrafına toplayıb xalqı zülümkarlardan qorumuş, torpaqlarımızın müdafiəçilərinə çevrilmişlər. Müəllifin “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” dramında məhz bu ideya əsərin leytmotivini təşkil edir.

1990-1993-cü illərdə Azərbaycan xalqı olum, ya ölüm səddində, “Talış-Muğan”, “Ləzgiistan” və “erməni torpağı” iddialı siyasətlərin cəngində didilən bir dövrdə üzünü öz Milli qəhrəmanı, böyük siyasi xadim ulu öndər Heydər Əliyevə tutur, onun köməyinə, dövlətçilik bacarığına və yenilməz iradəsinə güvənməklə bu fəlakətin caynağından qurtulmaq

ümidində onun arxasınca gedir. Dramda biz bu tarixi hadisələrin xronoloji ardıcılığı ilə bərabər o dövr meydan, radio və televiziyaadan tanış olduğumuz obrazlarla qarşılaşır, həmin dövr hadisələri ilə yanaşı addımlayırıq.

Əsərin qısa məzmunu belədir. Öz havadarlarının hər cəhətli yardımı ilə erməni cəlladları Azərbaycan rəhbərlərinin istedad-sızlığından və səriştəsizliyindən istifadə edərək Vətənimizi addım-addım işğal edir, igidlərimiz məhv olur, dönüklərimiz sərvət toplayır, müəllifin dili ilə desək, “Düşmənin qanı içir, biz qan qusuruq” igidlərimizi bəzən arxadan vururlar, məmləkət alovlar içərisində yanır xalqın fəryadı göyə yüksəlir. Vətən timsalları ağsaçlı Cünun və ağbircək telli xilaskara yalvararaq odu söndürməyi, milləti azad etməyi xahiş edirlər. Aşiq Cünun ölüm-dirim anı olduğunu söyləyir:

Qırılır Vətənin mərd oğulları...

Qanlı suvarılır gözəl Qarabağ

Sinəmizə düşmənin çəkir çarpaz dağ.

Alovlar içində yanır Çənli bel,

Bilmirik haradan əsir qara yel...

Qayıt öz yerinə, yanğını söndür,

Vətən əldən gedir yamanca gündür.

İllərlə Koroğlu süfrəsində atək salıb çörək yemiş adamlar müasirləşdirilərək 92-93-cü illərə gətirilir. Onlar ölkəni xaosda saxlamaq istəyir. Dönüklərin ruhuna bələd olan sovet rəhbərliyi dönüklərin hərəsinə bir vəd verərək Azərbaycanın xilaskarının (əsərdə Koroğlunun) əleyhinə çevirir. Elə bu vaxt Koroğlunun saqraq səsi eşidilir:

Başsızımı sən gördün Azərbaycanı,

Əlini kəsəmə yerini tanı!

Xilaskarın gəlişi ilə hər şey öz qaydasına düşür xalq rahat nəfəs alır. Əsərin əvvəlində Babəkin ruhu pəhrəmanlığa, Şah İsmayılın Vətən və millətseverliyə, Atatürkün səbr və müdrikliyə çağırdığı ulu öndər sınaqlardan qalib çıxır. Dədə Qorqud ona "Oğuz lideri" adı qoyur. Müqəddəs üç ruh (Babək, Şah İsmayıl və Atatürk) xilaskarı təbrikə gəlirlər. Ulu öndər yüksək bir yerə çıxaraq uca səslə deyir:

Eşidin siz məni, müqəddəs ruhlar,

Eşitsin sözümlü bütün insanlar!

İki gündən Vətənim mərd Azərbaycan

Yazacaq tarixə yeni bir dastan!

Bu sözlər "Koroğlu" operasının məğrur üverturasına qarışır bütün salon istər-istəməz ayağa qalxır.

"Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı" bütün məqamları işıqlandırmaqla bərabər, - Koroğlunun timsalında əsrimizin yetirdiyi dahi bir siyasi xadimin, Heydər Əliyevin obrazını, onun siyasi fəaliyyətinin müəyyən dövrlərini sabitləşdirməsindən, dövrün böyük simasının bütün mübarizələrdən qələbə ilə çıxmasından bəhs edir. Tamaşaya baxdıqca ötən əsrin 90-cı illərində baş verən hadisələr bir daha tamaşaçıların gözləri önündə bütövlükdə canlanır, dahi öndər Heydər Əliyevin ölkəni fəlakətdən xilas uğrunda apardığı qeyri-bərabər mücadilə bir tarix yazısı kimi vərəqlənir.

Xalqımızın taleyində 1993-cü ilin 15 iyun tarixi Azərbaycan dövlətçiliyinin var olması istiqamətində dönüş, yad təsirlərdən qurtuluş və mətin iradə qarşısında milli-mənəvi qayıdışın zaman döngəsi idi. Məhz bu dönəmin bədii üslubda səhnə təcəssümü də müəllifin uğuru hesab olunmalıdır.

Ölkəmizin bir tərəfdən mənfur erməni hücumları, digər tərəfdən "sapı özümüzdə olan baltalar"ın törətdikləri hadisələr teatr səhnəsindən tamaşaçılara çatdırılır. Omummilli liderin Azərbaycana qayıdışı və ölkəni düşdüyü bələdan xilas etməsi tamaşanın əsas leytmotivini təşkil edir.

Tamaşada Naxçıvan Muxtar Respublikasında Heydər Əliyev siyasətinin uğurla davam etdirilməsi, muxtar respublikamızda gedən hərtərəfli inkişaf da öz əksini tapmışdır. Tamaşanın finalında aktyorların günəşə doğru irəliləməsi ilə Azərbaycanın parlaq gələcəyinə işarə edilir.

"Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı" tamaşasının quruluşunu Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, teatrın baş rejissoru Kamran Quliyev vermişdir. Respublikanın xalq rəssamı Hüseynqulu Əliyevin bədii tərtibatı, Naxçıvan Muxtar Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi Şəmsəddin Qasımovun musiqi tərtibatı uğurlu alınmışdır. Tamaşada Azərbaycanın xalq artisti Həsən Ağasoy - Kaloğlu, Azərbaycan Respublikasının əməkdar artistləri Rza Xudiyev - Koroğlu, Xəlil Hüseynov - Babək, Naxçıvan Muxtar Respublikasının əməkdar artistləri Elmira Kərimova - Telli xanım, Vidadi Rəcəbli - Güloğlu, Bəhrüz Haqverdiyev - I maskalı, Əli Əliyev - Atatürk, Yusif Allahverdiyev - Dədə Qorqud, artistlərdən İdris Osmanov - Dəmirçi oğlu, Əbülfəz İmanov - Saroğlu, Elxan Şeyxov - Baloğlu, İdris Qasımov - Laloğlu, Vüsal Rzayev - Qaloğlu, Cəbrayıl Nəbiyev - II maskalı, Zakir Əliyev - Şah İsmayıl rollarında çıxış edirlər.

İlk tamaşadan sonra Ali Məclisin Sədri Vasif Talibov səhnə arxasında kollektivi həm yubiley, həm də uğurlu tamaşaya görə təbrik etmiş və demişdir: "Ötən əsrin 90-cı illərinin

hadisələrini acı olsa da, hər birimiz yaşamışq. Bizim Vətənpərvər, uzaqgörən insanlarımız ibrət olsun deyə bugünkü və gələcək nəsillər üçün o dövrü qələmə alıblar və bu yubiley günündə həmin əsər tamaşaya qoyulubdur. Siz bugünkü ifanızla öz sənətinizə nə qədər vurğun olduğunuzu. Ümummilli liderin yoluna nə qədər sədaqətli olduğunuzu bir daha nümayiş etdirdiniz. Yalnız ümummilli liderin yoluna ürəkdən bağlı olanlar rolları da ürəkdən ifa edə bilirlər.

Tarix yazılır, yaşanır və yaşadır. Siz tarixi bir daha bizə yaşatdınız. Sizlər bizim qiymətli insanlarımızdınız. Siz bizə tarixi yaşadırsınız. Eyni zamanda da mədəniyyətimizi inkişaf etdirirsiniz. Ona görə də mən sizin hər birinizə ayrılıqda təşəkkür edirəm”.

İlk tamaşası ulu öndərin 85 illik yubileyinə həsr edilmiş pyes teatrın repertuarında özünə möhkəm yer tutmuşdur.

Bütün bu deyilənlərdən sonra həm tarixi, həm də tarixi bir şəxsiyyəti əbədləşdirdiyi üçün biz görkəmli alim, yazıçı və dramaturq Adil Babayevə öz minnətdarlığımızı bildirməklə yanaşı, ona yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayıırıq.

*Əbulfəz Quliyev AMEA-nın muxbir üzvi
filologiya elmləri doktoru
Firudin Rzayev filologiya elmləri namizədi*

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN OBRAZININ İLK SƏHNƏ TƏCƏSSÜMÜ

C. Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı özünün 125 və Azərbaycan dövlətinin qurucusu, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 85 illik yubileyini yazıçı-publisist, filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayevin “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı yeni mənzum pyesi ilə qeyd etmişdir. Bu, teatrın və müəllifin böyük öndərin yubileyinə hədiyyəsi idi. 125 illik ənənəsi olan bu sənət məbədinə elə korifey sənətkarlar yetişmişdir ki, onların yaradıcılığı Azərbaycan teatr salnaməsinin ən parlaq səhifəsini təşkil edir. Adını çəkdiyimiz əsərin həm mövzusu, həm də dramaturji məzmunu, həm səhnə həyatı teatrın tarixində özünə möhkəm yer tutacaqdır. Əsasən mövzusu keçmiş SSRİ dağılıqdan sonra Azərbaycanda baş verən anarxiya və özbaşınalıqdan Azərbaycan dövlətçiliyinin itirilmə təhlükəsindən, yadellilərin daxili biganələrlə əlbir olub müstəqilliyimizə qənim kəsilməsindən götürülmüşdür. Dramaturq mövzunu çılpaq şəkildə, iştirakçıları isə öz adları ilə verməməklə taktiki gediş etmişdir. Bu, əslində çətin bir yaradıcılıq imtahanı idi. 1992/93-cü il hadisələrini XVII əsrlə Koroğlu, Dəmirçioğlu, Aşıq Cünun, Telli xanım, habelə Babək, Şah İsmayıl, Atatürk və ən əsası Dədə Qorqudla bağlamaq, əslində, böyük ədəbi-bədii priyom olmaqdan əlavə sənətkarlıq da tələb edir. Dramaturq hadisələr üzərində o qədər düşüncə-düşüncədir ki, əsərdəki bir hadisə tamaşaçıda təəccüb və etiraz doğurmur. Əslində, tarixi hadisələrə, onların cərəyan

etdiyi vaxta əsər həsr etmək çətin olur. Buna görə də müəyyən zaman keçdikdən sonra həmin hadisəni öz adı ilə adlandırır, onun haqqında ümumiləşmiş bədii fikir demək olur. Müəllif bu cəhətdən uğurlu bir yol seçmişdir: ya qəhrəman XVII əsrdən, hadisə 1993-cü ildən; ya da hadisə XVII əsrdən, qəhrəman 1992-93-cü ildən götürülərək sintez edilmişdir. Əsərdə iştirak edən personajların adları da ağıllı düşünülmüşdür. Belə ki, Kaloğlan və Güloğlan "Koroğlu"da və şifahi xalq ədəbiyyatımızda vardır. Amma əsərdə birinci cümləsindən sonra kimliyi bəlli olan Sarioğlan, Laloğlan, Baloğlan, Qaloğlan müəllifin düşüncəsinin məhsuludur. Eyni sözləri Qarabağ-Qarabağ deyə sinəsini yırtan Nankoryan haqqında da demək olar.

Əsərdə cərəyan edən hadisələrin hamısı 15-16 il bundan əvvəl baş vermişdir. Buna görə də hadisələr hamıya tanışdır:

Azərbaycanın ağır günləridir. Yurdumuz talan, xalqımız rüsvay olur. Bir neçə nəfər Azərbaycan xəritəsi əks olunmuş dairə üstündə didişir. Bu vaxt Telli xanım Dəmirçioğlunu yaralı vəziyyətdə gətirir. Onu vurmuşlar. Telli xanım onu yerə uzadır, Dəmirçioğlu ölərkən deyir:

Koroğlu qılıncın heç kəs qandırmaz,

Telli, haray qopar Koroğlu gəlsin.

Telli xanım - vətən timsalı ağsaçlı ana igidin ölümünü tükürpədicə bir səslə haray qoparır:

Ana-bacıları apardı, yağı,

Vətənim qanlara qarq oldu haray!

Mən necə soyudum bu böyük dağı?

Qeyrət əldən gedir, haray, ay haray!

Dəmirçioğlu ölür. Telli özünü onun üstünə atır. Aşıq Cünun əlində saz daxil olur:

Çənlibel elinin işığı sönür,

Ay aman, çərximiz tərsinə dönür!

Düşməni torpağını min yerə bölür!

Allah, millətimə özün kömək ol!

Onun gözü Telliyə sataşır. Telli ölən Dəmirçioğlu olduğunu söyləyir. Vətən timsalı ağsaqqal Cünun və ana vətən timsalı ağbırçək Telli qərara gəlirlər ki, gedib Koroğlunu çağırırlar.

Koroğlu tək dayanmış, fikir dəryasına qarq olmuşdur. Bu vaxt Babəkin, Şah İsmayıl və Atatürkün ruhları gəlir. Onların hər üçü bu dar gündə ruhlarının onunla olduğunu bildirib vətən uğrunda mübarizəyə səsləyirlər.

Babək: *Götür bu qılıncı, bu qılıncla sən
Düşmənin başına od tökməlisən.*

Şah İsmayıl: *Vətən torpağım bir ovucunu,
Birovuc altundan üstün bildin sən.
Dünya tanıyacaq kim olduğunu.
Xalqını dünyaya tanıda bilsən!*

Atatürk: *Əsrin əvvəlində mən etdiyimi
İndi tale sənə bəxtinə yazmış.*

Koroğlu müraciətlə onların hər üçünə söz verir ki, vətəni, milləti azad edəcək. Onların ruhu çəkilib gedir. Bu vaxt Aşıq Cünunla Telli xanım gəlir. Koroğlu onları mehribanlıqla qarşılayır. Aşıq Cünun gəlməsinin məqsədini deyir:

Yanıma gəlməkdə məqsədiniz var,

Düşmənin əlindən gəl bizi qurtar...

Alovlar içində yanır Çənlibel,

Bilmirik haradan əsir qara yell...

Qanla suvarılır gözəl Qarabağ,

Sinəmizə düşməni çəkir çarpaz dağ!

Koroğlu əvvəlcə küskün bir tonla orada qalmağa, atasının qəbrinə həyan olmağa söz verdiyini bildirir. Aşıq Cünunla Telli xanımın yalvarışlarını görəndə:

Coşdu qeyrət qanı coşdu bədəndə.

Aşıq Cünun gedin, gəlirəm mən də. - deyə söz verir.

Aşıq Cünun və Telli xanımın Koroğlunu çağırmağa gəldiyini bilən bədxahlar, illərlə Koroğlunun çörəyini yeyib ona dönük çıxanlar maska geyərək onların qarşısını kəsir. Onların məqsədi Koroğlunun qayıdacağı vaxtı dəqiq öyrənib onu öldürməkdir. Amma hər iki mərd insan Koroğlu sirrini onlara vermir. Həm Aşıq Cünun, həm də Telli xanım ölümdən qorxmayan mərd insanlardır. Aşıq Cünunu öldürmək istəyən I maskalı kəlmeyi-şəhadətini deyə-deyə aşığa müraciət edir. Qoca üzünü qibləyə çevirib əllərini yuxarı qaldırır: *La ilahə illəllah! Yəni Allahdan başqa Allah yoxdur. Azərbaycandan başqa vətən yoxdur, Məhəmməd Allahın rəsuludur Koroğlu bu millətin xilaskarıdır!*

Burada dramatik bir vəziyyət yaranır. Telli xanımın məzəmmətindən sonra II maskalı etdiyindən peşman olub I maskalını öldürür. Bu vaxt Koroğlu gəlib çıxır. Maskalı adam sol tərəfin qorxulu olduğunu deyib, Koroğlunu sağdan aparır. Koroğlu Çənlibelə çatanda Sarioğlu Kreml ulduzuna söykənmiş kreslodan Baloğlu, Kaloğlu, Laloğlu idarə edir. Nankoryan sevinir. Çünki Sarioğlu sayəsətbazların hərəsinə bir vəd verərək onların başını qatır:

Bunların ruhuna mən bələdəm tək...

Çoxlu qruplara bölünmüş onlar.

Başını itirib çaş-baş qalmışlar.

Bunların bir nəfər Heydəri vardır,

Dünya sirlərindən o xəbərdardır.

Min cürə tor qurduq, min cür də tələ

Birinə düşmədi, o, sağdır hələ.

O, Baloğlana Gəncə xanlığını, Güloğlana Şirvanşahlar mülkünü, Laloğlana Lənkəran xanlığını vəd edir.

Koroğlu gələndə uca səslə:

Başsızımı gördün sən Azərbaycanı

Əlini kəsəram, yerini tanı, - dedikdə Sarioğlu qaçır.

Kaloğlu, Güloğlu, Baloğlu, Laloğlu onu ələ salaraq hər biri öz mövqeyindən öz sözünü deyir. Amma Koroğlunun ötkün sözləri qarşısında dayana bilməyib Sarioğlunun dalınca qaçırlar. Onlar yeni planlar qurmaq niyyəti ilə gedərkən bir otağa girirlər. Bu vaxt radio səslənir:

Əziz eşidənlər, danışır Bakı,

Siyasi mövzudur dalğamızdakı...

Başını uca tut vətən övladı.

Daha bədnam deyil millətin adı.

Erməni böhtanı bütün dünyada,

Bizi vəhşi kimi tanıtmışsa da,

Əliyev dühası Nuh tufanı tək

Böhtanı dağıtdı çaxaraq şimşək!

Koroğlunun Çənlibelə qayıtməsi ilə qan tökülməsi dayanır. Səfalətə, aclığa son qoyulur.

Sakitlikdir. Telli xanım gəlib Naxçıvanda işlərin yaxşı gəldiyini deyir və xahiş edir ki, Naxçıvana qəhrəman şəhər adı versin. Sonra Dədə Qorqud daxil olub oğuz elinin qəhrəmanı kimi onu təbrik edərək deyir:

Döyüşlərdən qalib tək döndün geri,

Adını qoyuram oğuz lideri!

Sonra Koroğlu qələbə zirvəsinə - Babəkin, Şah İsmayılın, Atatürkün yanına çıxır. Son sözünü deyir: *Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!*

Bu vaxt "Koroğlu" uvertürası çalınır. Uvertüranın vüqarlı səsi rəhbərin səsinə qarışır: **MƏN FƏXR EDİRƏM Kİ, MƏN AZƏRBAYCANLIYAM** sözünə bir az da qüvvət verir.

Bir neçə kəlmə də əsərin səhnə həyatı haqqında. Əsəri Respublikanın xalq artisti, Naxçıvan Musiqili Dram Teatrının direktoru və baş rejissoru Kamran Quliyev tamaşaya qoymuşdur. Tamaşa çox uğurlu alınmışdır. Doğrudur, əsərdə hadisələr müxtəlif yerlərdə cərəyan edir. Amma Kamran Quliyev elə səhnə tərtibatı vermişdir ki, səhnə müxtəlifliyinə ehtiyac qalmamışdır. Dramaturqun ideyası tamaşaçıya çatır. Quruluşçu rəsam, xalq artisti Hüseynqulu Əliyevin işini də uğurlu saymaq olar. Yolların qırmızı verilməsi, Telli xanımın baş örtüyü, koftası və paltarı üç rəngdə - Azərbaycan bayrağı rəngindədir.

Əsərin uğurlu musiqi tərtibatı haqqında da xoş sözlər demək olar. Xüsusilə əsərin finalında səslənən musiqi insanda qələbə əhvalı yaradır.

Ayrı-ayrı obrazların canlandırılması haqqında bir ümumi söz demək olar ki, bütün iştirakçılar ürəklə, ilhamla oynayırlar. Aktyor ifasından danışanda ilk növbədə, əsərin baş qəhrəmanı Koroğlu rolunun ifaçısı xalq artisti Rza Xudiyevin aktyorluq məharətindən danışmaq lazımdır. Onun uca boyu, düzgün qaməti, məğrur yerışı, kəskin təsirli nitqi Heydər Əliyevə layiq bir surətin canlanmasına xidmət edir. Onun hər hərəkətində bir məna vardır. O, düşməyə qarşı qəzəbli, dostla qarşı mərhəmətlidir. Onun əl hərəkətləri də mənalıdır. Bir sözlə, ulu rəhbərin obrazını məharətlə canlandırı bilir.

Xalq artisti Həsən Ağasoyun Kaloğlu, əməkdar artist Xəlil Hüseynovun Aşıq Cünunu, Naxçıvan MR əməkdar artisti Elmira Kərimovanın Telli xanımı, Vidadi Rəcəblinin Güloğlu, Bəhrüz Haqverdiyevin I maskası, Şirzad Abutalıbovun Nankorəni, Rövşən Hüseynovun Babəki, Əli Əliyevin Atatürkü, Yusif Allahverdiyevin Dədə Qorqudu uğurlu alınmışdır.

Aktyorlardan İdris Qasimovun (Dəmirçioğlu), Əbülfəz İmanovun (Sarıoğlu), Elxan Şeyxovun (Baloğlu), İdris Qasimovun (Laloğlu), Vüsal Rzayevin (Qaloğlu), Zakir Fətəliyevin (Şah İsmayıl) ifaları da təqdirə layiqdir.

Uly öndərimizin adına layiq bir tamaşa hazırladığı üçün C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Musiqili Dram Teatrının bütün kollektivi və əsərin müəllifi Adil Babayevi ürəkdən təbrik edərək arzu edərdik ki, teatr bu uğurlu tamaşası ilə Bakı tamaşaçılarını da tanış edəydi.

*Noriman Seyidəliyev
filologiya elmləri namizədi*

“KOROĞLUNUN ÇƏNLİBELƏ QAYIDIŞI”

Bakı səhnəsində

(Ulu öndərin qayıdış gününə həsr olunur)

*Sən səmada bir günəş tək
Qalxıb şəfəq saçmısan,
Xalqımıza, Vətənimə
Nurlu yollar açmısan.
Yad eyləyir səni ellər,
-Öndərimiz-deyərək,
Hər an Allahdan ruhuna
Rəhmətlər diləyərək.*

15 iyun 2011-ci il tarixi...

Umumimilli liderimiz, ulu öndər, dünya şöhrətli siyasətçi, dahi-olmáz, əbədiyaşar Prezidentimiz! Ürəyimizdən, qəlbimizdən gələn kəlamların içərisindən ən zərif, ən lətifətli və ən

ləyaqətlilərini arayırıq ki, Rəhbərin xidmətlərinə, xalqa-vətənə olan dərin məhəbbətinə layiq olsun.

Bəli! Bu tarix Heydər Əliyevin Azərbaycana qayıdış günü Qurtuluş günü olaraq, qeyd olunur hər il. Bu gün də, hər zaman olduğu kimi bütün xalqımız, Azərbaycan ölkəsi Ulu Öndərin Qayıdış gününü qeyd edir. Hər yerdə olduğu kimi Gənc Tamaşaçılar Teatrında da Heydər Əliyevin qayıdış gününə həsr olunmuş tədbir keçirildi. Tədbirdə gorkəmli alim-filoloq Adil Babayevin qələmə aldığı “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” pyesi tamaşaya qoyulmuşdu.

Teatrın gırəcəyində alim-tədqiqatçı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, “Kitab evi” IB-nin sədri, AYB-nin, AJV-nin üzvü, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin müəllimi Salatın xanım Əhmədli bütün qonaqları şəxsən özü qəbul edərək, Ulu Öndərin ruhuna hörmət əlaməti olaraq, saatlarla ayaq üstə oldu. Tamaşaçılar “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” tamaşasına göz yaşları ilə baxaraq, Olmáz Rəhbərin ruhuna salavatlar göndərdilər:

Sağsan, varsan böyük

rəhbər,

Amalınla Ulu Öndər!

Gənc Tamaşaçılar Teatrında səhnəyə qoyulmuş “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” tamaşası Naxçıvan MR Musiqili Dram Teatrının aktyorları tərəfindən ifa olundu. Təcrübəli və məharətli aktyorların ifası tamaşaçıları heyran etmişdi — Tamaşanın quruluşçu rejissoru, Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının direktoru və baş rejissoru, tanınmış xalq artisti Kamran Quliyev, Koroğlu rolunun ifaçısı xalq artisti Rza Xudiyev, Aşıq Cünun rolunun ifaçısı Azərbaycan Respublika-

sının əməkdar artisti Xəlil Hüseynov, Telli xamm rolunun ifaçısı Azərbaycan Respublikasının əməkdar artisti Elmira Kərimova, digər rolların ifaçıları – Xalq artisti Həsən Ağasoy, xalq artisti Şirzad Abutalıbov, Azərbaycan Respublikasının əməkdar artisti Əli Əliyev, Azərbaycan Respublikasının əməkdar artisti Vidadi Rəcəbli, Naxçıvan MR əməkdar artisti Əbülfəz İmanov, Naxçıvan MR əməkdar artisti Vüsal Rzayev, Naxçıvan MR əməkdar artisti Bəhrüz Haqverdiyev, Azərbaycan Respublikasının əməkdar artisti Yusif Allahverdiyev, Teyyub Zeynalzadə, Rəhman Dünyamalıyev, Nəsimi Məmmədşadə, Cəbrayıl Nəbiyev, Tahir İsmayılov, Zakir Fətəliyev, tamaşanın quruluşçu rəssamı Hüseynqulu Əliyev (xalq rəssamı), musiqi tərtibatçısı Şəmsəddin Qasımov (Naxçıvan MR əməkdar artisti) və tamaşanın hazırlamasında böyük əməkləri olan Tahirə Abdullayeva, İlqar Tarverdiyev, Abbas Quliyev, Süleyman İbrahimov, Lalə Əliyeva, Vayna Məmmədəliyev, Elçin Axundov, Canpolad Məmmədov (Naxçıvan MR əməkdar mədəniyyət işçisi), Elxan Şeyxov (Naxçıvan MR əməkdar artisti), Qönçə Bayramova. Xüsusən də Koroğlu rolunda xalq artisti Rza Xudiyev Heydər Əliyev Simasını yüksək istedadla əks etdirdi:

...Heydər Əliyev qayıtdı, yurdumuza sülh gətirdi, səadət gətirdi, əminamanlıq bəxş etdi, inkişaf təməlini, tərəqqi bünövrəsini elə mükəmməl qurdu ki, bu gün də, sabah da, çox-çox uzaq gələcəkdə də Vətənimiz müstəqil, xalqımız fırvan yaşayacaqdır inşaallah, Ölkəmizdə bütün sahələrdə aparılan islahatlar duma qatanna bənzər bir nizamlı gedir.

Naxçıvan MR Musiqili Dram Teatrının bütün kollektivinə, pyesin müəllifi, filologiya elmləri doktoru, professor Adil

Babayevə xalqımız adından, yazıçı-ziyalılar adından minnətdarlığımızı bildirərək deyirik:

*Çox insanlar vardı orda hamısı zəngin-ulu,
Bir şəxsiyyət xəyaldaydı qəlbi söz ilə dolu.
Gözlərinə yaş dolmuşdu...*

O, Öndəri anırdı,

*Onunla ötən illəri hey yadına salırdı.
O, gənc ikən Rəhbər onu tanıyırdı böyük tək,
Ulu Öndər O insana etimad bəsləyərək,
Məsul bir iş tapşırmışdı, metro İdarəsini.
Tağı müəllim çox sevirdi öz gözəl peşəsini,
O hörmətlə qəbul etdi, Öndərin təklifini.
Bu günədək öz ömrünü həsr edərək xalqına,
Şərəflə xidmət eləyir Vətəninə, yurduna.
...İndi əziz xatirələr yaşayırdı qəlbində,
Ulu Öndər məhəbbəti kök salmış ürəyində.
Tağı müəllim sevnələrə dəvətnamə göndərmiş,
"Ulu Öndər qayıdışı" gününə gəlin-demiş.
Ziyalılar, deputatlar, dövlət nümayəndələri,
Hörmətlə yad edirdilər bu gün Ulu Öndəri,
Çox danışmış, çox dedilər ölməz Rəhbərimizdən,
Müstəqil, azad, fırvan, gözəl Vətənimizdən.*

*O şəxs isə göstərirdi işi əməlləriylə,
Xalqına xidmət euləyən zəhmətkeş əlləriylə.
Qəlbindəki hörməti əməlinin səsidir,
Tağı müəllimin əməli böyük həyat dərsidir.
Arzumuzdur hələ yüz il o, şəxsiyyət yaşasın,
Dünyada ən uca məqam, o, fəth edib yaratsın.*

*Salatın tək gözəl yarı, övladları var olsun,
Uca Tanrım hər bir zaman xalqımıza yar olsun.*

Heydər Əliyevin qayıdış gününə həsr olunmuş bu tədbirin təşkil olunmasında yaxından iştirak etmiş və böyük zəhməti olan, Azərbaycanda yetərinə tanınan, sevilən, Bakı Metropoliteninin rəisi Tağı Əhmədova, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, alim-tədqiqatçı Salatın xanıma, pyesin müəllifi professor Adil Babayevə və bu tədbirdə azacıq da olsa əməyi olanlara öz təşəkkürümüzü bildiririk, Azərbaycan xalqı adından Çox sağ olun - deyirik!

*"Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı" əsəri göstərilərkən tamaşa salonu
həmişə dolu olur*

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Müəllifdən.....	
Ulu öndərə böyük məhəbbətlə (Redaktorun ön sözü)...	
Azərbaycanı yalnız Heydər Əliyev yaşada bilər (27.X.1992-ci il tarixdə APXIİ keçirilən böyük mitinqdə A.Babayevin çıxışı).....	
Bizə sən öyrətdin, ey böyük ustad! ("Respublika gəncləri" qəzeti. №32, 2000).....	
Yurdumuza doğan günəş ("Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı").....	
Azərbaycan dilinin dövlət statusu ("Milli müstəqil- liyimiz, milli dövlətçiliyimiz, milli dilimiz". Respublika elmi-praktik konfransının materialları. ADU, Bakı, 2001).....	
"Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haq- qında" Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanı milli dilimizin və dilçiliyimizin tarixində yeni mərhələdir ("Azərbaycan müstəqillik yollarında" mövzusunda elmi-nəzəri konfransın materialları (tarixi həqiqətlər, faktlar və reallıqlar). BDU nəşriyyatı, 2002. 2 may).....	
Ana dilimizə qayğı diqqət mərkəzindədir ("Poliqlot". Azərbaycan Dillər Universiteti №12(13). Sentyabr, 2001).....	
Milli qurtuluş günü ("Poliqlot". Azərbaycan Dillər Universiteti №11(47). İyun, 2003).....	
Tufanlar içində yanan çıraq ("Yeni əsr, yeni nəsr". Aylıq ictimai-siyasi dərgi. №1, May, 2003).....	

Dünya, basın sağ olsun! (I məqalə) ("Müdrilik zirvəsi". "XXI əsr" qəzetinin xüsusi buraxılışı. 2003)....

Dünya, basın sağ olsun! (II məqalə) ("Təhsil" qəzeti, №17, 19 dekabr 2003).....

Dilimizi kim qoruyacaq ("Respublika gəcləri" qəzeti. Dekabr, 2006).....

Dil millətin tək nişanıdır (I məqalə) ("Respublika gəcləri" qəzeti. №37(328), Dekabr, 2009).....

Dil millətin tək nişanıdır (II məqalə) ("Respublika gəcləri" qəzeti. №38(329), Dekabr, 2009).....

Ziyarətgah çevrilmiş guşə (Adil Babayev. H.Əliyev adına Muzey-lektoriyasının rəhbəri "Poliqlot" qəzeti 10 oktyabr 2005).....

Milli varlığımız milli dilimizdən asılıdır ("Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi". Elmi-metodiki jurnal. №3(233), İyil-Sentyabr, 2012).....

Azərbaycan dili haqqında prezident sərəncamı əsas sosiolinqvistik faktordur ("Tədbiqi dilçiliyin müasir problemləri". Beynəlxalq elmi konfrans. Bakı, 2012).....

Milli varlığımızın təməli – ana dilimiz (21 fevral Beynəlxalq Ana Dili Günüdür) ("Təhsil". Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin orqanı. №02(53), Fevral, 2015).....

Yusif Seyidovun siyasi düşüncəsində Heydər Əliyev fenomeni (ADU, Elmi əsərlər. Dil və ədəbiyyat seriyası. 2010, №2(13)).....

Heydər Əliyev və ana dili problemi ("Heydər Əliyev və dilimiz, ədəbiyyatımız, tariximiz" mövzusunda keçirilən konfransın materialları (18-19 aprel 2003)).....

Heydər Əliyev ideyalarına sadıq görkəmli alim (Aida Arslan, Filologiya elmləri namizədi, ADU-nun Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının dosenti, Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər Birliyinin üzvü. "Əsrin ziyahları" qəzeti. №09(22) 20 iyul 2011-ci il).....

"Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı" pyesi haqqında fikirlər (Vasif Talıbov. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri).....

Tarixiliklə müasirliyin vəhdəti (İsa Həbibbəyli, Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru, akademik (indi AMEA vitse-prezidenti)).....

Alim-yazıçı Adil Babayevin "Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı" adlı əsəri haqqında (Sevindik Vəliyev, NDU-nun Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor).....

Ulu öndərin ilk bədii obrazı Naxçıvan səhnəsində (Əbülfəz Quliyev, AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru; Firudun Rəyev, filologiya elmləri namizədi. "Respublika gəncləri" qəzeti. №02(292), Yanvar, 2009).....

Ulu öndər Heydər Əliyevin obrazının ilk səhnə təcrübəsi (Nəriman Seyidəliyev, filologiya elmləri namizədi. "Respublika gəcləri" qəzeti. №04(293), Fevral, 2009).....

Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı (Ulu öndərin qayıdış gününə həsr olunur) ("Elmə və Zəka". №1, 2011).....

ADİL BABAYEV

filologiya elmləri doktoru professor

**SİYASİ DÜŞÜNCƏMDƏ
HEYDƏR ƏLİYEV
FENOMENİ**

BAKİ – 2016

Çapa imzalanmışdır 24.06.2016.
Formatı 60x84 1/16.
Şərti çap vərəqi 10.
Sayı 30.

“UniCild” MMC-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.
Ünvan: Bakı ş. Yasamal r. Mətbuat pr.18/7, 539-cu məhəllə.
Tel: (012) 539-54-69
Mob: (055) 640-00-94
E-mail: mb.valeh@gmail.com